

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНЫ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА УКРАИНЫ
ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

**PROBLEMS OF PUBLIC SECURITY
IN THE PROCESS OF SOCIAL
NETWORKS DEVELOPMENT**

**ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ
СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ**

Київ 2015
Киев 2015

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

Київ 2015

УДК 316.3:316.776:004.056

ББК Ч62в05

П781

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 12 від 20.11.2015)

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в:

В. Попик (вступ, розд. 5), В. Горовий (вступ, розд. 1, висновки);
О. Онищенко (розд. 1, висновки); А. Матвійчук (розд. 2–2.1);
О. Ворошилов (розд. 2–2.2); Л. Галаган (розд. 3);
С. Горова (розд. 4); Ю. Половинчак, З. Пономаренко (розд. 6–6.1);
О. Воскобойнікова-Гузєва (розд. 6–6.2)

Р е ц е н з е н т и:

С. Кулешов, д-р іст. наук, проф.;
В. Омельчук, д-р іст. наук, проф.

Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : [монографія]
П781 / [В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка
України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 202 с.

ISBN 978-966-02-7794-6

У монографії розглядаються проблеми актуалізації значення соціальних мереж у суспільному розвитку, зростання у зв'язку з цим необхідності вироблення відповідних технологій і організаційних заходів суспільства і держави для протистояння негативним інформаційним впливам, що здійснюються через інноваційні канали інформаційних обмінів.

Видання орієнтоване на науковців, практиків у сфері інформатизації, широкий загал читачів, що цікавляться цією проблемою.

УДК 316.3:316.776:004.056

ББК Ч62в05

© В. Попик, В. Горовий,
О. Онищенко та ін., 2015
© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2015

ISBN 978-966-02-7794-6

УДК 316.3:316.776:004.056
ББК Ч62в05

П781

Утверждено к печати ученым советом
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского
(протокол № 12 от 20.11.2015)

А в т о р с к и й к о л л е к т и в :

В. Попик (вступление, разд. 5), В. Горовой (вступление, разд. 1, выводы);
А. Онищенко (разд. 1, выводы); А. Матвийчук (разд. 2–2.1); О. Ворошилов (разд. 2–2.2);
Л. Галаган (разд. 3); С. Горовая (разд. 4); Ю. Половинчак, З. Пономаренко (разд. 6–6.1);
Е. Воскобойникова-Гузева (разд. 6–6.2)

Р е ц е н з е н т ы :

С. Кулешов, д-р ист. наук, проф.;
В. Омельчук, д-р ист. наук, проф.

Проблемы общественной безопасности в процессе развития социальных сетей :
[монография] / [В. Попик (рук. проекта), В. Горовой, А. Онищенко и др.] ; НАН Украины,
Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского. – Киев, 2015. – 202 с.

ISBN 978-966-02-7794-6

В монографии рассматриваются проблемы актуализации значения социальных сетей в общественном развитии, возрастание в связи с этим необходимости выработки соответствующих технологий и организационных мероприятий общества и государства для противостояния негативным информационным влияниям, которые осуществляются через инновационные каналы информационных обменов.

Издание ориентировано на ученых, практиков в сфере информатизации, широкий круг читателей, которые интересуются данной проблемой.

УДК 316.3:316.776:004.056
ББК Ч62в05

© В. Попик, В. Горовой,
А. Онищенко и др., 2015
© Национальная академия наук Украины,
Национальная библиотека Украины
имени В. И. Вернадского, 2015

ISBN 978-966-02-7794-6

UDC 316.3:316.776:004.056

Approved for publication by the Academic Council V. I. Vernadsky
National Library of Ukraine
(minutes of meeting N 12 on 20th November 2015)

C o m p o s i t e a u t h o r s :

V. Popyk (Introduction, Chapter 5); V. Horovyi (Introduction, Chapter 1, Conclusions);
O. Onyshchenko (Chapter 1, Conclusions);
A. Matviychuk (Chapter 2–2.1); O. Voroshylov (Chapter 2–2.2);
L. Galagan (Chapter 3); S. Horova (Chapter 4);
J. Polovynchak, Z. Ponomarenko (Chapter 6–6.1);
O. Voskoboynikova-Huzyeva (Chapter 6–6.2)

R e v i e w e r s :

S. Kuleshov, Ph.D. (History), professor;
V. Omelchuk, Ph.D. (History), professor

Problems of Public Security in the Process of Social Networks Development :
[monograph] / [V. Popyk (project team leader), V. Horovyi, O. Onyshchenko et al.] ; The National
Academy of Sciences of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2015. –
202 p.

ISBN 978-966-02-7794-6

Problems of social networks' importance actualization in social development are under
analysis, as well as increasing necessity of corresponding technologies and state and society'
organization measures elaborating to make an opposition to negative information influences
which are putting in practice via channels of information exchange.

The issue is for researchers, information practitioners, common readers.

UDC 316.3:316.776:004.056

ISBN 978-966-02-7794-6

© V. Popyk, V. Horovyi, O. Onyshchenko et al., 2015
© The National Academy of Sciences of Ukraine,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	13
Розділ 1. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОТИСТОЯНЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	21
1.1. Соціальні мережі як результат інформатизації	21
1.2. Соціальні мережі – канали негативних інформаційних впливів.....	29
Розділ 2. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ МАЙДАНУ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ПРОТИСТОЯННІ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНИ	43
2.1. Майдан як фактор формування національної української ідеології	43
2.2. Ідеологія Майдану в інформаційному наповненні соцмереж.....	59
Розділ 3. ВИКОРИСТАННЯ СОЦМЕРЕЖ ЯК ІНСТРУМЕНТА УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ	71
Розділ 4. СУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОТИСТОЯННЯХ У СОЦМЕРЕЖАХ	92
4.1. Особливості розвитку сучасних інформаційних технологій і загрози сугестивних впливів.....	92
4.2. Сугестивні технології як компонент інформаційної війни	103

Розділ 5. ЗАХИСТ ДЕРЖАВНИХ ПРІОРИТЕТІВ, ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ І БЛОГОСФЕРІ.....	120
Розділ 6. БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОТИСТОЯННЯХ У СОЦМЕРЕЖАХ	143
6.1. Гуманітарні аспекти сучасних інформаційних протистоянь.....	143
6.2. Бібліотечні установи як джерело протистояння зарубіжній інформаційній агресії у вітчизняних інформаційних комунікаціях.....	158
ВИСНОВКИ	183

СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУПЛЕНИЕ	16
Раздел 1. СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОТИВОСТОЯНИЙ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА.....	21
1.1. Социальные сети как результат информатизации	21
1.2. Социальные сети – каналы негативных информационных влияний.....	29
Раздел 2. НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИДЕОЛОГИИ МАЙДАНА И ЕЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРОТИВОСТОЯНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЕ	43
2.1. Майдан как фактор формирования национальной украинской идеологии.....	43
2.2. Идеология Майдана в информационном наполнении соцсетей	59
Раздел 3. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦСЕТЕЙ КАК ИНСТРУМЕНТА УТВЕРЖДЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИДЕОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ЭЛЕКТРОННОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ	71
Раздел 4. СУГЕСТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОТИВОСТОЯНИЯХ В СОЦСЕТЯХ	92
4.1. Особенности развития современных информационных технологий и угрозы сугестивных технологий	92
4.2. Сугестивные технологии как компонент информационной войны	103

Раздел 5. ЗАЩИТА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРИОРИТЕТОВ, ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ГРАЖДАН В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ И БЛОГОСФЕРЕ.....	120
--	------------

Раздел 6. БИБЛИОТЕЧНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ В ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОТИВОСТОЯНИЯХ В СОЦСЕТЯХ.....	143
---	------------

6.1. Гуманитарные аспекты современных информационных противостояний	143
--	-----

6.2. Библиотечные учреждения как источник противостояния зарубежной информационной агрессии в отечественных информационных коммуникациях	158
--	-----

ВЫВОДЫ	183
---------------------	------------

CONTENTS

INTRODUCTION	19
Chapter 1. SOCIAL NETWORKS AS INSTRUMENT OF INFORMATION SOCIETY' INFORMATION OPPOSITIONS REALIZATION	21
1.1. Social networks as a result of informatization.....	21
1.2. Social networks as a channels of negative information influences.....	29
Chapter 2. NATIONAL AND CULTURAL IMPORTANCE OF MAIDAN' IDEOLOGY AND ITS APPLYING TO INFORMATION WAR' OPPOSITION	43
2.1. Maidan as a factor of national Ukrainian ideology formation.....	43
2.2. Ideology of Maidan in social network information content	59
Chapter 3. SOCIAL NETWORKS' APPLYING AS AN INSTRUMENT OF STATE IDEOLOGY MAINTENANCE IN THE SYSTEM OF ELECTRONIC GOVERNANCE	71
Chapter 4. SUGGESTIVE TECHNOLOGIES AND INFORMATION OPPOSITION IN SOCIAL NETWORKS.....	92
4.1. Features of modern information technologies development and threats of suggestive influences.....	92
4.2. Suggestive technologies as component of information war	103
Chapter 5. PROTECTION OF STATE PRIORITIES, CITIZENS' RIGHTS AND INTERESTS IN SOCIAL NETWORKS AND BLOGOSPHERE	120

Chapter 6. LIBRARIES AND INFORMATION OPPOSITIONS	
IN SOCIAL NETWORKS	143
6.1. Humanitarian aspects of modern information oppositions	143
6.2. Libraries as a source of opposition to foreign information aggression in the Ukrainian information communications	158
CONCLUSIONS	183

ВСТУП

Один з основних критеріїв прогресу в еволюції суспільства пов'язаний із зростанням його творчого потенціалу. З кожним новим етапом в історії людства у вивільненні цього потенціалу брала участь все більша кількість людей. У минулому столітті традиційні західні демократії і соціалістична організація суспільства колишньої союзної держави формально проголошували рівноправну участь усіх громадян в управлінні суспільними процесами, хоча для переважної більшості членів суспільства самореалізація в цій сфері була практично заблокована системою соціальних бар'єрів.

У числі основних серед цих бар'єрів традиційно був інформаційний. Адже вивільнення творчого потенціалу, творча самореалізація людини неможлива без вільних інформаційних обмінів, без створення сприятливих умов для власного інфотворення. Суспільна організація минулого століття хоча й пропонувала доступ до інформації з допомогою ЗМІ, видавничої діяльності, навчального процесу, проте основні канали інформаційної діяльності організовувались у вимірах вертикальних, контролювалися відповідними структурами управління суспільством, відображали інтереси тих соціальних структур, що користувалися реальною економічною та політичною владою і здійснювали вплив на маси населення, виходячи з власних інтересів.

Здобутки науково-технічного прогресу в минулому столітті обумовили якісно новий етап розвитку людства на основі нових інформаційних технологій, створили умови для загальної інформатизації, масового доступу до інформаційних ресурсів без регламентації по вертикалі, для розвитку інформаційної діяльності соціально активної частини населення, її самовираження в інформаційному просторі, поступового формування навиків творчої діяльності, і що особливо важливо, в інтересах загальносуспільного прогресу.

Інформатизація охопила всі сфери суспільного життя, стала основною характерною особливістю нового етапу в розвитку цивілізації – інформаційного. Продуктовані суспільством як джерело суспільного розвитку інформаційні ресурси набувають зростаючого значення, сумірного й переважаючого порівняно із сировинними й енергетичними. Інформаційний етап розвитку людства характеризується посиленням глобальних впливів, формуванням глобального інформаційного простору і вносить істотні зміни в соціальну структуру суспільства, трансформує його відповідно до закономірностей нового суспільства, виявляє нові суперечності, пов'язані з цими змінами.

Розвиток сучасного українського суспільства особливо складний і напружений, оскільки порівняно з провідними країнами світу суперечності нового етапу в ньому накладаються на перманентні протягом останніх десятиріч політичну, економічну кризи, на загострення суперечностей, характерних ще для індустріального етапу. Ситуацію ускладнює дуже тривалий пошук шляхів ефективного розвитку нації і держави в сучасних умовах, відсутність національної єдності і політичної стабільності в країні.

Історична практика засвідчує, що творчий потенціал народу спрямовується на оперативне розв'язання найбільш актуальних проблем суспільного життя. На сучасному етапі розвитку України найактуальнішими для неї стали проблеми загальнонаціональної єдності на основі державницької ідеології, спрямованої в майбутнє. Тому Майдан, названий Революцією гідності, став формою залучення соціально активної частини громадян України до радикального розв'язання проблем розбудови нового суспільства, колективного формування основ нової національної ідеології. Така ідеологія може стати основою прогресу українського суспільства, його консолідації в протистоянні інформаційній війні, нав'язаній нашій країні Російською Федерацією.

Електронні інформаційні технології, використання їх у горизонтальних інформаційних обмінах, у розвитку соціальних мереж в умовах дуже складних суспільних перетворень дали змогу творчому потенціалу значної частини українців включитися в активну політичну діяльність, в активну протидію інформаційній агресії. Із набуттям навиків продуктивної роботи в соцмережах, із розвитком технологій використання інформаційного ресурсу соцмереж в інтересах розвитку нації і держави, із включенням в інформаційне виробництво все ширшого кола активних громадян перспектива мобілізації творчого потенціалу українського суспільства в інтересах його розвитку стає переконливою. Технології інформацій-

них обмінів у соцмережах сприяють розвитку громадянського суспільства, його консолідації на якісно новому рівні. У той самий час на нинішньому етапі свого розвитку соціальні мережі можуть створювати й певні небезпеки національному інформаційному простору України у зв'язку з недостатнім розвитком технологій нейтралізації негативних, а в умовах інформаційної війни і відкрито ворожих, впливів на процеси інформаційних обмінів у суспільстві. Розгляду цієї проблеми і присвячена пропонована монографія.

ВСТУПЛЕНИЕ

Один из основных критериев прогресса в эволюции общества связан с ростом его творческого потенциала. С каждым новым этапом в истории человечества в высвобождении этого потенциала участвовало все большее количество людей. В прошлом веке традиционные западные демократии и социалистическая организация общества бывшего союзного государства формально провозглашали равноправное участие всех граждан в управлении общественными процессами, хотя для подавляющего большинства членов общества самореализация в этой сфере была практически заблокирована системой социальных барьеров.

В числе основных среди этих барьеров традиционно был информационный. Ведь высвобождение творческого потенциала, творческая самореализация человека невозможна без свободных информационных обменов, без создания благоприятных условий для собственного инфосоздания. Общественная организация прошлого века хотя и предлагала доступ к информации с помощью СМИ, издательской деятельности, учебного процесса, однако основные каналы информационной деятельности организовывались в измерениях вертикальных, контролировались соответствующими структурами управления обществом, отображали интересы тех социальных структур, которые пользовались реальной экономической и политической властью и осуществляли влияние на массы населения, исходя из собственных интересов.

Достижения научно-технического прогресса в прошлом веке обусловили качественно новый этап развития человечества на основе новых информационных технологий, создали условия для общей информатизации, массового доступа к информационным ресурсам без регламентации по вертикали, для развития информационной деятельности социально активной части населения, ее самовыражения в информационном пространстве, постепенного формирования навы-

ков творческой деятельности, и что особенно важно, в интересах общественного прогресса.

Информатизация охватила все сферы общественной жизни, стала основной характерной особенностью нового этапа в развитии цивилизации – информационного. Продуцируемые обществом как источник общественного развития информационные ресурсы приобретают растущее значение, соизмеримое и преобладающее в сравнении с сырьевыми и энергетическими. Информационный этап развития человечества характеризуется усилением глобальных влияний, формированием глобального информационного пространства и вносит существенные изменения в социальную структуру общества, трансформирует его в соответствии с закономерностями нового общества, обнаруживает новые противоречия, связанные с этими изменениями.

Развитие современного украинского общества особенно сложно и напряженно, поскольку сравнительно с передовыми странами мира противоречия нового этапа в нем накладываются на перманентные в течение последних десятилетий политический, экономический кризисы, на обострение противоречий, характерных еще для индустриального этапа. Ситуацию усложняет очень длительный поиск путей эффективного развития нации и государства в современных условиях, отсутствие национального единства и политической стабильности в стране.

Историческая практика свидетельствует, что творческий потенциал народа направлен на оперативное решение наиболее актуальных проблем общественной жизни. На современном этапе развития Украины самыми актуальными для нее стали проблемы общенационального единства на основе государственнической идеологии, направленной в будущее. Поэтому Майдан, названный Революцией достоинства, стал формой привлечения социально активной части граждан Украины к радикальному решению проблем развития нового общества, коллективного формирования основ новой национальной идеологии. Такая идеология может стать основой прогресса украинского общества, его консолидации в противостоянии информационной войне, навязанной нашей стране Российской Федерацией.

Электронные информационные технологии, использование их в горизонтальных информационных обменах, в развитии социальных сетей в условиях очень сложных общественных превращений дали возможность творческому потенциалу значительной части украинцев включиться в активную политическую деятельность, активное противодействие информационной агрессии. С приобретением навыков производительной работы в соцсетях, с развитием технологий

ВСТУПЛЕНИЕ

использования информационного ресурса соцсетей в интересах нации и государства, с включением в информационное производство все более широкого круга активных граждан перспектива мобилизации творческого потенциала украинского общества в интересах его развития становится убедительной. Технологии информационных обменов в соцсетях способствуют развитию гражданского общества, его консолидации на качественно новом уровне. В то же время на нынешнем этапе своего развития социальные сети могут создавать и определенные опасности национальному информационному пространству Украины в связи с недостаточным развитием технологий влияния на процессы информационных обменов в обществе. Рассмотрению этой проблемы и посвящена предлагаемая монография.

INTRODUCTION

One of the main criteria to evaluate the progress in society evolution is increasing of its creative potential. Every new stage of mankind history percentage of people took part in liberation of this potential became bigger. Last century western democracies and socialist organization of former union state society formally declared an equal participation in social processes supervision for all citizens, though for majority of society' members self-realization in this sphere was almost blocked by a system of social barriers.

Traditionally one of the main barriers was information one. Liberation of creative potential, creative self-realization are impossible without free information exchange and favorable conditions for own info-creation. Though last century' social organization proposed an access to information via mass media, publication activity, education, the main channels of information activity were vertically structured and controlled by related state offices, and reflected interests of those social structures which hold governmental and economic power and influenced population while bearing in mind own interests.

Last century scientific and technical breakthroughs have caused new stage in mankind development based on new information technologies, made conditions for common informatization, free access to information resources without restrictions according to one's vertical position, for development of information activity of socially active part of population, its self-realization within information space, gradual formation of skills for creative activity. The point of special importance is that it was aimed at social progress.

Informatization has covered all spheres of social life and became a main feature of new information stage in civilization development. Information resources produced by society as a source of society development, gain importance. This importance

INTRODUCTION

increases and becomes commensurate and even prevails over one of raw materials and energetic resources. Information stage of humane development is characterized with strengthening of global influences, formation of global information space, essential changes of society' social structure, transforms it according to laws of new society, detects new contradictions connected with mentioned changes.

Development of new Ukrainian society comparing with states in world avant-garde is especially complex and tense because of current overlapping new stage contradictions and some became permanent for last decades: political and economic crisis, sharpening of contradictions common for industrial stage yet. Situation becomes harder because of very long period of searching the way of effective nation and state development in modern conditions, lack of national unity and political stability.

Historic practice proves that people uses its creative potential to solve the most actual problems of social life. The most actual problem for Ukraine on the modern stage of development is problem of national unity based on state ideology aimed at the future. So Maidan called Revolution of Dignity has become the form for socially active population to participate in radical solving problems of new society buildings, collective formation of new national ideology. Such ideology may serve as a base for Ukrainian society progress, its consolidation during the period of information war initiated by Russian Federation.

Electronic information technologies, its applying to horizontal information exchanges, to social networks growing are conditioned with very complex social transformations, and gave to considerable part of Ukrainians opportunity to get into strong political activity, active resistance to information aggression. Perspective of creative potential of Ukrainian society mobilization aimed at its development becomes persuade because of gaining skills of effective activity in social networks as well as technologies of using social networks' information resource to fulfill needs of nation and state, and participating of wide circles of active citizens in information production. Technologies of information exchanges in social networks help to develop public society and its consolidation on new level. At the same time social networks may produce certain dangers for national information space of Ukraine because of insufficient level of technologies to neutralize negative and even hostile influences on the processes of information exchanges in the period of information war.

The monograph concerns with analysis of this problem.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОТИСТОЯНЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Соціальні мережі як результат інформатизації

Розвиток електронних інформаційних технологій на зламі тисячоліть фактично став основою глобальних революційних процесів у нашій цивілізації, зумовив істотне прискорення кардинальних змін в економічній, соціальній і політичній структурі суспільства. Принципово важливою характерною рисою сучасного етапу розвитку стала глобальна інформатизація, що стрімко прискорила інтегративні процеси у світовому масштабі з їх позитивними і негативними впливами на всі держави і нації. Як зауважує І. Валлерстайн, «сьогоднішній вибір в одному відрізняється від попередніх: це перший вибір, в який включений увесь світ, оскільки історична система, в якій ми живемо, вперше охоплює всю планету» [3, с. 183]. На інформаційному етапі розвитку людства «технологічна система та енергетична база трансформуються в нову техносферу та інфосферу» [29, с. 149], «здійснюється перехід від сировини і енергії як основного виробничого ресурсу до інформації» [1], «стан соціальної системи є біфуркаційним». Саме остання обставина «призводить до різкого прискорення всіх процесів самоорганізації суспільства. У міру розвитку науково-технічного процесу і продуктивних сил організаційні основи суспільства починають змінюватись у все зростаючому темпі» [18, с. 73].

У підсумку, за прогностичною характеристикою визначальних рис, здійсненою Й. Масудою, на межі тисячоліть нове суспільство вирізнятиметься:

– комп'ютерними технологіями з їх фундаментальною функцією заміщувати або ж посилювати розумову діяльність людини;

– інформаційна революція швидко перетворюватиметься в нову продуктивну силу і зробить можливим масове виробництво систематизованої інформації, технології і знань;

– провідною галуззю економіки стане інтелектуальне виробництво, продукція якого акумулюватиметься, а акумульована інформація поширюватиметься через синергетичне виробництво і дольове використання;

– у новому інформаційному суспільстві основним суб'єктом соціальної активності стане «вільне співтовариство», а політичною системою буде «демократія участі» [9].

У цілому передбачення дослідників щодо формування зародкових процесів інформаційного суспільства значною мірою реалізуються на практиці в останні десятиріччя. Хоча деякі характерні особливості організації сучасного суспільства, як наприклад розвиток соціальних мереж, виходять за межі деталізації зроблених передбачень і диктуються логікою подальших суспільних перетворень.

Слід підкреслити сутнісну особливість глобальної інформатизації, що на сучасному етапі суспільного розвитку стала важливим фактором суспільної трансформації, яка відображає в сукупності особливостей підготовчий період до розвитку інформаційного виробництва як основної сфери виробничої, управлінської та й усякої іншої суспільної діяльності на інформаційному етапі розвитку. Закономірність цього процесу М. Моїсеєв пояснював тим, що в наш час «у системі телекомунікацій число зв'язків, а відповідно й обсяг інформації, зростає швидше, ніж пропорційно квадрату числа абонентів, а число здійснених зв'язків через ускладнення виробництва і вироблюваної продукції – ще стрімкіше» [18, с. 179].

Перефразовуючи популярний у недалекому минулому образний вислів, сьогодні ми можемо стверджувати, що жити в інформаційному суспільстві і бути відокремленим від нього неможливо. Інформатизація як масове явище, відповідно до загальних закономірностей розвитку, здійснюється в Україні за державної підтримки згідно з Законом України «Про Національну програму інформатизації», прийнятим 4 лютого 1998 р. (№ 74/98-В; остання редакція від 02.12.2012 р.) [7]. Головною метою Національної програми інформатизації, згідно з аналізом цього та інших документів, спрямованих

на розвиток інформаційних процесів в українському суспільстві¹, є «створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави» [23, с. 344].

Слід зазначити, що правова база початкового етапу інформатизації відображає саме ті аспекти інформатизації, що характерні для процесу зростаючого значення інформації в управлінській діяльності, у політичних процесах, в економіці, у розвитку соціальної сфери тощо. У зв'язку з цим у правових актах основна увага приділяється унормуванню процесів безперешкодного доступу до суспільно значущих інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, оперативності та якості забезпечення необхідною інформацією процесів суспільного розвитку, проблемі власності в інформаційних процесах, на інформаційних ринках, регламентуванню нових, пов'язаних із цими напрямками розвитку, явищ в інформаційній безпеці.

Утвердженням наведених вище напрямів практичної інформатизації, забезпеченим відповідним правовим супроводом, було створено умови для прояву нових аспектів інформаційної діяльності, які пов'язані з кристалізацією основоположних особливостей інформаційного суспільства із продукування інформації як основного суспільного продукту розвитку. Цей глобальний процес своєю безальтернативністю створює певне майже містичне відчуття, під впливом якого спостерігаємо формування з маси сучасних інформаційних процесів нової продуктивної сили суспільно значущого інфотворення, що зробить можливим масове виробництво систематизованої інформації, технологій і знань. Дане відчуття знаходить підтвердження в М. Моїсеєва, який стверджує, що «ймовірність появи двох систем, що розвиваються, в одному і тому самому каналі еволюції практично дорівнює нулю» [18, с. 49]. А І. Валлерстайн у зв'язку з цим зауважує, що «досліджуючи світо-систему, ми приходимо до розуміння, що інтелектуальна діяльність визначається не лише інтелектуальними чи вольовими якостями, а й соціальною своєчасністю – у світо-системному значенні» [3, с. 268]. Така соціальна своєчасність зумовила розвиток системи сучасних соціальних

¹ Див. про це: Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижо. – Т. 1: Інформаційне законодавство України. – К.: Юрид. думка, 2005.

інформаційних комунікацій як характерної риси розвитку соціальної структури інформаційного суспільства². Таким чином створюється техно-сфера, соціосфера та інфосфера сучасного суспільства.

Стосовно трансформації системи інформаційних комунікацій сучасна людина виступає і в ролі суб'єкта, і в ролі об'єкта цього процесу. Засвоєння нових об'єктивних можливостей в організації і здійсненні інформаційних обмінів стимулює її уяву, формує нові запити на комунікацію і стає базою для аналізу можливостей вже традиційних комунікацій. Одержаний завдяки процесу інформатизації практично неконтрольований вертикально доступ до інформаційних ресурсів і можливість самостійно використовувати їх, а також створювати нову інформацію, що, на рівні підсвідомості, залишається завжди потрібним людині процесом самовираження, – все це створює нові можливості для розвитку особистості, її самосвідомості. У зв'язку з цим ми спостерігаємо істотні зміни в орієнтації на джерела суспільної інформації. Певним показником цього процесу може слугувати частка телекомунікаційних послуг у загальних обсягах сфери зв'язку [4].

У структурі інформаційних комунікацій усе більшої ваги набувають соціальні мережі. Переконалися в цьому можна на прикладі значення для українського суспільства телекомунікацій, про що свідчить структура економічних показників інформаційної сфери (рис. 1.1, 1.2). Ці показники конкретизує журнал «Корреспондент», зауважуючи, що, «... за даними опитування компанії GfK Ukraine, телефонні розмови, Skype, sms та онлайн-листування замінюють живе спілкування 64% співвітчизників, які мають доступ до Інтернету, а кожен третій зізнається, що спілкується з друзями через соцмережі частіше, ніж наживо.... Дослідження, аналогічні GfK, спільно проводили британська соцмережа Vadoo та міжнародне маркетингове агентство Performics. За їхніми даними, 39 % американців, 36 % британців і 35% німців комфортніше спілкуватися онлайн, ніж наживо, тобто їх майже вдвічі менше, ніж українців» [13].

² Див. про це: Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013; Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс: [монографія]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010 та ін.

Рис. 1.1. Економічні показники інформаційної сфери

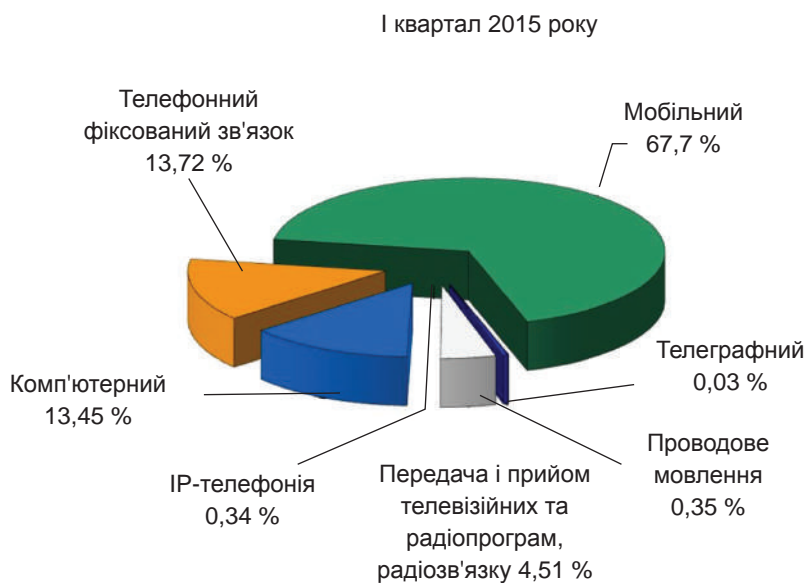

Рис. 1.2. Структура доходів від надання телекомунікаційних послуг

Якщо говорити про причини такого стану справ, то зниження популярності традиційних способів обміну інформацією пояснюється низкою переконливих обставин.

1. Прискорення технічного прогресу відкриває усе нові й нові можливості насамперед для персонального обміну інформацією. Адаптовані до сучасних змін у технологіях зв'язку користувачі швидко опановують нові можливості, у той час як законотворчі механізми за темпами значно відстають від технологічного прогресу і не встигають регламентувати використання інновацій. У результаті досить тривалий час нові можливості, як наприклад соціальні мережі, функціонують без належних правових рамок, що не лише дає повну свободу для спілкування, сприяє зростанню популярності даних каналів зв'язку, а й відкриває можливості для зловживань в інформаційній сфері.

2. Надмірна мінливість і неефективність політичних процесів в Україні, перенасичення виборчих кампаній експериментами заїжджих політтехнологів (згадаємо, наприклад, технології «озимого покоління»), непрофесійність переважної більшості «керманичів» в управлінській діяльності, – усе це проходить агітаційними матеріалами через публікації традиційних ЗМІ й логічно викликає недовіру до цих видань. При цьому перевага надається оперативним, з незаплямованою поки що репутацією електронним ЗМІ та міжособистісним контактам у соцмережах.

3. Вплив економічного фактора. Вартість газет і журналів підвищилась і стала недоступною для систематичної купівлі видань значною частиною населення, інтерес до них не відповідає затратним можливостям цих людей.

4. Традиційні ЗМІ орієнтуються на запити певної читацької аудиторії, опосередковують її інтереси, що завжди лише частково відображає інтереси конкретної особистості. Водночас ця особистість у сучасних умовах, в тому числі й в умовах широкого доступу до суспільних інформаційних ресурсів, потребує самовираження. Соціальна потреба самовираження індивідуальності певною мірою проявляється в інтерактивному спілкуванні, а повністю реалізується в соціальних мережах.

5. Технології спілкування в соціальних комунікаціях сприяють подальшій диференціації суспільства, формуванню стійких і тимчасових соціальних структур, що відображають особистісні інтереси своїх членів,

стимульовані відчуттям глибокого взаєморозуміння, якого не може дати жоден із традиційних ЗМІ.

6. Порівняно з традиційними ЗМІ соціальні мережі дають відчуття реальної причетності до соціально-політичних процесів не лише на рівні спілкування, а й на рівні конкретних дій, участі у розв'язанні конкретних суспільних проблем.

7. Глобальні інформаційні процеси приносять в Україну технології використання соціальних мереж в економічній, політичній та інших формах суспільної діяльності, а також різноманітні способи представлення в соцмережах управлінських інтересів, інтересів окремих соціальних структур суспільства, можливостей рекламного бізнесу тощо.

8. В умовах розвитку інформаційного суспільства відбувається вдосконалення його структурної організації, спрямоване на ефективне використання інформаційних ресурсів, підвищення продуктивності праці. При цьому громадські організації мусять обмінюватись великим обсягом інформації, щоб підтримати рівновагу відносин між ними. «Великі корпорації все більше переплітаються з тимчасовими утвореннями... Ця система дозволяє працівникам приділяти увагу більш як одному завданню одночасно. Вона прискорює потік інформації, допомагає організації реагувати на різні обставини, які швидко змінюються. Але вона також руйнує централізоване управління» [29, с. 231].

Таким чином, розвиток запитів сучасних громадян стосовно інформації, що потрібна для їхнього життя і розвитку, свідчить про істотні зміни у світогляді людини інформаційного суспільства. Соціальна значущість сучасної людини як члена суспільства завдяки розвитку інформаційних технологій зростає. Як зауважує відомий політичний діяч Х. Клінтон, «свобода об'єднання як свобода зібрань існує тільки в кіберпросторі. Вона дозволяє індивідам потрапляти в онлайн, збиратися і, можливо, співпрацювати. Коли ти в Інтернеті, тобі не треба бути олігархом чи рок-зіркою, щоб мати великий вплив на суспільство» [32].

Важливою особливістю мережевого спілкування порівняно з традиційними ЗМІ є те, що соціальні спільності, які формуються на його ґрунті, «працюють на основі двох головних спільних культурних характеристик. Перша – це цінність горизонтальної вільної комунікації... Друга

спільність, що виникає з віртуальних громад, – це... самокероване створення мережі» [12, с. 53].

Варто зауважити, що викладені вище переваги нових форм суспільного обміну інформацією перед традиційними, неефективність традиційних форм суспільного контролю над цими процесами, їхня властивість самокерованості, у цілому становлять низку нових викликів з огляду на світовий інформаційний контекст, у якому розвивається Україна, і її роль в ньому. Адже «Facebook, Twitter, Skype, YouTube, Cooogle – дуже важливі чинники новітньої соціальної комунікації» [24, с. 7]. Вони впливають на ефективність суспільної діяльності.

Як зазначає Г. Почепцов, «сучасне інформаційне поле виконує наступні функції:

- скорочує процеси прийняття рішень;
- формує і підтримує ідентичність;
- сприяє процесам зростання як лідерів, так і поколінь;
- синтезує себе з глобальним інформаційним полем (простором³)»

[24, с. 26].

Сучасна цивілізація створила умови для стрімкого (порівняно з усіма відомими в історії людства) темпу свого розвитку за новими інформаційними технологіями. Водночас нинішній етап розвитку, як підкреслює Е. Тоффлер, несе із собою імовірність великих проблем для людства – «від екологічної загрози до небезпеки ядерного тероризму й електронного фашизму» [29, с. 317]. Г. Павловський стверджує, що з кінця минулого століття «медіа стали функціонувати як інтенсифікатор людських страхів» [34]. Звертає на себе увагу й застереження М. Ходорковського про те, що «в розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здібними і не здібними до творчої праці людьми... починає створюватись біологічний бар'єр, подолати який, на відміну від соціального, майже неможливо» [22, с. 7].

Сучасні інформаційні комунікації, і соціальні мережі в їх числі, як нова і ще недостатньо освоєна технологія інформаційних обмінів у суспільстві, стають все більш ефективними комунікаціями суспільного розвитку і між-

³ Точнішим є досить широко вживаний термін «простір», оскільки він характеризується багатовимірністю, що відповідає характеристикам сучасних інформаційних процесів. У той час як термін «поле» є двовимірним і не охоплює всієї специфіки цих процесів. – *Авт.*

державних відносин. Зростаюча їх важливість зумовлює, у свою чергу, і зростаючу вразливість цих елементів інформаційної структури для негативних інформаційних впливів. Вони стають в останні десятиріччя також об'єктами інформаційної агресії, інформаційних воєн. Ці війни є реалізацією інформаційних технологій, що «впливають на інформаційні системи, маючи на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством та його складовими, передусім військовими» [23, с. 559]. Такого роду негативні впливи характерні сьогодні для української дійсності. При цьому заслуговують на особливу увагу прояви інформаційної агресії в соціальних мережах, де присутність державних установ України незначна, а правові інструменти, орієнтовані на інформаційну сферу, малоефективні через відставання від сучасного технологічного прогресу, і де українські користувачі в атмосфері нових для них інформаційних можливостей ще не завжди виявляють свою громадянську свідомість, так необхідну під час інформаційних протистоянь.

1.2. Соціальні мережі – канали негативних інформаційних впливів

Сучасне російсько-українське інформаційне протиборство, що на сьогодні дає підставу називатися інформаційною війною, на жаль, є процесом використання саме негативів нового інформаційного суспільства. У цьому протиборстві використовуються вироблені й апробовані в різних регіонах світу багатовимірні форми впливу на суб'єкт агресії, серед яких одне з основних місць належить Інтернету, кіберпростору, з його можливостями здійснювати інформаційний тиск, здатний впливати не лише на свідомість, а й на підсвідомість, на стійкість національних духовно-ціннісних орієнтирів, на силу духу нації. Таким чином, духовний світ суспільства, що піддається інформаційній агресії, є першим об'єктом руйнування.

У зв'язку з тим, що якість організації ефективних інформаційних обмінів сьогодні відображає рівень політичної й економічної дійсності в державі, власне її дієвість і ефективність як організатора опору інформаційній агресії, національні інформаційні комунікації стають об'єктом номер два

в реалізації намірів інформаційного агресора. Він намагається дезорганізувати діяльність національних інформаційних комунікацій або ж, у разі безпомічності держави-противника, використати його комунікації для посилення свого впливу.

Сьогодні серед дослідників популярна думка про те, що «зниження в інформаційну епоху статусу держави-нації унеможлиблює її гегемонію в багатовимірному комунікаційному просторі Землі. Інформаційна революція завдала удару державній монополії на інформацію. Вона трансформувала уявлення про національну безпеку, що протягом століть виходили з передумов створення військової й економічної могутності держави. Змінюються головні пріоритети національної безпеки. Об'єктами ураження в інформаційних війнах і конфліктах стають поряд із матеріальними цілями цінності, які можна захистити за наявності почуття гідності, національної гордості і цивілізаційної належності» [5].

Наведена точка зору, безсумнівно, вірно відображаючи нинішню реальну ситуацію в глобальному інформаційному просторі, все ж видається дискусійною з огляду на перспективу.

По-перше, втрата державою монополії на інформацію не є в закінченому вигляді прогресивним явищем, що забезпечує торжество демократії, як це здається на перший погляд. Адже по суті цей процес, розвинутий до кінця, спричинив би втрату організації суспільного життя, що веде до повного абсурду. До того ж не мають вагомих посилянь на практику суспільного життя уявлення мрійників від інформатизації про формування надсуспільства, у якому «над державою виростає надбудова – відкритий уряд, над економікою – надеконіміка (інноваційна), над ідеологією – надідеологія. Ці надбудови створюють новий компонент у структурі суспільства» [14].

По-друге, втрата значення держави в українському національному інформаційному просторі пояснюється сьогодні її інерційністю в реорганізації інформаційної діяльності та правотворенні. Проблема ця переборна і присутність держави в інформаційному просторі, в усякому разі в провідних країнах світу, останнім часом посилюється. Це видно хоча б на прикладі регламентування використання Інтернету в національному інформаційному просторі деяких країн. Активність держави особливо посилюється під час інформаційних воєн.

По-третє, потенціал держави як суспільного інституту ще не вичерпаний навіть при входженні в інформаційний етап розвитку. Значення держави як гаранта збереження національної своєрідності в інтересах загальноцивілізаційного розвитку найближчим часом мають зрозуміти ідеологи провідних країн-глобалізаторів. Така перспектива очевидна.

Якщо ж звернутися до сьогодення, то в умовах прискореного і всебічного посилення глобальних впливів, розвитку глобальної інформатизації успішний розвиток нації і держави зумовлюється ефективністю національної інформаційної системи, координатором якої має виступати держава ⁴. Відповідні державні органи на підставі чинної правової бази забезпечують розвиток ринків інформації, інформаційних послуг і технологій, сприяють розвитку інформаційної індустрії, забезпеченню просування вітчизняних інформаційних продуктів як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. З розвитком інформаційних технологій в усіх сферах суспільного життя зростає значення державних структур в організації національної інформаційної безпеки [8], у збереженні і розвитку суверенних інформаційних ресурсів [19], а також в організації національного протистояння в інформаційних війнах [16, 21] та нейтралізації проявів комп'ютерного тероризму [2]. Організувати виконання перелічених завдань можливо лише на національному, загальнодержавному рівні.

Національна інформаційна система може успішно сприяти ліквідації паралелізму в організації виробництва потрібної суспільству інформації, у закупівлі зарубіжної, у розв'язанні актуалізованої сучасною дійсністю проблеми концентрації національних інформаційних ресурсів у загальносуспільних інтересах для їх ефективного використання.

Сучасний рівень розвитку інформаційних процесів, розвиток інформаційної структури суспільства сприяє вдосконаленню діяльності працівників цієї структури щодо якісного поліпшення інформаційних обмінів як у вертикальному (по лінії суспільство – нація – політична партія тощо), так і в горизонтальному (наприклад, у середовищі зростаючої кількості політичних партій, суб'єктів економічної діяльності тощо) вимірах.

⁴ Державна координація інформаційних процесів в Україні жодною мірою не є посяганням на свободу слова, як не є посяганням на свободу економічної діяльності робота Національного банку України. Вона має забезпечувати дотримання правил ефективного використання інформаційних ресурсів в інтересах українського народу. – *Авт.*

Вертикальний рівень обмінів у інформаційній структурі суспільства здійснюється за принципом взаємовідносин цілого і його частин: організації інформаційного виробництва цілого, загальнодержавного, національного значення і роботи відповідних державних, у тому числі інформаційних, структур на всіх рівнях соціальної системи аж до елементарних складових, продукування і забезпечення реалізації змісту нормативної інформації для розвитку інформаційних процесів, забезпечення використання напрацьованих соціальних складових в інтересах соціальної спільності і забезпечення зворотного зв'язку в системі керування інформаційними процесами.

Горизонтальний інформаційний обмін передбачає співробітництво соціальних структур одного рівня організації, що конструктивно співпрацюють в інтересах об'єднуючого цілого, можуть конкурувати в організації виробництва інформації, ефективності її використання і водночас спільно вирішувати питання інформаційної безпеки, навігації в ресурсах тощо. Таке співробітництво здійснюється на рівноправних умовах, у тому числі й у сфері використання матеріально-технічних ресурсів, а також передбачає діяльність учасників співробітництва як суб'єктів на інформаційних ринках. Прикладом цьому можуть бути міждержавні інформаційні обміни в інтересах розвитку самих держав у контексті загальносуспільного розвитку, партійні інформаційні контакти, зростаюча інтенсивність різноманітних контактів у сфері бізнесу тощо.

Якісно новим явищем у системі горизонтальних інформаційних зв'язків став процес розвитку мережевих інформаційних технологій. Поява цих технологій зумовлена розвитком суспільної інформатизації, метою якої є забезпечення на базі електронних технологій доступу всім категоріям громадян до інформаційних ресурсів, до продукування нової інформації. Такі можливості підвищують соціальне значення індивіда, сприяють організації віртуальних (таких, що можуть або мають виявитись за певних умов) соціальних утворень і їх зростаючому впливу на суспільне життя. Інформаційне середовище соціальних мереж не лише впливає на свідомість користувачів, поступово воно саме стає об'єктом впливу громадських організацій, владних структур, бізнесу. Воно також стає об'єктом маніпулятивних технологій, негативних інформаційних впливів. З огляду на зростаючі перспективи значущості інформаційних технологій у суспільному житті, ці технології в рамках розвитку сучасної інформаційної системи заслуго-

вують на ґрунтовне вивчення. Нині є кілька базових форм (або топологій): ланцюгові (лінійні) мережі, у яких члени пов'язані між собою у ряд, а комунікації відбуваються через найближчий вузол; зіркоподібні (колісні) мережі, у яких члени пов'язані з центральним вузлом і мають через нього проходити для комунікації один з одним; загальноканалні (повністю взаємопов'язані, чи повноматричні) мережі, у яких кожен член пов'язаний з усіма іншими і може здійснювати комунікацію безпосередньо з кожним вузлом [27, с. 92–93].

З розвитком технологічних можливостей мереж і їх усвідомленням користувачами ця сфера горизонтальних інформаційних обмінів стала дедалі ширше використовуватись між одновимірними соціальними структурами суспільства: між науковими установами чи фірмами, між керівництвом населених пунктів чи політичних партій тощо. Чимало сервісів Інтернету з набором телекомунікаційних зв'язків автоматично формують і використовують соціальні мережі, створюючи при цьому новий вид автоматизованого сервісу – соціально-мережеві послуги (Social Networking Service) [11].

Можна погодитися з думкою Л. Смоли про слушність аналізу причин нинішньої привабливості соціальних мереж, відзначеної дослідниками. Адже з розвитком соціальні мережі збагачуються новими можливостями для задоволення запитів користувачів. Передусім «це:

- отримання інформації/підтримки від інших членів соціальної мережі;
- верифікація ідей через участь у соціальній взаємодії;
- соціальна вигода від контактів (причетність, самоідентифікація, соціальне ототожнення, соціальне сприйняття тощо);
- рекреація (відпочинок);
- основними категоріями соціальної мережі є довіра, думка, вплив, репутація» [27, с. 92].

Соціальні мережі зі зростаючим числом додатків до них стали сприятливим фактором відвідуваності сайтів, забезпечення зворотного зв'язку з користувачем і, таким чином, важливою формою генерації нової суспільно значущої інформації. На цій основі сьогодні розвивається значна кількість веб-сервісів, які прийнято називати «сервісами Web 2.0».

Популярність соціальних мереж спричинила підвищену увагу дослідників до їх сутності й суспільного значення, оскільки лише усталені поняття про суспільне явище дають змогу перейти від фіксації особливостей

того чи іншого процесу в його стихійному розвитку до управління перспективами цього розвитку.

Поняття соціальних комунікацій проходило певні етапи становлення, пов'язані з роллю цих технологій у сучасних інформаційних процесах. У 1968 р. перші уявлення про них відображалися через вже усталені поняття інтерактивних спільнот. «Якими будуть он-лайнні інтерактивні спільноти? – запитували в одній із своїх публікацій американські інженери Дж. Ліклайдер та Р. Тейлор. І відповідали: У більшості галузей вони складатимуться з географічно віддалених елементів, які часом скупчуються у невеликі масиви, а інколи працюють відокремлено. Це будуть спільноти, об'єднані не географією, а зацікавленнями» [33].

З цією точкою зору солідаризується Л. Смола. Як зазначає дослідник, «мережа – це група окремих суб'єктів, які мають спільні неформальні норми або цінності, що становить нову форму соціальної організації» [27, с. 92–93].

В останньому визначенні фіксується важлива характерна особливість: формування нової соціальної спільноти з учасників мереж. Хоча ця особливість і потребує додаткового розгляду. Разом з тим, за визначенням автора, мережу становлять «окремі суб'єкти», які мають спільні цінності, і таку ознаку можна застосувати широко до будь-якого історичного періоду розвитку людства.

Ближчим до відображення реалій сьогодення можна вважати уявлення про соціальну мережу як «віртуальну мережу, що є засобом забезпечення сервісів, пов'язаних із встановленням зв'язків між її користувачами, а також різними користувачами і відповідними їхнім інтересам ресурсами, встановленими на сайтах глобальної мережі» [11].

На даному етапі розвитку соцмереж, очевидно, їх можна розглядати як технологічні комплекси організації і управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, що призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навиками спілкування.

Таке формулювання дає уявлення про соціальні мережі як:

– організовані і керовані інструменти спілкування на основі використання електронних інформаційних технологій (Інтернету);

- мережі соціального спілкування саме одновимірних за характеристиками суб'єктів, тобто, спілкування на горизонтальних рівнях організації;
- інформаційні технологічні комплекси, що об'єднують абонентів зі спільними інтересами і потребами та відповідною технічною підготовкою, що на сьогодні вже розширює учасників інформаційних обмінів.

Ця характеристика уможливорює подальше уточнення в процесі організаційно-технологічної еволюції соціальних мереж. Протягом останніх років набуває розвитку цільове призначення мереж з використанням специфічних маніпулятивних технологій. У принципі такі технології можуть бути використані в будь-якій сфері суспільного життя. Наприклад, у торгівлі за допомогою соціальних мереж стало можливим застосовувати нові способи просування товарів та ідей. «Для цього спеціальні люди реєструються в групах і співтовариствах, завойовують там авторитет і поступово просувають свої ідеї серед членів груп. Якраз від них залежить, чи буде нова марка товару популярна в масах» [20]. Крім того, робота в соціальних мережах дає змогу:

- створити власний канал обміну інформацією з аудиторією;
- організувати прямі продажі;
- підвищити відомість бренда;
- краще взнати свою аудиторію [10].

Дослідники зауважують, що соціальні мережі сьогодні створили умови для формування нової світової тенденції побудови взаємовідносин з партнерами, колегами, користувачами.

Вже сьогодні згідно з опитуванням, проведеним консалтинговою фірмою Hallvarsson & Hallvarsson (Швеція) серед 700 компаній із 21 європейської країни, 81% опитаних розвиває корпоративні соціальні мережі, вважаючи їх чудовим інструментом для створення атмосфери лояльності у своїх колективах та в маркетингових комунікаціях з користувачами, для формування іміджу, вивчення динаміки попиту, а також поширення інформації про себе [6].

Підвищення суспільного значення соціальних мереж у нашій країні робить їх перспективною ціллю в інформаційній війні з північним сусідом, який намагається посилити всі негативні особливості згаданих технологій, характерні для мирного періоду. Особиста інформація користувачів, що є у загальному доступі, може бути використана без дозволу з метою

реклами, з вини мережі може бути здійснено витік платіжних даних. Серйозні неприємності для користувача можуть бути пов'язані зі зломом акаунта і використанням усієї інформації йому на шкоду, у тому числі з метою політичного чи економічного шпигунства, дискредитації та інших дій з помсти. Крім того, відомий такий вид інтернет-шахрайства, як фітінг – вірус, що непомітно для користувача краде його логін і пароль, а потім використовує їх для автоматичної розсилки спаму від імені користувача за списком його контактів [28].

Спеціалісти зауважують, що соціальні мережі, які активно розширюються, стають каналом для надання суб'єктом впливу потрібної йому інформації. При цьому він має змогу чітко диференціювати об'єкти впливу та охоплювати масштабні аудиторії, зменшувати здатність об'єкта впливу блокувати інформацію, організовувати протидію в інформаційній сфері не тільки проти визнаних ворогів, а й проти задекларованих партнерів як на міждержавному рівні (наприклад, союзники по коаліції чи блоку), так і в політичній чи бізнесовій площині (політичні блоки, бізнес-асоціації тощо) [27].

Серед безлічі способів інформаційних впливів, які реалізуються в інформаційно-телекомунікаційних системах або через них, можна виділити поширення спеціально підібраної інформації (дезінформації). Цей спосіб впливів здійснюється у формі розсилки e-mail (електронних листів), організації груп новин, створення сайтів з елементами інтерактивної взаємодії їхніх відвідувачів (чати, онлайн-голосування), розміщення інформації на приватних за змістом веб-ресурсах (у блогах, соціальних мережах) [31, с. 162].

Варто також зауважити, що діяльність сучасних кіберзлочинців стала також дуже серйозним бізнесом: вони залучають зовнішніх співробітників (аутсорсерів) – талановитих програмістів, створюють програмні продукти, пропонують платні послуги і отримують прибутки. Соціальні мережі, на думку фахівців, у числі найбільш уразливих для атак злочинців поряд з інтернет-платежами, інтернет-банкінгом, віддаленими сховищами даних і програмних застосувань, онлайн-іграми; онлайн-біржовими агенціями; сайтами за технологіями Web 2.0 [15, с. 192].

І нарешті, соціальні мережі, незважаючи на те що в практику спілкування вони увійшли лише протягом останнього десятиріччя, вже стали важ-

ливим інструментом активізації горизонтального спілкування як основи для організації соціальних протестів, як тих, що сприяють удосконаленню суспільної організації, так і тих, що в силу емоційного впливу і некритичного ставлення до реального життя за межами комп'ютерних спільнот проявляються в деструктивних виступах, які використовуються внутрішніми і зарубіжними маніпуляторами для вирішення цілей, не пов'язаних з національним прогресом.

За даними спеціалістів і зізнаннями офіційних учасників подій, саме Twitter і Facebook відіграли основну роль у соціальних збуреннях у більшості країн арабського світу, названих іще «революціями» [25, с. 16], а по-іншому – технологіями керованих, як на це сподіваються їхні учасники, «революцій», а насправді, як про це знають організатори, «керованого хаосу».

В умовах російсько-української інформаційної війни вплив інформаційної зброї здійснюється на політичну, економічну і, особливо останнім часом, на психологічну сферу. Йдеться про інформаційно-психологічні впливи, орієнтовані на порушення ментальних стереотипів, незворотний вплив на глибинні шари свідомості. Особливу небезпеку при цьому становить вплив прихованої, невидимої інформації, що призводить до запуску програми саморуйнування, перепрограмування, як наприклад, використання 25 кадру в телепрограмах або ж сугестивної інформації. При цьому широко використовуються соціальні мережі, оскільки

- присутність Української держави в них дуже незначна,
- правова база відстає від розвитку технологій і не охоплює нові технологічні прийоми використання інформації і технологій,
- продукування державної інформації за обсягами і якістю не відповідає масштабам наповнення соціальних інформаційних мереж.

Варто зауважити, що заслуговують на увагу держави і її підтримку громадянські ініціативи, породжені інформаційною війною. Так, соціологічні дослідження свідчать про стрімке поширення теми війни в раніше орієнтованих більше на теми розваг мережах. За період з березня по жовтень 2014 р. майже вдвічі збільшилася кількість щоденних постів на форумах, присвячених зброї, виживанню в умовах війни, військовій підготовці [17].

Заслужує на увагу і рекламу, особливо серед молоді, громадська ініціатива зі створення Першої Української соціальної мережі. Ця мережа є

дієвим громадянським утворенням, що характерне для періоду інформаційної війни і має формувати патріотичну громадську думку в контексті інформаційного протистояння. Умови війни диктують і певні тимчасові обмеження на роботу в мережі. Так, «адміністрація сайту залишає за собою право:

- Без попередження видаляти і редагувати будь-які повідомлення, які не відповідають правилам.
- Без попередження закрити доступ на сайт за образи або за порушення вищеописаних правил.
- Не пояснювати користувачам мотиви, за якими вчиняються ті або інші дії» [30].

Такі обмеження слід пояснювати користувачам, особливо молодим.

Специфіку інформаційної війни, методики, якими користується агресор, треба також у доступній формі пояснювати аудиторії українських користувачів. Так само, як і абсолютно логічні в умовах нинішнього інформаційного протистояння заходи Служби безпеки України, спрямовані на захист офіційних державних сайтів та акаунтів у соціальних мережах [26].

У цілому ж нинішні проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою в умовах розвитку інформаційних мереж, потребують прискореного реагування на розвиток інформаційних процесів у горизонтальній сфері інформаційних обмінів.

По-перше, розвиток соціальних мереж потребує формування відповідної правової бази, яка регламентувала б саме ці форми інформаційних обмінів.

По-друге, зважаючи на популярність соціальних мереж у суспільстві, потрібна організація присутності державних органів, наукових установ, громадських організацій у цій сфері спілкування. Ця присутність повинна збалансувати фактично неконтрольовані інформаційні процеси в соціальних мережах, збалансувати наявні там інформаційні масиви якісною, достовірною, суспільно значущою інформацією.

По-третє, розвиток електронних інформаційних технологій, у тому числі й сфери соціальних мереж, зумовлює нагальну потребу створення державних інформаційних структур для виробництва інформації, що сприяла б формуванню достовірних уявлень усіх користувачів соціальних комунікацій, у тому числі й мережевих, про актуальні проблеми розвитку суспільства, державного будівництва, культури, науки тощо.

І по-четверте, прискорений розвиток електронних інформаційних технологій зумовлює необхідність організації прогнозування нових реалій і ситуацій в інформаційному просторі та розробки відповідно до цього прогнозування методик протидії негативним явищам в інформаційній сфері, вироблення аргументації, спрямованої на нейтралізацію негативних інформаційних впливів на інформаційний простір України.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – Москва : Academia. – 1999.
2. Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія / В. М. Бутузов. – Київ : КИТ, 2010.
3. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануэль Валлерстайн ; пер. с англ. ; под ред. В. Л. Иноземцева. – Москва : Логос, 2003.
4. Галузь зв'язку: цифри та факти [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://www.nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=138&language=uk>. – Назва з екрана.
5. Геополитика мировой сетевой войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vorposik.net/geopolitika-mirovoj-setevoj-vojny/>. – Загл. с экрана.
6. Грищук Н. Социальные сети: имиджевое макраме [Электронный ресурс] / Н. Грищук, И. Рубис // Prostobiz.ua. – 2009. – 22.05. – Режим доступа: http://www.prostobiz.ua/biznes/upravlenie_biznesom/stati/sotsialnye_seti_imidzhevoe_makrame. – Загл. с экрана.
7. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4.02.1998 р. № 74/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28.
8. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9.01.2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12.
9. Информационное общество Ёнэдзи Масуда [Электронный ресурс] // Хаврак А. П. Проблемы философии (в структурно-логических схемах

и таблицах с комментариями), 2013 г. – Режим доступа: <http://схемо.рф/shemy/filosofija/havrak-a-p-problemy-filosofi-v-strukturno-logicheskikh-shemah-i-tablicah-s-komentarijami-2013-g/95.html>. – Загл. с экрана.

10. Как организовать рекламу в социальных сетях? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bizakademiya.ru/reklama_v_setyah.html. – Загл. с экрана.

11. Какие существуют социальные сети (в Интернете)? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.genon.ru/GetAnswer.aspx?qid=1e45a191-898e-4851-b9d1-94dac91751f>. – Загл. с экрана.

12. *Кастельс М.* Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / М. Кастельс ; пер. з англ. – Київ : Ваклер, 2007. – 304 с.

13. Корреспондент: Нереальні стосунки. Українці активно занурюються у соцмережі, ігноруючи живе спілкування [Електронний ресурс] // Корреспондент. – 2013. – 4 верес. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1599348-korrespondent-nerealni-stosunki-ukrayinci-aktivno-zanuryuyutsya-u-socmerezhi-ignoruyuchi-zhive-spilkuva/> – Назва з екрана.

14. *Лихачева Г. Н.* Роль информационных технологий в глобальном мире [Электронный ресурс] / Г. Н. Лихачева. – Режим доступа: <http://www.gosrf.ru/news/7788>. – Загл. с экрана.

15. Економічна інформатика : підручник / М. В. Макарова, С. В. Гаркуша, Т. М. Білоусько, О. В. Гаркуша. – Суми : Університет. кн., 2011. – 479 с.

16. *Медвідь Ф.* Інформаційна безпека держави в контексті становлення стратегії національної безпеки України / Ф. Медвідь // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – Київ : Стилос, 2010.

17. Мілітаризація: Як українці за півроку воєнних дій стали вдвічі більш мілітаризованими [Електронний ресурс] // Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна». – Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/new/471>. – Назва з екрана.

18. Моисеев Н. Человек и ноосфера / Н. Моисеев. – Москва : Мол. гвардия, 1990. – 351 с.

19. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 160 с.

20. *Погодина А.* Социальные сети: плюс, минус, всё равно? [Электронный ресурс] / А. Погодина // Школа жизни. Ру. – 2011. – 21.07. – Режим доступа: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-47314/>. – Загл. с экрана.

21. *Полтораков О.* «Парадигмальні війни» та їхній вплив на конфліктогенний потенціал простору СНД / О. Полтораков // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – Київ : Стилос, 2010.

22. Постчеловечество / [В. Иноземцев, М. Делягин, Л. Московкин и др.] ; науч. ред. М. Б. Ходорковский. – Москва : Алгоритм, 2006.

23. *Почепцов Г. Г.* Інформаційна політика : навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – Київ : Знання, 2008. – 663 с. – (Вища освіта ХХІ ст).

24. *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до WikiLeaks: медіа комунікації / Георгій Почепцов. – Київ : Спадщина, 2012.

25. *Сапожник А. И.* Использование социальных сетей для организации революций / А. И. Сапожник // Людство на початку ХХІ ст.: виклики і шляхи рішення. – Севастополь : СевНТУ, 2011.

26. СБУ взялась за киберзащиту госсайтов и аккаунтов в соцсетях [Электронный ресурс] // Корреспондент. – 2015. – 14.07. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/ukraine/3539301-sbu-vzialas-za-kyberzaschytu-hossaitov-y-akkauntov-v-sotssetiakh>. – Загл. с экрана.

27. *Смола Л. Є.* Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі / Л. Є. Смола. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010.

28. Социальные сети побеждают поисковиков [Электронный ресурс] // CHIP.com.ua. – 2011. – 26.04. – Режим доступа: <http://chip.com.ua/854408.html>. – Загл. с экрана.

29. *Тоффлер Е.* Третья хвиля / Елвін Тоффлер ; з англ. пер. А. Євса. – Київ : Всесвіт, 2000. – 480 с.

30. Українські соцмережі [Електронний ресурс] // StarBasic.net. – 2014. – 16 квіт. – Режим доступу: <http://www.starbasic.net/uk-social-networks/>. – Назва з екрана.

31. *Шестаков В. І.* Визначення характеристик інформаційного впливу на складові інформаційно-телекомунікаційних систем в умовах інформаційного протиборства / В. І. Шестаков, С. В. Чернишук // Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем. – Житомир : ЖВІ НАУ, 2011. – Вип. 4. – С. 162.

32. *Clinton H. R.* Remarks on Internet Freedom [Electronic resource] / H. R. Clinton. – Mode of access: <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/135519.htm>. – Title from the screen.

33. *Licklider J. C. R.* The Computer as a Communication device / J. C. R. Licklider, R. W. Taylor // *Science and Technology*, April, 1968. – Mode of access: <http://www.kurzweilai.net/meme/frame.html?main=/articles/art-0353.html> (доступ від 11.12.2009). – Title from the screen.

34. The politics of no alternatives or How power works in Russia. An interview with Gleb Pavlovski [Electronic resource]. – Mode of access: www.eurozine.com/articles/2011-06-09-pavlovsky-en.html. – Title from the screen.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ МАЙДАНУ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ПРОТИСТОЯННІ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНИ

2.1. Майдан як фактор формування національної української ідеології

Ще кілька років тому пересічний іноземець на запитання «Що ви можете розповісти про Україну?» відповідав: «А де це?». Тепер у відповідь на таке запитання можна почути зацікавлення та стурбованість нинішньою ситуацією в країні. За досить короткий час, трохи більше року, змінилася не лише думка іноземців про Україну, а й думка самих українців про себе та свою країну, змінилося саме українське суспільство.

Вже понад рік новітня історія Української держави переживає великі потрясіння, спричинені масштабною політичною кризою внаслідок авторитарного правління четвертого президента країни. Формальним поштовхом до початку змін стало не підписання В. Януковичем Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Політично активна молодь зібралася в Києві на вже звичному для громадянських протестів місці – майдані Незалежності (вірніше, – на Європейській площі). Тобто початок протесту був спричинений нехтуванням європейськими прагненнями українців з боку тодішньої влади. Однак протест проти заперечення європейської перспективи хоча і мав широку підтримку, але все ж таки не він став тим загальноукраїнським суспільним рухом, який зараз ми називаємо Майданом, і який знищив тодішній політичний режим.

Майдан розпочався після жорстоко розігнаного студентського Євромайдану як адекватна відповідь суспільства на насилля влади. Це була реакція громадян на розправу над мирними демонстрантами. Тобто

Майдан по суті постав за життя і гідність українців. Рушійною силою нового витка протестів стало усвідомлення людьми того факту, що всі громадяни живуть у ситуації всеохоплюючого безправ'я, у ситуації максимального відчуження влади від суспільства, від народу; у ситуації, коли державні інститути, завданням яких є обслуговування суспільних інтересів і гарантування прав кожного громадянина, стали інструментом забезпечення інтересів вузького кола можновладців. «Формально Україна є суверенною державою з 1991 року, але її народ зараз на барикадах, щоб зробити країну по-справжньому незалежною», – написав відомий політолог З. Бжезінський у грудні 2013 р. у своєму акаунті у Twitter [<https://twitter.com/zbig/status/407632127929241600>].

Якщо до Майдану бажання та прагнення українців стосовно подальшого розвитку держави були дещо розмитими та не для всіх зрозумілими, то взимку 2014 р. кожен майданівець міг чітко сформулювати вимоги та аргументовано пояснити, чому і за які цінності він стоїть на Майдані і якого майбутнього він прагне для себе та своєї держави. При цьому вимоги та пропозиції щодо змін у країні висловлювали не кожна окрема людина, а ціла спільнота, громада. У цій спільноті кожен відчув свою власну відповідальність за те, що відбувається в країні, кожен зрозумів, що всі мають почати жити по-іншому, по справедливості та згідно з законом.

Майдан нікого в Україні не залишив байдужим. Згуртувавшись разом, навіть не фізично, а морально, українці почали відчувати в собі велику силу бути українцями, які виборюють свободу та справедливість для себе, для своїх співвітчизників та для своєї України. У результаті Майдану в країні відбулися дуже істотні зміни. Адже намагання здобути справедливість допомогли виокремити кожному з нас для себе нові цінності. Допмагаючи один одному, рятуючи один одному життя, роблячи суттєві кроки на шляху до змін, українці перестали бути байдужими до долі своєї країни та долі своїх побратимів. Ми довели собі і світові, що ми, українці, віддані нашій Батьківщині, ми зрозуміли, що Батьківщина означає для кожного з нас, ми навчилися її любити за те, що вона в нас є. Українці визначили себе як частину власної нації та держави.

Майдан змінив звичайний перебіг подій в Україні та окреслив шляхи подальшого розвитку нашого суспільства та країни. Події півторарічної давнини торкнулися внутрішнього стану світосприйняття кожного укра-

їнця. Сьогодні можна з упевненістю говорити, якщо до Майдану не кожний громадянин знав напам'ять Гімн України, то сьогодні більшість людей зрозуміли для себе, що Гімн – не лише пісня, не лише символ українського народу. Кожен переосмислив для себе його слова, що актуальні як ніколи, бо закликають нас єднатися. Співаючи його під час Майдану, співаючи його зараз, ми доводимо самим собі, що зрозуміли істинне його значення. Саме тому, крім назви «Революція гідності», до означення Майдану підходить також вираз «Революція свідомості українців». Після Майдану у громадян народилася нова свідомість, що вплинуло досить сильно на психологічний стан кожного з нас. Зміна свідомості українців супроводжувалася (і супроводжується нині) загибеллю багатьох відданих Україні патріотів. Саме смерті цих героїв перевертають свідомість українського народу, формуючи інший національний характер, інші стереотипи поведінки.

Українське суспільство показало всьому світові, що ми є нацією, яку об'єднує не лише певна територія та кров наших співвітчизників, а й усезагальні цінності: гідність кожної людини, ідеали правової та справедливої держави тощо.

До речі, слід зауважити, що події Майдану з боку протестувальників мали цілком правовий характер і були виявом прямої демократії. Адже в Конституції України безпосередньому народовладдю надається пріоритетне значення порівняно з іншими формами управління. Так, у ст. 5 Основного закону зазначено, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [[http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254 к/96-вр](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%20к/96-вр)]. Як бачимо, слова про безпосереднє здійснення влади передують словосполученню «і через органи державної влади». Тому в умовах тотального відмежування владних інститутів від суспільства, народ був вимушений вдатися до «безпосереднього здійснення влади».

Беручи до уваги вищевикладені тези, можна стверджувати, що Майдан виступає не лише подією, яка сталася в певний час і у певному місці. Передусім феномен Майдану розкриває процес оновлення, перезавантаження усього державного механізму за допомогою практики безпосереднього народовладдя. Учасниками Майдану рухали певні соціально-політичні уявлення про державу та її взаємодію із суспільством, але зводити ці позиції до якогось одного спільного ідеологічного знаменника аж ніяк не можна.

Якщо поняття ідеології використовувати в його теоретичному сенсі, то Майдан став місцем об'єднання ідейних пошуків різних представників українського суспільства, що зрозуміли важливість консолідації. Попри відсутність єдиної для всіх майданівців ідеології, спільними були їхні прагнення та дії, спільним був дух Майдану, представлений не частковим, а всенародним принципом життя, непорушною цінністю. За допомогою Майдану в країні не просто відбувся протест проти злочинного режиму влади Януковича, а стався «перезапуск» політичного життя, повернення до тих цінностей, які давно були витіснені з цього процесу. Тому можна з упевненістю говорити, що Майдан як громадянський рух став основою нової української ідеології. Майдан став символом української нації.

Прагнення мати реальні, а не декларативні права і користуватися ними – це по суті той головний імпульс, який призвів до активності людей на Майдані. Майдан пропонував людям ідеологію рівних прав. Він надавав своїм прихильникам рівні права брати участь у цій боротьбі. Відчуття права на права, розуміння того, що права людини ніщо і ніхто не може заперечувати, становить основу гідності. Саме тому назва Майдану-2014 «Революція гідності» є досить влучною. Головними складовими всенародного духу Майдану стали відстоювання людської гідності та заперечення насильства влади олігархату над народом.

За своїм значенням Майдан-2014 має глибокі відмінності від попередніх майданів (2004, Податковий Майдан) як з точки зору цілей, особливостей розвитку подій, досягнутих результатів, так і щодо впливу на українське суспільство та на подальший розвиток держави в цілому. Ціннісне навантаження Майдану-2014 мало великий вплив на суспільні трансформації в Україні у подальшому. Інтенсифікація процесу творення громадянської нації, демонстрація впевненості у здатності створити свій власний проект майбутнього – це один з головних результатів Майдану-2014.

Якщо говорити про події 2004 р., то це була типова електоральна революція, під час якої громадяни захищали свої права на чесні вибори політиків. У 2004 р. на Майдані також говорили про європейський вибір, про права тощо, але ці сподівання пов'язувались у людей з майбутньою діяльністю політиків, зокрема з В. Ющенком. Майдан же 2014 р. став революцією цивілізаційного вибору, розпочатою суспільством окремо від політиків. Це принципова відмінність.

У контексті подій, які сьогодні переживає наша держава (зовнішня агресія та її наслідки), вплив Майдану існує й досі. Адже Майдан, на відміну від інших протестних акцій, що мали місце в історії незалежної України, став основою формування глибоких переконань щодо подальшого суспільного розвитку. І це одна з основних його відмінностей. Саме тому можна стверджувати, що Майдан не минув, він триває. І кризові явища в державному управлінні, що призвели до нього, вже не зможуть ховатися за тими псевдodemократичними фасадами, які вибудовує олігархат.

Основна ідеологічна складова протестного руху-2014 – конфлікт громадянина і держави, яка на той час повністю дистанціювалася від задоволення потреб та інтересів українського суспільства. Державний апарат став таким собі бар'єром для громадськості на шляху до задоволення цих інтересів. Але ж основною функцією будь-якої держави є задоволення прагнень її громадян. Учасники Революції гідності поставили собі за мету змінити державу, увесь її механізм, який не відповідав інтересам суспільства.

Якщо під ідеологією розуміти певну систему цінностей, що містить набір політичних, економічних та культурних постулатів, однією з цілей якої виступає політичне впровадження цієї системи, то загалом можна говорити, що на ідеологічному рівні Євромайдан мав кілька важливих складових. Емоційно він був патріотично-націоналістичним, на рівні розуму – ліберальним, а на рівні організаційному йому властиві ліві характеристики – на Майдані діяв принцип взаємодопомоги, він жив життям певної спільної комуні. Саме тому під час революційних подій у повідомленнях ЗМІ висловлювалися різні точки зору на ідейне наповнення протестного руху, оскільки кожен журналіст мав своє бачення тих подій. Для майданного руху такий симбіоз різних за своєю спрямованістю світоглядів був на благо, адже зміг об'єднати прибічників різних точок зору під єдиним гаслом зміни системи. Сьогодні актуально, щоб така єдність тривала на користь подальшого розвитку держави.

Загалом через такий ідеологічний мікс доволі складно ідентифікувати ідеології Майдану. На нашу думку, краще вести мову про взаємопроникнення цінностей різних поглядів. Як ми пам'ятаємо, поштовхом до початку протестів став захист європейського вибору українців, європейських цінностей життя (справедливість, свобода, солідарність, відповідальність тощо), які за своїм змістом є універсальними для будь-яких ідеологій.

До речі, ці фундаментальні пріоритети покладені в основу ціннісно-нормативної системи Євросоюзу. У ст. 2 проекту Конституції Європи 2005 р. сформульована їхня сутність: Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави, а також дотримання прав людини [16]. Саме з огляду на такі цінності влучною є альтернативна назва Євромайдану – Революція гідності.

Єдиними для усіх учасників Майдану були національна символіка та гасла, адже серед усіх наявних на Майдані різнобарвних політичних рухів лише сили націоналістичного спрямування мали у своєму арсеналі такі засоби комунікації (ГО «Свобода», а згодом і «Правий сектор»). Звичайно, превалювання на Майдані націоналістичних гасел могло сформувати (і сформувало) у зовнішнього спостерігача, а особливо у пропагандистських російських проурядових медіа, враження присутності суто національного радикалізму серед учасників Майдану. Але насправді це було зовсім не так, інші присутні на Майдані політичні сили просто не змогли організувати такого сильного візуального ряду, як у націоналістично спрямованих рухів. Тому весь широкий спектр протестувальників позиціонував себе з точки зору націоналістичної символіки, проте це не означало повної належності їх до націоналістичної ідеології. Просто суто націоналістичний символічний ряд перетворився на загальнонаціональний для соціально активних членів суспільства [13, с. 17]. Таку думку підтверджують і результати позачергових парламентських виборів восени 2014 р., згідно з якими національний радикалізм насправді не має масової підтримки серед політично активних громадян України. Також це доводить і аналіз політичних орієнтацій користувачів українського сегмента соціальної мережі Facebook.

До речі, соціальні мережі відіграли особливу роль у формуванні умонастроїв Євромайдану, адже основним комунікативним інструментом масових протестів на майдані Незалежності в Києві та в інших містах виступали саме інтернет-спільноти. Цей факт є ще однією відмінністю Євромайдану. І користувачі соціальних мереж, які писали найпопулярніші серед аудиторії блоги і тим самим впливали на позицію цієї аудиторії, не мали чітко визначеної, єдиної ідеологічної орієнтації з точки зору класичних типів ідеологій чи єдиної партійної належності. Домінантною серед них була позиція «проти правлячого режиму Януковича», а основними цілями вони проголошували подолання негативних рис правлячого режиму: корупції,

всевладдя олігархів тощо. Українське суспільство вимагало можливостей для самоідентифікації, для вибору тих шляхів розвитку, які суспільство вважає найбільш оптимальними для себе і для держави.

Ще однією ідеологічною особливістю Майдану була така форма солідарності, за якої люди давали більше, ніж вони отримували натомість. Ця солідарність досить сильно вплинула на мислення людей і дала поштовх масштабному волонтерському руху, який побудований саме на такому принципі взаємовідносин: «віддавай більше, ніж отримаєш натомість». У цьому сенсі українське суспільство навчилося цінувати загальнолюдські пріоритети більше, ніж власні. Тобто Майдан вплинув на підвищення етичних установок, духовно-ціннісних орієнтирів української нації. Адже справжнє громадянське суспільство народжується в атмосфері солідарності.

Важлива характерна риса взаємовідносин учасників Майдану – віра в себе та довіра до ближнього, який стоїть поруч, готовність подавати руку допомоги тому, хто її потребує. Людяність та взаємодопомога стали тією основою, на якій тримався Майдан.

Понад 20 років в Україні говорили про необхідність єдності нації. Проте далі розмов справа не просувалася. На Майдані ж така єдність відбулася. Тисячі людей об'єдналися заради спільної мети, щоб побудувати нове, краще майбутнє для своєї країни. На Майдані кожен українець відчув неймовірну силу єдності та розуміння того, що він не один, що він має одностайних, яким також не байдужа доля країни. Люди, які раніше не цікавилися перебігом подій в українській політиці, які не замислювалися над тим, що саме означає для них Україна, тепер, після Майдану, не можуть уявити себе без цих думок. Таким чином, відбулася самоідентифікація кожного з нас як частини єдиного народу, єдиної нації, як частини України.

Якщо пригадати зародження Євромайдану, то зрозуміємо, що масовий протестний рух мав у своїй основі також і антиросійський вектор розвитку України, зумовлений анексією Криму і втручанням північного сусіда у політичний процес в Україні в період Майдану. Власне підставою для руху на Майдані стала мотивація національної ідентичності, у якій європейський вектор розвитку Української держави превалював над проросійським. Тут варто зауважити, що учасники Майдану заперечували не відносини з Росією, а той спосіб державного життя, який асоціювався з нинішньою Російською Федерацією. Проявом російського управління

стала слабкість української тодішньої влади, яка втратила легітимність з боку народу і почала застосовувати насилля. Але насильство, як зазначає доктор філософських наук В. Кебуладзе, ніколи не може замінити владу [13, с. 26]. Насильство є проявом безсилля влади та дезінтеграції всього суспільства.

Саме тому майданівці прагнуть впровадження громадянських європейських цінностей з притаманним їм визнанням фундаментальних свобод людини та громадянина. Цим пояснюється той факт, що Майдан об'єднав людей різних політичних поглядів з різних областей України, і навіть з різних країн. Як показали опитування Фонду «Демократичні ініціативи», проведені в грудні 2013 р., 50% учасників Майдану становили кияни, а 50% – приїжджі з інших областей України (при цьому 92% з них приїхали самотужки, з власної ініціативи). У демографічному, віковому та соціальному розрізах Майдан також був неоднорідним: 56% учасників – чоловіки, 44% – жінки; 38% – громадяни від 15 до 29 років, 49% – від 30 до 54 років, 13% – 55 років і старше; 64% майданівців мали вищу освіту [14]. Ми також пам'ятаємо іноземців-активістів Майдану: білоруса М. Жизневського, грузинів С. Нігояна та Д. Капіані, вірменина Г. Арутюняна та багатьох інших.

Українцям, нинішній владі необхідно продовжувати конструювати українську політичну націю з рівними правами для усіх. Це сприятиме створенню справді незалежної, сильної та демократичної держави.

Зміцнення єдності української нації відбувалося протягом усього періоду Майдану, і нині ця єдність супроводжує волонтерський рух, рух добровольців, які воюють на Сході країни. Така єдність на сцені Майдану проявлялася у виступах музичних гуртів, які виключно українською мовою виконували пісні патріотичного характеру, у виступах священників, засвідчуючи національну згуртованість та солідарність.

Події Майдану посилили почуття патріотизму в українців. Відтоді щодня можна зустріти когось у вишиванці або з татуванням у вигляді національної символіки; діти з радістю влітають у волосся маки або жовто-блакитні стрічки. Дехто скептично ставиться до такого вияву патріотизму. Адже ще півтора року тому зерна патріотизму ховалися десь далеко у нашій свідомості. Атрибути Української держави можна було зустріти лише в державних закладах як обов'язкові елементи інтер'єру, а про любов до рідної країни мало хто говорив.

Події Майдану та війна на Сході стрімко змінили мислення українців. Сьогодні в маленьких проявах своєї любові до України ми є дійсно щирими та відвертими. Справжні, не напоказ, патріотичні почуття народилися на Майдані. Адже інакше реагувати на події Майдану було неможливо. Лише щирі патріотичну рефлексію можуть викликати подвиги воїнів на Донбасі. Люди в тилу патріотичними проявами намагаються підтримувати загальнонаціональний дух. Так і з'явилися вишиванки, синьо-жовті стрічки, патріотичні гасла футбольних фанів тощо. Тепер кожен українець усвідомлює, як важливо любити свою країну, допомагати один одному і не цуратися своєї Батьківщини. Тепер кожен з гордістю говорить, що він – українець. У багатьох із нас з'явилися синьо-жовті стрічки, а мобільні телефони «співають» патріотичних пісень. Саме так відбулася зміна мислення, зародилася справжня любов та повага до свого краю.

Піднесення духу єдності нації привело до підвищення ролі та значення державної мови серед населення в усіх регіонах України. Якщо до Майдану спілкування українською мовою відбувалося переважно лише в західних областях та подекуди в центрі країни, то тепер люди з гордістю розмовляють рідною українською мовою і на Заході, і на Півдні, навіть в Одесі, яка завжди вирізнялася своєю унікальною культурою, у тому числі й мовою.

Також на хвилі настроїв Майдану українці почали цікавитися своїми культурними традиціями. Це засвідчує, наприклад, поява нових різноманітних культурних фестивалів, ярмарків, флеш-мобів тощо. У фешн-індустрії відбувається процес актуалізації національних мотивів.

Тенденції Майдану почали відчуватися в шкільному вихованні підлітків. Спочатку з ініціативи педагогічного складу. Вже згодом Міністерство освіти та науки України розробило методичні рекомендації, у яких наголошується, що кожен навчальний заклад має стати для підлітка осередком становлення громадянина-патріота України, готового взяти на себе відповідальність за розбудову України як суверенної, демократичної, правової держави, сприяти єдності української нації та встановленню громадянського миру і злагоди в суспільстві. Як зазначають у міністерстві, важливим чинником національно-патріотичного виховання школярів повинен стати саме феномен Майдану-2014 як свідчення жертвності заради дотримання прав людини та поваги до людської гідності, відстоювання загальнонаціональних інтересів тощо.

Пробудження єдиної української нації – велике досягнення саме Революції гідності, це найголовніше досягнення Майдану. Прикро лише, що за нього заплатили життям сотні українських патріотів. Дорогою ціною дісталоя українцям право на самовизначення та вибір власного шляху розвитку. Але з кожною втратою Україна стає загартованішою та сильнішою.

Одним з наслідків Майдану в культурному аспекті можна назвати більш лояльне ставлення українців (особливо молоді) до церкви, яка під час страшних подій у лютому 2014 р. мимоволі сприяла згуртуванню учасників акцій, таким чином знайшовши спільний знаменник як для представників праворадикальних течій, так і для прихильників ліберальних поглядів. Під час протестів важливу роль відіграла українська церква, яка не зрадила свій народ і не пристала до закликів влади публічно підтримати «наведення конституційного порядку в державі». У вирішальний для української історії момент вона стала на захисті фундаментальних громадянських цінностей та загальнолюдських ідей, не розрізняючи при цьому, хто є праведником, а хто – невірним. Церква під час Майдану сприймалася людьми позитивно як інститут громадянського суспільства. Священики різних конфесій молилися та спілкувалися з усіма людьми. Саме тому особливої популярності набувають такі політичні проекти, як «Демократичний альянс» чи «Самопоміч», ідеологія яких ґрунтується на принципах християнської демократії.

Українська нація охоплює собою представників різних релігій, але під впливом Майдану всі вони згуртувалися у своєму прагненні до справедливого життя, що й формує справжню загальнонаціональну свідомість. І надзвичайно важливо, що християни (православні, католики та протестанти) об'єдналися з мусульманами та євреями у цьому прагненні. Власне цим об'єднанням представників різних релігійних традицій (а також різних національностей, професій, соціальних верств тощо) ми не лише подолали чинний на той момент політичний режим, а й дали зрозуміти усім, що Українська держава є мультикультурною, мультинаціональною, а найголовніше – толерантною та єдиною. Самим українцям Майдан допоміг відчутти, що всі ми є представниками однієї справжньої нації – від Львова до Донецька, і цим самим сприяв формуванню загальнонаціональної ідентичності українців. Ще митрополит А. Шептицький наголошував, що сила та могутність українців у їх єдності. Наша нація стала нероздільною, що є дуже потужним поштовхом до формування справжньої національної свідомості,

якої ще кілька років тому українці не мали. Саме відсутність справжньої національної свідомості, на наш погляд, призвела до конфлікту в процесі комунікації між західними та східними регіонами країни.

Вважаємо також, що Майдан, на відміну від попередніх протестних акцій, продемонстрував зрілість громадянського суспільства в контексті впровадження регулярної практики громадського контролю за діями влади та поклав початок якісному переродженню політико-партійної системи в країні. Саме ці інститути є необхідними елементами функціонування усталеної демократичної системи, прагнення до якої висловлювали учасники Майдану. Майдан по суті став фактом свідчення наявності в Україні реального, дієвого громадянського суспільства, а також певною пересторогою тим політичним діячам, які вважають думку громади не досить важливою. «Майдан підтвердив, що громадянське суспільство в Україні існує», – зазначає В. Горбач [5]. А дослідниця А. Колодій переконана у тому, що саме через Майдан громадяни показали свою готовність до активного обстоювання своїх прав, до участі в державних справах [12].

Що стосується відображення феномену Майдану та його ідеологій у творах культури і мистецтв, то більшість митців вважають, що вплив таких масштабних подій можна відчутти лише згодом, адже людям потрібен цей час на осмислення нового для себе досвіду [10]. Півтора року після Майдану, незважаючи на сумні події на Сході держави, все ж таки були сповнені культурними подіями, які так чи інакше спричинені чи навіяні подіями зими 2014 р.

Одними з перших на події Майдану відгукнулися кінематографісти. Вже створено кілька документальних фільмів, що ретранслювали минулорічні події. «Майдан» С. Лозниці вийшов у широкий прокат. Варто відзначити «Молитву за Україну» Є. Афінієвського. Окрім того, саме у 2014 р. на хвилі піднесення української ідеї вийшли «Поводир» О. Саніна (номінант премії «Оскар») та «Плем'я» М. Слабошпицького, а також повнометражний анімаційний фільм «Бабай». Хоча сюжети трьох останніх стрічок ніяк не пов'язані з революційними подіями 2014 р., проте створені вони були саме внаслідок цих подій.

Влучним відлунням подій Майдану стала також українська музика. Нині спостерігається неабиякий сплеск патріотичних пісень, особливої популярності набувають українські виконавці. Натомість поменшало

концертів іноземних виконавців, а надто російських – за винятком тих, які налаштовані опозиційно до Кремля [10].

Майдан дав поштовх і до виходу друкованих творів. Пригадаймо лише книгу «100 днів Майдану: очима ТСН». Тобто в цілому можна говорити про інтенсифікацію процесу розвитку в культурній сфері через пробудження в українців почуття єдності нації, що було зумовлено подіями на Майдані у 2014 р.

Проте найбільшим здобутком Майдану-2014, на наш погляд, є його внесок у формування повноцінного громадянського суспільства в Україні, політичної нації, що полягає в об'єднанні українців, незважаючи на етнічні, релігійні, мовні чи інші розбіжності, для здійснення і захисту своїх прав та свобод. Сучасний рівень розвитку громадянського суспільства має форму самоорганізації, яка утворилася, так би мовити, знизу і без допомоги ззовні. Як відомо, спочатку Євромайдан позиціонував себе як мирний протест. Але справжнє згуртування людей відбулося за агресивних з боку влади умов. Саме такі моменти насилля над громадянами підсилювали почуття громадянської та національної самосвідомості. Таким чином Майдан об'єднав суспільство навколо національної ідеї та ідеї свободи і рівноправ'я усіх людей, незалежно від походження, національної, релігійної чи іншої належності. Тобто громадяни відшукали ту загальнонаціональну ідентичність, до якої йшли усі роки незалежності. У національній культурі з'явилася та повсюдно втілюється ідея сакральної єдності, де кожен – ближній, на відміну від нещодавніх стереотипів про українців з їхніми «крайніми хатами». Особливо яскравим проявом такої форми єднання громадянського суспільства виступають, як зазначалося, волонтерські рухи.

Важливим наслідком появи саме такого, самоорганізованого, громадянського суспільства є постійний контроль з його боку за діями влади. Тим самим утворилося потужне силове поле громадянського контролю та тиску на можновладців [13, с. 20], якого в Україні до Майдану-2014 не було в жодному з його проявів.

Деякі експерти (А. Єрмоленко, Д. Бюлер) вважають, що Євромайдан був не лише українським, а й всесвітньо-історичним явищем. «Майдан за доби цифрових технологій є всесвітньо-публічним». Ключовим тут є поняття «цифрових технологій» [13, с. 21], за яких явище українського Майдану втрачає свої фізичні характеристики як явища певної місцевості.

Таким чином, Україна за збігом обставин постала в епіцентрі світових подій, захищаючи фундаментальні цінності усього людства і каналізуючи демократичні процеси в глобальному масштабі. При цьому дослідники зауважують, що саме такий Майдан, яким був Майдан-2014, може стати ефективним засобом делегітимації політики насилля і терору, зокрема у вигляді політики путінізму [13, с. 20]. Про вплив Майдану за межами України свідчить не лише факт наявності можливостей поширення інформації в усьому світі. Важливий сенс полягає у тому, що проблема, на розв'язання якої був спрямований Майдан, є не лише в Україні та в подібних їй нестійких демократіях. Проблема відчуження влади від громадян актуальна фактично для всіх держав світу (і для західних демократій також), де права громадян принижуються, а владна бюрократія перебирає на себе забагато повноважень і тим самим стає малоконтрольованою з боку громадянського суспільства, підміняючи таким чином це суспільство. Тому проблема громадського контролю над державно-владними інститутами і запобігання процесові відчуження влади від народу виступає всезагальною проблемою.

Як зазначалося вище, основні здобутки Майдану пов'язані з формуванням сучасної політичної нації, загальнонаціональної ідентичності українців. Варто наголосити, що недостатній рівень сформованості загальнонаціональної ідентичності завжди призводить до посилення загроз національній безпеці держави, таких як посилення сепаратизму, десоверенізація, конфлікт політичних інтересів, криза легітимності політичних інститутів, розшарування суспільства, зниження рівня політичної культури тощо [19, с. 121].

В основі формування загальнонаціональної ідентичності лежить національна ідея та національна культура. Щоб асимілювати поневолені народи, імперії-загарбники за всіх часів прагнули якщо не знищити, то хоча б знівелювати етнічні культури та нав'язати свою власну [22]. Так само нині чинить і Росія: вона активно проводить експансіоністську політику щодо України, пропагуючи та насаджуючи ідею «руського миру» на нашій території. Безсистемна політика української влади в гуманітарній та інформаційній сферах призвела до того, що подібні ідеї глибоко закріпилися у масовій свідомості населення деяких українських регіонів і це спричинилося до поширення сепаратизму. Така ситуація стала можливою на Сході України через брак активної роз'яснювальної і просвітницької роботи серед

місцевого населення цих регіонів, яке за відсутності (чи слабкої присутності) національного інформаційного та культурного продукту постійно перебувало (і перебуває донині) під інформаційним тиском з боку північного сусіда.

Через відчутний вплив компонентів російської інформаційної агресії проблематика захисту національного інформаційно-культурного середовища стрімко актуалізується [18]. Постає нагальна потреба в позиціонуванні цього середовища як самодостатнього, незалежного простору, що потребує дистанціювання від зовнішніх впливів і втручань. Відтак у сучасних умовах необхідно значно активізувати зусилля з формування справді загальнонаціональної ідентичності, тобто довести справу Майдану до логічного завершення, коли така загальнонаціональна ідентичність не викликатиме сумнівів з боку українців у жодному з регіонів держави. Саме на спільній ідентичності ґрунтується буття будь-якої політичної нації.

Ще в минулому столітті у своїй фундаментальній праці «Анатомія людської деструктивності» німецький психолог Е. Фромм звернув увагу на те, що людині, як істоті, що потребує у своєму житті певного сенсу, важливо спиратися на певну систему моральних координат, щоб уміти протистояти зовнішнім негативним обставинам та впливам. Людина має чітко ідентифікувати себе з певним суспільством, яке пропонує їй таку систему координат, бачити себе його частиною. Таким чином людина «обростає» моральним корінням. Адже не дарма люди з чітко означеною громадянською позицією найбільше забезпечені від пропагандистських впливів, оскільки маніпулятивні дії обернено пропорційні соціокультурній та національній ідентичності, освіченості тощо.

Таким чином, сьогодні формування загальнонаціональної ідентичності є одним з головних завдань для України [22]. Щоб вирішити його, необхідно інтенсифікувати зусилля відповідних державних інститутів та неурядових організацій і зосередити їх передусім на таких засадах:

- соціальна та політична злагода в суспільстві на основі загального прийняття спільної мети – досягнення добробуту усіх громадян у країні;
- ідея патріотизму як основоположної цінності для людей;
- повага та терпимість до представників національних меншин;
- захист прав і свобод громадянина (незалежно від його національної чи будь-якої іншої належності);

- високий рівень політичної культури людей;
- функціонування зрілого, дієвого громадянського суспільства.

На державному рівні формування загальнонаціональної ідентичності потребує таких заходів: забезпечення всебічної підтримки культурного відродження українців, сприяння вільному розвитку української мови, популяризації національної історії, традицій, проведення політики державного протекціонізму для національних виробників товарів і послуг у культурній сфері, здійснення захисту інформаційного простору України.

Що стосується захисту національного інформаційного простору, то саме в цій сфері великого значення набувають цінності, які підніс на якісно новий рівень Майдан. Передусім ідеться про єднання українців на основі кристалізації національної ідеї. При цьому національна ідея виступає як система ціннісних установок суспільства, у яких відображається самосвідомість народу і закладаються цілі особистісного та загальнонаціонального розвитку. У цьому сенсі, щоб здобути перемогу в протидії зовнішній інформаційній агресії, Україна має збудувати в інформаційному просторі і запропонувати своїм громадянам яскравий проект загальнонаціональної ідеї – систему таких пріоритетів, які для більшості населення будуть вагомішими за будь-які інформаційні впливи ззовні.

Уже понад рік Україна намагається протидіяти масштабній російській пропаганді, яка активізувала свій вплив саме під час та після Майдану. Проте з огляду на громадянську позицію населення східних регіонів можемо констатувати, що результати такої протидії поки що залишаються не зовсім втішними.

По-перше, в українському інформаційному просторі відсутній єдиний інформаційний вектор подавання інформаційних меседжів (через залежність інформресурсів від їхніх власників, що представляють різні політичні сили). Саме тому для ефективної національної пропаганди та протидії зовнішній інформаційній агресії основним політичним акторам у країні (кожен з яких має власний інформаційний ресурс) необхідно знаходити консенсуси в контексті єдності подавання інформації.

По-друге, інформаційна державна політика не має чітко окресленої стратегії, відповідно до якої вже можна було б застосовувати конкретні тактичні механізми її реалізації. Сутність нинішньої інформполітики зводиться до контрпропаганди того, що нав'язується російською стороною.

Звідси висновок: якщо б не було явної російської пропаганди, то і відповіді на неї з боку України також не побачили б. Так само непереконливою є інформаційна політика щодо анексії Криму та конфлікту на Сході.

Загальнонаціональна ідея повинна «відійти» від протиставлення українців росіянам, вона має нести суспільству цілком новий, зароджений на Майдані, меседж – це єднання українського народу, незалежно від національної, релігійної, політичної, соціальної чи іншої належності; це необхідність слухати, чути та розуміти один одного попри зовнішній шум та власну напівглухоту декого з нас. Така національна ідея не суперечить жодним політичним переконанням, вона виступає об'єднуючим фактором, тому повинна сприйматися будь-якими політичними акторами і влаштовувати абсолютно всіх представників усіх політичних течій. Через таку універсальність для всіх українців загальнонаціональна ідея має бути відображеною в тому консенсусі власників інформаційних ресурсів (джерел подачі інформації), про який згадувалося вище.

Тож українська інформаційна політика повинна відійти від відповіді на історичні «закиди» і спрямувати свій вектор на майбутній розвиток незалежної від минулого України. Це не означає, що треба забути історію. Українці повинні пам'ятати досвід предків, аби успішно будувати своє майбутнє. Але загальнонаціональна ідея має ґрунтуватися на погляді у краще спільне «завтра», аніж у гірше «вчора». Власне таке «краще завтра», як основа загальнонаціональної ідеї, і є тим об'єднуючим фактором, за який стояв Майдан. По суті люди вийшли на Майдан за «краще життя в Україні для своїх дітей».

В інформаційному просторі бачення кращого майбутнього для України як загальнонаціональна ідея має бути піднесеним до рівня культової тези. Причому таке майбутнє треба пропагувати не лише загальними фразами на кшталт «завтра буде краще, ніж учора». Інформаційні потоки повинні містити конкретні приклади: українське майбутнє в контексті новітніх технологій, інвестиційних можливостей, нових професій для українців тощо. Успіхи європейських держав, як в економіці, так і в інших сферах, не мають слугувати кінцевою метою, інформаційна політика повинна будуватися на власних цілях. Тобто використання в інформаційному полі лише установки «в нас буде, як у Європі» із самого початку декларує недовіру до власних можливостей. У той самий час ми – українці, ми – унікальні,

тому маємо збудувати своє майбутнє «власними руками». Реальну можливість такого сценарію розвитку України довів усьому світові Майдан, який показав українців не як інертний народ, а як націю, що здатна захищатися і працювати над своїм майбутнім.

2.2. Ідеологія Майдану в інформаційному наповненні соцмереж

Майдан 2013–2014 рр. розвивався як українська Facebook-революція. Так або іще Twitter-революцією називають різноманітні акції громадянської непокори, мітинги, протести (причому часто незалежно від їхніх наслідків), які організуються, координуються та поширюються за допомогою соціальних мереж. Соціальні мережі стали певним «тилом» для «бойових дій» Євромайдану.

Нині інформаційні технології є важливим інструментом суспільно-політичного життя, і Україна не може залишатись осторонь цієї тенденції. Навіть у 2004 р., під час Помаранчевої революції, маніпулювати інформацією було значно простіше, влада могла змінювати кут подачі інформації на державних чи «своїх» ЗМІ. Сьогодні ж завдяки сайтам опозиційних видань, постам безпосередніх учасників подій, трансляціям у режимі онлайн кожен зацікавлений користувач соціальних мереж може порівняти ці повідомлення з «офіційно» поданою інформацією і сформулювати свою незалежну позицію.

Події 2004 р. багато в чому концептуально відрізняються від подій осені-зими 2013–2014 рр. Зокрема, різною була саме роль Інтернету в цих двох відокремлених у часі протестних подіях.

У 2004 р. Інтернет переважно був засобом масової інформації, рупором і платформою для інформування як прихильників, так і противників «помаранчевого» Майдану, але ніяк не засобом комунікації та організації величезного співтовариства.

Зовсім інша справа – події 2013–2014 рр., для яких кіберпростір став не тільки засобом оперативного інформування, а й інструментом, за допомогою якого окремі протестанти і розрізнені групи через численні пости, лайки, репости у Facebook, Twitter та «ВКонтакте» могли узгоджувати свої

дії. У результаті, за повідомленням УНІАН, вже 22 листопада 2013 р. хештег #Євромайдан очолив список трендів Twitter [15].

Як уже зазначалося вище, Майдан як подія «народився» у Facebook. Одразу після того як Кабінет Міністрів 21 листопада неочікувано вирішив призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, мало хто передбачав настільки широку та потужну реакцію громадськості. Опозиція заявила про організацію мітингу в неділю, 24 листопада.

Проте громадські діячі, журналісти та просто люди, які розуміли, до яких наслідків може призвести рішення Кабміну, організували перші збори на майдані Незалежності ще увечері 21 листопада. Все почалося із заклику журналіста М. Наєма в пості на Facebook прийти ввечері на майдан Незалежності. На цей заклик без будь-якої попередньої агітації відгукнулися близько 2 тис. українців. Так стартував Євромайдан, який згодом обростав усе більшою і більшою кількістю учасників.

Саме ці події дали той імпульс, який підштовхнув 100 тис. українців уже 24 листопада вийти на вулиці Києва та ще тисячі – на майдани інших міст України.

Євромайдан довів, що українці можуть відстоювати свої переконання не лише за підтримки партій, політичних лідерів, а й громадянською ініціативою. Показовим є і той факт, що опозиційні сили, здавалося, не були готові до настільки численного опору рішення Кабміну, оскільки класичні методи агітації запрацювали лише через пару днів. На досить слабку організацію мітингів опозиційними силами українці відповіли ефективною самокоординацією та консолідацією через соціальні мережі. Опозиційні ж партії – «Батьківщина», УДАР і «Свобода» – лише «наздоганяли» народне невдоволення, яке з'явилося в Інтернеті.

Як справедливо зазначає доктор філософських наук, президент Українського філософського фонду С. Пролеєв, «не за політичне гасло (хоч би яким правильним воно видавалося), а за життя і гідність людей постав Майдан. Якраз носії окреслених інтересів – представники політикуму, парламентська опозиція – виявилися радше маргіналами Майдану, хоч і промовляли весь час із його трибуни. Рівень довіри до них залишався невисокий, вони не були правдивими речниками Майдану. Спільним умонастроєм Майдану були радше недовіра та навіть ідіосинкразія до будь-яких окресле-

них інтересів та розрахунків. Тому можна сказати: були певні ідеї, смисли, прагнення, були різні ідеології на Майдані, однак не вони визначали зміст дії, і не вони консолідували Майдан» [17, с. 22–23].

Більше того, на початку акції протесту її учасники намагалися відмежуватися від активної участі політиків, їх навіть деякий час не хотіли підпускати до мікрофона, оскільки вважали, що вони «заполітизують акцію і все зіпсують» [3].

Серед учасників Євромайдану було чимало приїжджих з інших міст України. Ще однією важливою відмінністю від 2004 р. стало те, що в більшості своїй це не був звезений централізовано на автобусах партактив, а були громадяни, які об'єдналися знизу, через соціальні мережі.

Проте, як показали українські події, однієї лише великої маси народу в центрі столиці в призначений час для революції недостатньо. Все змінилося, коли влада спробувала силоміць розігнати Майдан посеред ночі 30 листопада.

На той час протести вже поступово сходили нанівець, більшість учасників акцій внутрішньо примирилися з невдалою асоціацією, а на Майдані залишалося близько сотні студентів. І від розгону демонстрантів врятувало тільки те, що десятки тисяч киян, які звикли проводити ночі в соціальних мережах, відразу кинулися до центру міста «рятувати Майдан», коли міліція стала його зачищати. Заклики до цього з'явилися саме в соціальних мережах.

Силовий розгін був сприйнятий як невмотивована й невинуватна агресія з боку влади. На наступний день на Майдан вийшли вже десятки тисяч людей.

З кожною годиною до акції приєднувалося все більше учасників – якщо станом на 11-ту годину ранку 30 листопада на Михайлівській площі було від сили 500 осіб, то вже 1 грудня на цей самий час – понад 20 тис. [3]. Вже вранці відео- і фотодокази жорстоких дій міліції облетіли увесь український, та й російський, Інтернет. У тому числі й це вивело сотні тисяч людей на вулиці Києва і призвело до силового протистояння на Банковій вулиці.

Саме завдяки соціальним мережам розгін майдану 30 листопада став каталізатором подальших подій. І якщо в перші дні учасники Євромайдану стояли виключно за європейську інтеграцію, то після спроби його розгону – за Майдан [3].

Також слід зазначити, що практично відразу ж після початку протестів у соціальній мережі Facebook були створені групи, які оперативно публікували новини Майдану.

У результаті масштабні акції протесту на підтримку євроінтеграції та проти застосування міліцією сили відбувалися у двох площинах – реальній і віртуальній.

Новини з Майдану надходили дуже швидко. Щохвилини з'являлася нова інформація, чому активно сприяли соціальні мережі. У Facebook і Twitter була створена сторінка Євромайдану, куди мітингувальники вивантажували все: фото, відео, списки постраждалих, телефони народних депутатів, адвокатів, звертались по фінансову та «кулінарну» допомогу...

Тільки за перші вісім днів офіційна сторінка Євромайдану отримала 76 тис. передплатників, а за 10 днів – 117 тис. На початок лютого 2014 р. кількість «симпатиків» цієї сторінки перевищила 214 тис. осіб, а кількість обговорень – 111 тис. Завдяки цьому сторінка Євромайдану стала найпопулярнішою і найбільш відвідуваною в українському сегменті Інтернету [11].

Прихильники Майдану використовували для комунікації й іншу популярну сторінку – «Євромайдан SOS», основним призначенням якої було поширення інформації про зникнення людей під час протистояння. Аналогічна сторінка була створена і у «ВКонтакте», а вся інформація про пошук зниклих розміщувалась на спеціальному сайті.

Пізніше Facebook використовували для інших цілей. Через мережу поширювалися заклики піднести на Майдан дрова, медикаменти, продукти харчування. За допомогою соціальних мереж кияни самоорганізувалися, створювали волонтерські групи. Саме через соціальні мережі люди дізнавалися, що необхідно протестувальникам у першу чергу. І поширювали інформацію через соціальні мережі.

До речі, саме соціальні мережі значною мірою посприяли тому, що допомогу учасники протестів отримували не лише від вітчизняних волонтерів, а й з-за кордону. Зокрема, засновник і президент громадської організації «Разом» Л. Шипович, яка на той момент проживала в США і ініціювала збір коштів на допомогу Євромайдану, згадує: «Почалося все з українців в Японії. У них велика група в Facebook, у якій оголосили збір коштів на потужний генератор і за дві години зібрали потрібну суму. Потім

переслали гроші мені, я – сестрі (у Київ). Вона тут же замовила генератор, через пару годин він уже стояв на Майдані» [20].

У соціальних мережах учасники протестного руху обмінювалися один з одним інформацією, яка ще не встигла пройти по телеканалах. В основному це була інформація практичного характеру. Наприклад, повідомляли, на яких вулицях під'їзди до центру міста надійно перекриті працівниками ДАІ, а на яких є «шпарини», викликані тим, що працівники державтоінспекції ставляться до демонстрантів більш лояльно. Інформація поширювалася дуже швидко [9].

У цьому контексті можна відзначити, що хоча Майдан і називають революцією середнього класу, який, згідно з існуючою думкою, користується в основному Facebook, соціальна мережа «ВКонтакте» не відставала від неї за активністю. Наприклад, сторінка «Українська революція Євромайдан» навіть обігнала найпопулярнішу сторінку на Facebook, присвячену Майдану: число її передплатників перевищило 280 тис. осіб. З'являлись у «ВКонтакте» й інші сторінки про Майдан, щоправда, не такі чисельні [11].

Це можна пояснити тим, що спочатку Майдан був переважно студентським протестом, а «ВКонтакте» – найбільш популярний серед українських підлітків і студентів соціальний майданчик.

Щодо Twitter, то в українських подіях він використовувався не настільки активно, як, наприклад, в арабських протестах (особливо в Ірані в 2009 р., завдяки чому іранські події називали Twitter-революцією). Тим не менш, Twitter-стрічка і в Україні залишалася найоперативнішим джерелом інформації про події. Так, протягом першого тижня протестів, з 21 по 28 листопада, найпопулярнішим хештегом серед українських користувачів сервісу мікроблогів був хештег #Євромайдан, він згадувався в середньому від 1,5 до 3 тис. разів на годину [11].

Найпопулярніша серед політичних онлайн-медіа українського інтернету «Українська правда» з початку подій на Майдані всі більш-менш значущі новини публікувала не тільки на своєму сайті, а й на інших ресурсах, у соцмережах або в акаунтах політиків, трансливала у своєму Twitter, а коли ресурс кілька разів опинявся під DDos-атакою, Twitter і Facebook «Української правди» залишалися головними рупорами подій.

Водночас, оскільки Facebook і Twitter для координації дій «у полі» не дуже підходили, кияни почали використовувати, наприклад, онлайн-

додаток Zello. Це така інтернет-рація, у якій користувачі з одного району могли об'єднуватися в групи й оперативно доповідати один одному про обстановку біля своїх будинків.

У зв'язку з цим очевидці подій наголошують, що українську Революцію гідності зробили не озброєні і добре організовані радикали, а «група постачання» – тисячі городян, громадські організації, які регулярно підтримували Майдан грошима, продуктами, ліками, теплими речами для мітингувальників, чаєм, волонтерською роботою. І свою діяльність вони в 90% випадків координували саме через соціальні мережі. «Не було б у киян доступу до Facebook і Twitter, «ВКонтакте», Zello та інших соціальних сервісів, можливо, президентом України досі був би Янукович», – зауважує К. Алфьоров [1].

Водночас слід зазначити, що через соціальні мережі проходило дуже багато неперевіреної інформації. Як зауважує з цього проводу глава правління директорів Інституту соціальних і політичних досліджень В. Бондаренко, у 2004 р. людей на Майдані організовували опозиційні політики та громадські діячі: «У них був більш-менш чіткий план дій, вироблена технологія проведення мітингу, структурована робота. Зараз же «основна робота» проводиться через соціальні мережі. Часто в Інтернет запускають завідомо неправдиву інформацію, щоб сформувати «правильний» настрій мітингувальників» [3].

Саме відсутність інформації, а точніше – достовірної інформації, і стала причиною того, що за дні існування Майдану почастишали всілякі провокації.

Після того як тогочасна влада усвідомила, що саме інтернет-ресурси стали головним штабом Майдану, вона розпочала, крім звичного вже для українських реалій силового, інформаційний тиск. Прямий цьому доказ – DDos-атаки на опозиційні веб-ресурси та персональні сторінки у Facebook політиків – В. Кличка, В. Ковальчука, М. Сороки. Саме зі зламаних сторінок почали поширюватися фейкові заяви та новини.

Проте, як зазначає філософ С. Дацюк, «ніяка кримінальна система не може існувати довго, якщо зберігся моральний стрижень народу, що перетворює себе у мережеві спільноти. Мережа – найефективніша система інформування, найефективніша експертна система. Можна надзвичайно успішно брехати на телебаченні. Можна найняти гопників, щоб спрово-

вокувати криваве протистояння, можна спалити власний партійний офіс і звинуватити в цьому протестантів, можна творити звірства і залишатися безкарним. Але все це можливо лише у світі державних і корпоративних ЗМІ. У мережі це неможливо. Мережа не дасть збрехати. Мережа викриє вас тисячею свідків. Цей новий досвід Майдану дозволив нам ефективно позбавлятися від брехні» [6].

Однак і під час Революції гідності, і пізніше було досить багато спекуляцій щодо ідеології Майдану (дискусія з цього приводу велася, у тому числі й у соціальних мережах).

Після того як у відповідь на застосування владою жорстких силових методів придушення протестів Майдан радикалізувався, «недоброзичливці» особливий наголос роблять на тому, що внаслідок перемоги української революції до влади в державі прийшли «фашисти», «хунта» тощо.

З цього приводу можна навести точку зору одного з найвідоміших фахівців з українського та російського націоналізму німецького професора А. Умланда, який вважає, що ідеологія Майдану і нинішнього уряду України не фашистська, а антифашистська. В інтерв'ю Slon.ru у відповідь на твердження супротивників Майдану в Росії і Східній Україні про те, що необхідно боротися з фашистами, А. Умланд зазначив: «Це, звичайно, марення. Ідеологія Майдану і нинішнього уряду України, звичайно, нефашистська. Вона якраз антифашистська. Головна мета уряду – європейська інтеграція, яка виникла в тому числі і як відповідь на радикальний націоналізм і фашизм. Євромайдан був всенародним рухом, де були всі – і ліві, і праві. Можна було з тим же успіхом, підбравши правильні інтерв'ю і картинки, назвати Євромайдан анархістським на тій підставі, що там у ньому брав участь анархістський рух “Народний набат”» [7].

Підтверджують цю думку і результати дослідження політичних орієнтацій лідерів українського сегмента Facebook на початку Майдану. Зокрема, найпопулярніші блогери, які впливали на соціально-політичну позицію близько 2 млн користувачів мережі, не могли чітко визначити свою ідеологічну орієнтацію (в рамках «класичних ідеологій») і не мали партійної належності. Через це можна говорити про домінування серед опозиційних блогерів позиції «проти» правлячого режиму (негативна програма), а позиція «за» (позитивна програма) спиралася не на ідеологічні складові бажаних суспільних чи політичних реформ, а на буквальне заперечення

«супільних вад» – тобто «позитивом» є просто «подолання негативу», наприклад корупції [10].

Дійсно, на Майдані стояли як праві, так і ліві, як радикали, так і помірковані, які апріорі не могли виробити «єдиної ідеології». Учасниками Майдану рухали певні прагнення, бачення суспільства, ті чи ті соціально-політичні та світоглядні ідеї. Можна говорити про єдину мету протестів, яка після побиття «Беркутом» мирних демонстрантів трансформувалася з євроінтеграційної у противладну з гаслами «Банду – геть!» та «Янукович, іди!»

Як справедливо зазначає ізраїльський блогер М. Урицький з приводу подій в Україні, «коли заходить мова про поведінку перед лицем навислої над усіма загрози, тоді з'ясовується, що затяті націоналісти можуть битися плечем до плеча з анархістами і лівими різних мастей, не з'ясовуючи, хто є хто. Вододіл проходить не між прихильниками різних ідеологій, а між тими, хто готовий боротися, і тими, хто віддає перевагу стояти осторонь, чекаючи розв'язки, або прийняти сторону влади» [21].

Сьогодні дослідження ідеологічного насичення масових протестів у Києві лише розпочинаються, оскільки специфіка дослідницького поля Майдану кінця 2013 – початку 2014 р., принаймні в сенсі репрезентативного вивчення думки учасників протестів, не була сприятливою через очевидні причини.

Завдяки зусиллям експертної спільноти, перші зовнішні оцінки щодо його ідеологічного змісту були розвіяні ще під час Євромайдану. Ідеться про відкритий лист низки фахівців, дослідників правих рухів з кількох країн щодо «ненаціоналістичності» Майдану (лютий 2014 р.). Він визначався як «визвольний демократичний рух», учасниками якого стали носії дуже різних політичних переконань, аж до лібералів включно [4].

Як зауважує кандидат історичних наук К. Галушко, патріотична національна символіка Майдану, деякі гасла часів існування ОУН могли сформувати у зовнішнього спостерігача враження національного радикалізму учасників протесту. Проте інші українські політичні традиції, крім національно-патріотичної (різних формацій), не мають аналогічного символічного, візуального ряду та альтернативних гасел. Тому увесь широкий спектр протестувальників почав позиціонувати себе в символіці національного радикалізму, яка просто стала маркером «свій – чужий», а не ознакою етнічної чи ідеологічної належності. У результаті маємо: національні праві

рухи втратили монополію на свій символічний ряд, який перетворився на загальнонаціональний для представників соціального активу [4].

Цікавою видається думка кандидата філософських наук, старшого викладача НаУКМА В. Єрмоленка, який зауважує, що з ідеологічного погляду Майдан був досить цікавою сумішшю, цікавим ідейним «коктейлем»: «Емоційно він був патріотично-націоналістичним. Раціонально, на рівні розуму, він був ліберальним: гасла Майдану – гідність, права людини, верховенство права тощо – були ліберальними. Але організаційно він був лівим: це був простір без грошей, простір комуни, простір взаємопомочі. Він був правим на рівні емоцій, він був ліберально-центристським на рівні розуму і він був лівим на рівні організації. Його душа була правою, його розум був центристським, його тіло було лівим. Це те, чого ані на Заході, ані на Сході не зрозуміли, намагаючись той чи той аспект витягнути на поверхню» [8, с. 9].

Розвиваючи цю тему, доктор філософських наук Є. Бистрицький звертає увагу на те, що партії, які важко віднести до правих, об'єдналися з радикальною, націоналістичною партією «Свобода», яка впродовж попередніх років виступала з гаслом «Україна – для українців» і вдалася до антисемітської риторики. У перших критичних зіткненнях майданівців і «Беркуту» відзначилися футбольні фани. Їхній екстремізм будувався на об'єднанні на підставі традиційного протистояння міліції, а отже, і владі. У подальших зіткненнях, коли виникла потреба в більш масовому та довготерміновому протистоянні внутрішнім військам, серед протестувальників виокремилася інша численна бойова група – «Правий сектор». «Їх об'єднала та сама пронаціональна мотивація захисту української ідеї проти російської та антидемократичної брутальної влади олігархів і бандитів, – вважає фахівець. – Відтак, у світогляді Майдану... відбулося... поєднання проукраїнських, інколи радикально націоналістичних, поглядів та політичних вимог, з одного боку, і всього протестного руху як такого, що спрямований від Росії до Європейського Союзу, до ліберальних цінностей» [2, с. 12].

Насамкінець слід зазначити, що Майдан переріс рамки події й уже існує як символ, як політична та соціальна ідея. У цьому ж контексті Майдан порівнюють з віче: як Віче Майдан містив різні й навіть протилежні політичні позиції (ідеології). Віче ж знає лише одну ідеологію – пряме народо-владдя як вища інстанція у державі [17, с. 24–25].

Загалом же одним з важливих висновків, що стосуються подій на Майдані, є, серед іншого, те, що нині навіть відносна свобода інтернет-простору здатна вмиг створити альтернативну систему оповіщення та мобілізації, протидіяти якій звичними репресіями просто неможливо.

Соціальні ж мережі, які відіграли величезну роль в українських подіях, виступивши основним комунікативним інструментом тривалих масових протестів, можуть бути цілком дієвим майданчиком поширення не тільки інформації, а й впливу на офлайновий світ. І цей вплив тільки посилюватиметься.

В ідеологічному ж сенсі Майдан був певним міксом різних поглядів, ціннісних уподобань і традиційних ідеологій. Тому дехто з експертів вважає більш доречним говорити не про ідеологію в класичному розумінні, характерну для умонастроїв минулого індустріального суспільства, а про «цінності Майдану». Адже первинним поштовхом до Майдану став саме захист європейського вибору, європейських цінностей, задля чого й виїшли українські громадяни, протестуючи проти брутальної зневаги влади до свого народу.

Список використаних джерел до розділу 2

1. *Алферов К.* Украинская Facebook-революция глазами очевидца. Социальные сети и события на Украине [Электронный ресурс] / К. Алферов. – Режим доступа: http://www.gazeta.ru/tech/2014/03/21_e_5959229.shtml. – Загл. с экрана.

2. *Бистрицький Є.* Майдан та ідентичність / Є. Бистрицький // *Філософська думка.* – 2014. – № 6. – С. 12.

3. *Галаджий Е.* Майдан, рожденный соцсетями [Электронный ресурс] / Е. Галаджий, А. Рябоконе. – Режим доступа: <http://kr.ua/summary/426882-maidan-rozhdennyi-sotssetiamy>. – Загл. с экрана.

4. *Галушко К.* Євромайдан: розмиті ідеології, «Фейсбук-революція» та історичні аналогії / К. Галушко // *Філософська думка.* – 2014. – № 6.

5. *Горбач В.* Майдан – це активна форма існування громадянського суспільства [Електронний ресурс] / В. Горбач // *Третя Українська Рес-*

публіка, 2013. – 20.12. – Режим доступу: <http://www.3republic.org.ua/ua/news/12180>. – Назва з екрана.

6. *Дацюк С.* Что такое Майдан? [Електронний ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5305_cb8896062/view_print. – Загл. с екрана.

7. Эксперт по национализму: идеология Майдана и правительства Украины – антифашистская [Електронний ресурс] // Обозреватель. – 2014. – 4.04. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/29765-spetsialist-po-natsionalizmu-ideologiya-majdana-i-pravitelstva-ukrainyi-nefashistskaya.htm>. – Загл. с екрана.

8. *Єрмоленко В.* «Рідинні ідеології» Майдану / В. Єрмоленко // Філософська думка. – 2014. – № 6. – С. 9.

9. Евромайдан и онлайн: как сторонники и противники Евромайдана используют социальные сети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.towave.ru/pub/evromaidan-i-onlain-kak-sotsialnye-seti-ispolzuyut-storonniki-i-protivniki-evromaidana.html>. – Загл. с екрана.

10. *Карп'як О.* Культурні підсумки року: перші впливи Майдану [Електронний ресурс] / О. Карп'як // BBC Україна, 2014. – 28 груд. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/12/141218_culture_yearender_ko. – Назва з екрана.

11. *Клишин И.* Максимальный ретвит: Майдан нового поколения [Електронний ресурс] / И. Клишин. – Режим доступу: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2013/12/04/majdan-novogo-pokoleniya>. – Загл. с екрана.

12. *Колодій А.* Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні / А. Колодій // Агора. – Випуск 13 : Революція відбулася: що далі? – Київ : Стилос, 2014. – С. 22–36.

13. Круглий стіл «Філософської думки» // Філософська думка, 2014. – № 6. – С. 5–28.

14. Майдан-2013: Хто стоїть, чому і за що? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/events/gvkr1gkaeths.htm>. – Назва з екрана.

15. *Нікуліна О.* #Євромайдан: до Європи через соціальні мережі [Електронний ресурс] / О. Нікуліна // Штрих-code. – 2013. – 27.11. – Режим доступу: <http://mskod.com/yevromaidan-do-yevropi-cherez-sotsialni-merezhi>. – Назва з екрана.

16. Предварительный проект конституционного договора (конституции) Европейского Союза [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/uchred_docs/project_const_es.htm#_ftn1. – Загл. с экрана.

17. *Пролесев С.* Феномен Майдану: словник опису / С. Пролесев // Філософська думка. – 2014. – № 6.

18. Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – Київ : Телекритика, 2015. – 77 с.

19. *Розумний М.* Формування національної ідентичності як пріоритет політики безпеки / М. Розумний, В. Андрусів // Політичний менеджмент, 2010. – № 3. – С. 116–126.

20. Советник Саакашвили Шипович: Координацию и логистику всех приемных пунктов Евромайдана мы осуществляли из-за океана [Электронный ресурс] : Интервью / Л. Шипович. – Режим доступа: <http://gordonua.com/news/society/Sovetnik-Saakashvili-SHipovich-Koordinaciyu-i-logistiku-v-seh-priemnyh-punktov-Evromaydana-my-osushchestvlyali-iz-za-okeana-94772.html>. – Загл. с экрана.

21. *Урицкий М.* Поверка Майданом [Электронный ресурс] / М. Урицкий. – Режим доступа: <http://relevantinfo.co.il/поверка-майданом>. – Загл. с экрана.

22. *Чупрій Л.* Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті становлення національної ідеї [Електронний ресурс] / Л. Чупрій. – Режим доступу: http://bulava.in.ua/chupriy_identychnist.html. – Назва з екрана.

ВИКОРИСТАННЯ СОЦМЕРЕЖ ЯК ІНСТРУМЕНТА УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігаються глобальні процеси руйнування ієрархічних вертикалей та поширення мережевої організації, які формують новий тип інформаційного суспільства. Одним з найрепрезентативніших виявів модифікації суспільних систем з вертикально орієнтованих ієрархічних на горизонтальні стали віртуальні соціальні мережі. Інтернет є не гомогенним середовищем, він розподіляється щонайменше на дві великі частини, які відрізняються як за формою, так і за змістом – Веб 1.0 і Веб 2.0 (віртуальні соціальні мережі). Веб 2.0 – це сегмент інтернет-простору, наповненням якого можуть вільно займатись усі користувачі без обмежень. У цьому його ключова відмінність від попереднього типу взаємодії – Веб 1.0, у якому доступ до завантаження контенту мало тільки обмежене коло адміністрації. Ця технічна зміна стала новим системоутворювальним фактором, який радикально змінив підхід до формування всесвітньої мережі.

Під тиском Веб 2.0 суспільство змінюється та починає впливати на життя кожної людини, і вплив віртуальних соціальних мереж відчувається практично в усіх сферах: політика, економіка, міжособистісні стосунки, інформаційне поле, культура тощо. Перевагами цього різновиду медіа стала небачена раніше оперативність, лабільність, доступність, ємність, а найголовніше – інтерактивність і мережна архітектура, що уможливило і навіть стимулювало необмежене зростання їхньої аудиторії. Соціальні мережі стали найпопулярнішою складовою сучасного Інтернету, яким у світі користуються нині понад 2 млрд осіб. Більше 60% цих людей є активними користувачами інтерактивних сервісів Веб 2.0. Зі ста найбільш відвідуваних

сайтів у світі 20 – це класичні соціальні мережі й ще 60 – тією чи іншою мірою використовують Веб 2.0, тобто є соціалізованими.

Як приклад, всесвітньо відома мережа Facebook впливає вже не тільки на окремих індивідів, а й на поведінку суспільних груп, діяльність комерційних компаній і навіть на дії влади. І все тому, що за останні півтора року Facebook «завербувала» достатньо прихильників, щоб стати соціальною. Кількість українських користувачів за останній рік зросла на 30 %, в абсолютних цифрах приріст становив 1 млн. Станом на вересень 2015 р. в Україні 4,5 млн користувачів Facebook (у вересні 2014 р. було 3,5 млн). За останні шість років кількість українських користувачів Facebook зросла в 64 рази – з 62 тис. користувачів у квітні 2009 р. Уже третій рік поспіль аудиторія цієї соціальної мережі збільшується на 700–800 тис. користувачів. Цей момент є особливо цікавим для владних інституцій з точки зору використання соціальних мереж як інструментів утвердження державницької ідеології, а також при формуванні довіри до влади та створення її позитивного іміджу. Нині у найпопулярніших персонажів Facebook кількість підписників може обчислюватися сотнями тисяч, а учасники – найактивніша частина населення – держчиновники вищих рангів, політики, активісти, волонтери, журналісти, експерти – тобто люди, які є лідерами думок і мають великий вплив на суспільство. Тому функціональний зріз соціальних мереж дещо змістився – від створення власних ресурсів до участі в онлайн-проектах, метою яких є сприяння самоорганізації однодумців, об'єднання зусиль щодо розв'язання злободенних проблем життя сучасного суспільства, ініціювання питань для розгляду, підготовка, обговорення та подання пропозицій до змісту рішень органів державної влади та місцевого самоврядування тощо. Потенціал віртуальних соціальних мереж убачається в отриманні не просто нового механізму впливу на прийняття рішень, а якісно нового рівня участі громадян у політичному процесі. Інтернет фактично перетворюється на інструмент прямої демократії.

У контексті цього віртуальні соціальні мережі можуть діяти одночасно в кількох напрямках: об'єднання людей задля досягнення певної мети, поширення інформації, нагляду над обраними політиками, взаємозв'язку обраних осіб з виборцями, гнучких механізмів коригування політичного курсу тощо. Для позначення цієї нової форми демократії за посередництва комп'ютерних технологій вживається ряд термінів: «Neto-кратія» [1], «елект-

ронна демократія», «кібердемократія», «теледемократія», «медіакратія», «нанодемократія», «мобільна держава» [2] тощо. Різноманіття назв вказує, крім незакінченості таких проєктів, на ряд окремих аспектів цього нового явища: залежність від мережі Інтернет, технічну опосередкованість, інформаціоналістський характер, наявність усезагальної комп'ютеризації, влади ЗМІ (традиційних і нетрадиційних) тощо. Загалом, терміном «електронна демократія» як правило позначають демократичну політичну систему, у якій комп'ютери та комп'ютерні мережі використовуються для розвитку та захисту основних демократичних цінностей, таких, як поширення інформації та комунікація, участь громадян у процесах прийняття рішень (шляхом нарад і голосувань), об'єднання інтересів громадян [3]. Це змінює політичне поле держави – формується відмінно нова, активна соціальна позиція громадян, а сама взаємодія між політичними партіями, політиками, громадськими організаціями та громадянами частково переноситься до кіберпростору, відповідно змінюються і вимоги до політиків та державних діячів. У цьому контексті можливості Інтернету та його інформаційної структури практично невичерпні: починаючи від інформування населення про різні події, претендентів на посади, поширення інформації про партії, закінчуючи участю в електронних політичних форумах, електронних виборах тощо. Таким чином, соціальні мережі, з одного боку, перетворюються по суті на інструмент захисту людиною та громадянином своїх інтересів, а з іншого – стають активними провідниками ідеологічних позицій владних структур. Для політиків (і тих, хто перебуває при владі, і в опозиції) – це не стільки форма спілкування з тисячами незнайомих людей, скільки розуміння того, що відбувається в країні, як на рішення та дії влади реагують співгромадяни, безоплатний ідеологічний простір, який можна використати як засіб впливу на громадську думку, створення іміджу політичної влади держави, окремого політика тощо.

Визначення форм і засобів співробітництва громадянського суспільства з державою значною мірою залежить від технологічної складової цього процесу. Однією з основних таких технологій у більшості країн світу визнано електронне урядування (Gov 2.0) як «спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж і сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним

щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій» [4]. На сучасному етапі е-урядування проявляється в безперервній оптимізації процесу постачання адміністративно-соціальних послуг, політичної участі громадян у державному розвитку шляхом зміни внутрішніх і зовнішніх відносин за допомогою технічних засобів, Інтернету та сучасних засобів масової інформації. З точки зору практики це проявляється у взаємодії трьох основних елементів: електронна участь (e-participation) призначена для формування громадської думки та вироблення рішень через електронні засоби (голосування, соціальні мережі тощо); електронні виробничі мережі (electronic production network), що є формами співпраці між публічними, публічними та приватними інститутами через електронні засоби; електронні послуги (electronic public services) призначені для надання послуг у благоодержувачів, приватних осіб або компаній через місцеві, регіональні або національні портали.

Попри значну ефективність у функціонуванні систем е-урядування, з розвитком Веб 2.0, такі аспекти, як активна участь користувачів у наповненні того чи іншого ресурсу; спрямованість на створення нового контенту; активне громадське обговорення інформаційних повідомлень; перетворення кожного учасника мережевих спільнот на автономну одиницю генерування новин стали рушійними чинниками у розширенні елементів електронного урядування в бік комунікативної системи соціальних мереж. Це дає можливість органам державної влади не лише збільшити рівень довіри до урядової інформації та поліпшувати власні інформаційні стратегії в межах веб-сторінок та інтернет-порталів, а й сприяти глибинним трансформаціям самої системи політичної комунікації в середовищі соціальних медіа.

Технології організації соціальних мереж стимулюють владу до запровадження неформальних комунікативних майданчиків, інтеграції політиків і чиновників у соціальні мережі (Gov 2.0), що сприяє переорієнтації жорсткого інформаційного контролю влади за свідомістю людей на задоволення їхніх інтересів і потреб. Основними напрямками модернізації у сфері інформування та взаємодії з громадськістю є: підвищення рівня надання якісних інформаційних послуг, задоволення потреб громадськості щодо доступу до інформації; системний моніторинг інформаційних потоків у соціальних мережах і медіа для виявлення та оцінки інформаційних потреб і очікувань

громадян у сфері діяльності органу виконавчої влади, оперативної розробки стратегій реагування на резонансні повідомлення та адресного донесення інформації до цільових груп; посилення адресності та актуальності урядової інформації та способів її онлайн-отримання (візуалізація, стислість, проста мова, можливість отримання у форматі PDF – www.kantei.go.jp); удосконалення структури веб-сайтів і різнопланових інструментів навігації для спрощення доступу до офіційної інформації користувачів з будь-яким рівнем (реорганізація за принципом тематичних довідників – www.service-public.fr); розміщення адаптованих інформаційних матеріалів у соціальних мережах Flickr (фотографії), YouTube (відеокліпи) та Twitter (мікроблоги); створення неформальних урядових каналів доступу до офіційної інформації за зразками соціальних мереж (www.directgov.uk) і комунікативних майданчиків – блогів (для звітів посадовців, організації онлайн-обговорення державних програм, ініціатив, проблем, створення контенту споживачами – www.blogs.fco.gov.uk, www.blogs.state.gov, www.comune.bologna.it).

При цьому соціальні мережі виступають не лише майданчиком для спілкування, а й засобом формування прозорого та відкритого образу державної влади. У 2012 р. у США було проведено дослідження впливу комунікації в соціальних медіа на політичну активність громадян із застосуванням методу анкетування (обсяг вибірки 2,2 тис. осіб) [5]. У результаті опитування було виявлено, що вплив соціальних медіа на демократичну участь громадян має дедалі більшу значущість. Зокрема, користувач соціальної мережі Facebook, який відвідує її кілька разів на день, з імовірністю більш ніж у 2,5 раза відвідає з'їзд партії або зустріч із політиком. Користувача соціальної мережі можна переконати голосувати за певного кандидата з більшою імовірністю, ніж людину, яка не використовує соціальні медіа (ймовірність на 57% більше). Таким чином, соціальні медіа є ефективним каналом впливу на політичні орієнтації та громадянську активність.

Найбільш наочні приклади використання соціальних мереж у політичному житті демонструють США, зокрема, передвиборна кампанія Б. Обама 2008 р., яка показала, що ефективне використання можливостей комунікації в кіберпросторі може привести до переконливих результатів. Б. Обама сповна використав усі наявні інструменти: окрема соціальна мережа для прихильників Б. Обама – MyBo, наявність акаунта (і його постійне оновлення) в більшості популярних у США соціальних мережах, окремий

канал на YouTube, присутність на сервісі мікроблогінгу Twitter, фотографії на Flickr, SMS і e-mail розсилки, різноманітні віджети та інформери, вірусний маркетинг. У результаті Б. Обамі вдалося зібрати до передвиборного фонду рекордну за всю історію США суму – понад 700 млн дол., з них 500 млн надійшли від прихильників в онлайні. У сумі все спрацювало як політичний індикатор успішного кандидата, який присутній буквально всюди. До того ж він був спрямований насамперед на тих американців середнього віку, які вагались із власним вибором, але водночас активніше освоюють Інтернет, приділяючи мережі стільки ж часу, скільки й телебаченню.

Таке спілкування, хоча й віртуальне, із представником вищої політичної влади створює у громадян відчуття певної причетності до суспільно-політичних процесів, участі у творенні політико-економічних і соціокультурних стратегій у державі. А політичні актори одержують можливість свідомо формувати їх, уточнюючи та перероблюючи свій політичний імідж, реалізуючи на практиці дієві ініціативи населення та оперативно розв'язуючи актуальні проблеми.

Поряд з налагодженням ефективного зворотного зв'язку, доказом активного просування елементів е-урядування та е-демократії в простір соціальних мереж у США є електронна реєстрація виборців, яка на сьогодні доступна у 12 американських штатах, але виборці штату Вашингтон можуть здійснити таку реєстрацію ще й у мережі Facebook. Таку можливість забезпечує новий додаток, розроблений Microsoft, що зв'язує персональний акаунт у Facebook з електронною системою виборця MyVote. Ім'я та дату народження система бере з профілю в соціальній мережі, а якщо користувач уже реєструвався раніше в системі, то акаунти можна зв'язати, а MyVote пропонує перевірити ще раз персональні дані. Цю та іншу інформацію можна отримати на сторінці виборчої комісії штату Вашингтон (<https://www.facebook.com/WashingtonStateElections>), а також узяти участь в обговоренні актуальних питань чи залишити офіційний запит стосовно своїх виборчих прав.

Проекти використання соціальних мереж в інтеграції державних інформаційних систем із громадянами та бізнесом стають дедалі популярнішими і в Німеччині. Так, держслужбовець розміщує на своїй сторінці в соціальній мережі опитування, громадяни на нього відповідають, відповіді надходять

у центр обробки даних, пов'язаний з єдиним державним порталом, і там у режимі реального часу можна побачити результати опитування. Такі проекти реалізовані на сайтах gov20.de, abgeordnetenwatch.de (тут можна в публічному середовищі поставити запитання депутатам парламенту, дізнатися про додаткові доходи депутатів) та ін. [6]. Користувач до відповіді на запитання може докласти текстовий файл, малюнок, місце на карті, посилання на експерта. На ряді платформ (Profi, Direktzu) є можливість сформулювати, крім опитувань, також публічну експертизу документів, організувати нараду під керівництвом модератора або провести «мозковий штурм». Держслужбовець, діючи в соціальній мережі як неофіційна особа, може підказати громадянам, як діяти в тій чи іншій ситуації, щоб громадяни не витрачали час, доки чиновник буде дотримуватись усіх регламентів. Водночас держслужбовець (і держава в його особі) отримує зворотний зв'язок із громадянами, однак проблемою можна назвати те, що реалізація зворотного зв'язку не завжди приводить до результату. Чиновник не зобов'язаний і не може дати гарантії, що буде відповідати всім громадянам на запитання в соціальній мережі.

За останні кілька років Нідерланди також інвестували в національні технології е-урядування, основним критерієм розвитку яких став one-stop-shopportal або портал «єдиного вікна». У 2014 р. Королівство Нідерландів завоювало перше місце за Індексом електронної участі, що стало важливим показником взаємодії уряду та клієнтів, поширення національних і місцевих послуг та зацікавленості населення й бізнесу. Це досягнення вдалося зробити завдяки розвитку сервісів активної комунікації між громадянами та державою, серед яких онлайн-голосування щодо вирішення різних місцевих і національних проблем, соціальні мережі, блоги з можливістю коментування дій уряду тощо. Як приклад, сторінку MijnOverheid або «МійУряд», де перераховані всі публічні послуги, форми, інструменти та операції, що надаються урядом, представлено в мережі Facebook. На цій платформі кожен голландець має особисту пошту, де зберігаються листи з усіх установ і компаній Королівства, серед послуг порталу також: студентські кредити, управління пенсіями, субсидіями та іншими державними виплатами, можливість реєстрації прибутку та сімейного стану. Уряд Нідерландів надає можливість отримати електронні версії законів і законопроектів, для того, щоб усі громадяни

могли залишити свої зауваження та пропозиції з приводу законів і нововведень, а одним з найпоширеніших і використовуваних каналів електронної консультації та зворотного зв'язку стають саме урядові акаунти в соціальних мережах.

Таке налагодження системи зворотного зв'язку з використанням інструментарію мережевих інтернет-сервісів стає інноваційним фактором виведення процесу е-урядування на принципово новий рівень, створення самоврядної соціальної системи, здатної оперативно адаптуватися до будь-яких трансформацій зовнішнього середовища, забезпечуючи стабільний розвиток держави та суспільства. У цьому контексті набули поширення політичні соціальні мережі як електронні платформи для агітації в існуючих соціальних мережах («ВКонтакте», Facebook); вони є свого роду підсистемами в явищі електронного урядування. Так в Україні було створено **UaDay** – першу українську політичну соціальну мережу для **інформування громадян про справжні новини** в Україні та світі, вона об'єднує юристів, політиків, експертів, журналістів, лідерів партій та виборців України в рамках одного співтовариства. Мережа передбачає швидкий та ефективний засіб комунікації між владними структурами, засобами масової інформації та самими громадянами, у співпраці з інформаційними агентствами, інтернет-ресурсами, журналістами, блогерами та ін.

Інший проект Politiko є майданчиком для кандидатів у депутати, політиків, соціологів, для активної громадськості, блогерів. У цій мережі створені всі умови для політичної та громадської діяльності онлайн: спілкування в групах, ведення блогу, дискусія на дебатах, висловлювання корисних ідей, можливість оцінити діяльність партій та політиків. На порталі кожен бажаючий може зареєструвати власний профіль, який дасть можливість йому висловлювати думки про дії політиків, шукати однодумців. Ці та подібні мережі є каталізаторами співпраці політичних сил із громадськістю, даючи змогу суспільству вести діалог з політичними силами на потенційно новому рівні.

Таким чином, у процесі еволюції технологій електронного уряду в технології рухомого зв'язку та технології соціальних мереж, урядові портали фактично перетворюються в місце, де уряд активним чином подає запити на відгуки громадян і консультується з усіма верствами суспільства, щоб приймати рішення, які відповідають інтересам усіх. Державні службовці

можуть отримувати інформацію про те, що думають люди про політику уряду, а урядові відомства, замість пасивного реагування на запити, відчувують потреби людей, щоб забезпечувати задоволення їхніх вимог.

Ще 2010 р. на міжнародному форумі FutureGov за участі урядових організацій з Австралії, Гонконгу, Малайзії та Нідерландів було поставлено питання доцільності подальшої підтримки офіційних сайтів держорганів, оскільки останні почали виявляти тенденцію до розчинення в «соціальній хмарі». Було розглянуто ряд рекомендацій зі створення центрів об'єднання з громадянами або community hubs на основі сторінок у Facebook. Якщо певна проблема вимагає швидкого реагування, або ж запускається програма чи кампанія, уряд може максимально використовувати ці центри, мобілізуючи своїх прихильників (навіть звичайними «лайками»). Для Facebook сторінки урядових установ – це насамперед реклама, як інструмент зв'язку зі своїми громадянами, консультацій зі значущих проблем, схвалення державних ініціатив тощо.

Попри численні переваги соціальних мереж як функціональних елементів поширення е-урядування, у національному інтернет-просторі вони вносять і ряд коректив в уявлення про суспільну безпеку. Адже тут легко може з'явитися перекручена інформація, міфи, або ж неправильна інтерпретація дій уряду. Деякі міфи стають гарячими темами для ЗМІ, а інші, за відсутності точної інформації, призводять до зміцнення стереотипів і забобонів. Так чи інакше ці небезпеки пов'язані в першу чергу з основними принципами використання величезних масивів даних, точніше із забезпеченням доступу до них.

Водночас як спільне використання інформації є ключовим компонентом електронного уряду та обов'язковою умовою для просування додатків ІКТ, захист інформації є мірою, спрямованою на боротьбу з випадками витоку особистих даних. Незалежно від того, наскільки зручною та ефективною є система, якщо вона не забезпечує надійного захисту конфіденційних даних, то вона буде стикатися з опором з боку користувачів, довіру яких буде важко відновити.

У контексті соціальних медіа одним з нешкідливих, на перший погляд, варіантом використання особистих даних без дозволу користувача можна вважати внутрішні механізми соціальних мереж для показу таргетованої реклами, підбору потенційних знайомих або відбору потенційно цікавого

контенту. Ці механізми стали стандартом майже у всіх соціальних мережах, і ніхто не приховує цей факт: усі вони збирають і аналізують особисті дані, яких у будь-якій мережі дуже багато, а потім використовують їх у комерційних цілях. Більше того, соціальні мережі передають особисті дані в зовнішній світ, і вже офіційно встигли визнати цей факт.

Більше проблем користувачам створює витік особистих даних з вини мережі, що неодноразово траплялося в різних проектах. Однією з найбільших за розмірами можна вважати витік особистих даних 77 млн користувачів ігрової мережі PlayStation Network у квітні 2011 р., наслідком чого став витік платіжних даних користувачів. Більш серйозні проблеми може викликати злом окремих акаунтів і отримання доступу до всієї особистої інформації окремого користувача, якщо мета зловмисників – певна людина. Зробити сьогодні це не складно навіть для повсякденного користувача, який просто знає людину і може використовувати соціальну інженерію. Мотивація зловмисників може бути різною, від злому акаунтів посадових осіб певної компанії з метою промислового шпигунства до особистих цілей. Однак найбільша загроза полягає в тому, що доступ до всієї особистої інформації є у доволі великій групі людей, і вони можуть у будь-який момент її переглядати. По-перше, це співробітники самої соціальної мережі: у них є доступ до баз даних, у яких міститься вся інформація, а також спеціальні інструменти входу в акаунти користувачів, як, наприклад, спеціальний майстер-пароль у Facebook, який дає можливість увійти в будь-який акаунт. По-друге, доступ до інформації також мають правоохоронні органи, такі як ЦРУ в США або ФСБ у Росії. Не так давно відомий викривач Д. Ассандж, засновник WikiLeaks, заявив, що Facebook має спеціальний інтерфейс, який використовує розвідка США, а в Росії раніше популярна мережа «ВКонтакте» вже встигла публічно визнати факти співпраці з правоохоронними органами та передачі особистих даних.

Серйозні неприємності для користувача можуть бути пов'язані зі зломом акаунта та використанням усієї інформації для шкоди йому, у тому числі з метою політичного чи економічного шпигунства, дискредитації дій та ін. Загрозливим є так званий фішинг, вірус, що непомітно для користувача краде його логін і пароль, а потім використовує їх для автоматичної розсилки спаму від імені користувача по всьому списку його контактів [7]. Фішинг у соціальних мережах, на думку фахівців, є найбільш поширеним

видом атак злочинців поряд з інтернет-платежами, інтернет-банкінгом; віддаленими сховищами даних і програмних застосувань; онлайновими іграми; онлайновими біржовими агенціями; сайтами з технологіями Веб 2.0.

За підсумками аналізу фахівців «Лабораторії Касперського» з'ясувалося, що за період 2012–2013 рр. щодня фішинговим атакам піддавалося 102,1 тис. користувачів по всьому світу. Лідерами зі зростання числа атакованих користувачів виявилися чотири країни: В'єтнам, США, Індія та Німеччина – тут цей показник збільшився більш ніж на 100%. Більшість серверів, на яких розміщувалися фішингові сторінки, були зареєстровані на територіях США, Великобританії, Німеччини, Росії та Індії. А більше половини (57%) всіх ідентифікованих унікальних джерел атак розташовуються на території всього 10 країн. При цьому кількість цих самих джерел атак за цей період зросла більш ніж у три рази. Частка фішингу у 2014 р. становила 66,76%, 16,71% усього світового спаму було розіслано із США. Найбільше шкідливих листів (9,8%) було націлено на користувачів із США. Лідером за відсотком атакованих фішерами користувачів стала Бразилія: 27,47% від загальної кількості користувачів у країні, 42,59% фішингових атак були спрямовані на глобальні портали, що поєднують безліч сервісів з доступом через єдиний акаунт [8].

Загальний індекс критичності витоків даних (BLI), наданий компанією Gemalto, показав, що в 2014 р. по всьому світу було скомпрометовано близько одного мільярда записів особистих даних користувачів. Кількість витоків особистої інформації зросла на 49%, а кількість вкрадених або зниклих даних збільшилася на 78% порівняно з 2013 р. Кількість викрадень користувача даних становила 54% від усіх витоків і перевищила інші категорії, включаючи доступ до фінансової інформації. Витоки особистої інформації становили одну третину найнебезпечніших витоків, які були охарактеризовані BLI як катастрофічні (9,0–10 балів за шкалою BLI). Дві третини з 50 найбільш серйозних викрадень були здійснені у 2014 р. Таке зростання відбувається у зв'язку зі збільшенням кількості кібератак на POS-термінали. Для сектору фінансових послуг кількість витоків даних залишається відносно стабільною з року в рік, але середній показник збільшився в 10 разів – зі 112 тис. до 1,1 млн [9].

На думку фахівців, таке поширення фішингових атак зумовлене в першу чергу активним розширенням соціальних мереж, які дедалі частіше

стають каналом для надання суб'єктам впливу потрібної йому інформації. При цьому з'являється можливість формувати чітку диференціацію об'єктів впливу та охоплення масштабних аудиторій, зменшувати здатності об'єкта впливу блокувати інформацію, організувати протидію в інформаційній сфері не тільки проти визнаних ворогів, а й проти задекларованих партнерів [10].

Поряд з небезпеками маніпуляцій персональними даними в контексті загроз суспільній безпеці, соцмережі як важливий інструмент активізації горизонтального спілкування стають основою для організації соціальних протестів, як таких, що сприяють удосконаленню суспільної організації, так і тих, що в силу емоційного впливу та некритичного ставлення до реального життя за межами комп'ютерних спільнот, проявляються у вигляді деструктивних виступів, використовуються внутрішніми та зарубіжними маніпуляторами для вирішення цілей, не пов'язаних з національним прогресом. Аналіз суспільного досвіду показує, що соціальні мережі з наявними ресурсом соціальної довіри, у тому числі в сегменті поширення елементів е-урядування, доволі успішно використовуються для просування власних інтересів не тільки сферою бізнесу, а й іншими суб'єктами впливу для введення в суспільний обіг тенденційної або просто шкідливої для об'єкта впливу інформації. Тому вони часто беруть на себе роль вагомих пропагандистсько-агітаційних інструментів, підконтрольних інтересам певних впливових сил. У контексті цього, серед основних діючих агентів і механізмів можна виділити такі:

1. Політичні тролі. Це група людей, що ведуть акаунти з метою грубих і відвертих нападок на опонентів, формування думки, що величезна кількість читачів не схвалює позицію автора. Працюють вони як усередині соцмереж і блогоплатформи – так і в електронних ЗМІ, де дається можливість читачам коментувати через акаунти соцмереж. Останнім часом спостерігаються подібні випадки навіть на іноземних мовах і в інших країнах від імені нібито місцевих жителів.

2. Замовні статті та репортажі. Вони існують у традиційних ЗМІ, а в соціальних мережах їх поширюють за допомогою лайків, репостів, ретвітів. Поширюють їх як прості користувачі за кошти (наприклад, система репост у LiveJournal надає таку можливість), так і працівники системи. Замовні статті беруть звичайні блогери чи спільноти – як платну рекламу.

3. Групи політботів. Певні владні структури виділяють кошти, наймають групи людей які заводять багато акаунтів і ведуть їх нібито від імені звичайних людей. Вони спілкуються з метою підвищення рейтингу своїх сторінок, які заповнюють величезною кількістю різних постів, де кожен 5–10-й той, який дається керівництвом. Тисячі акаунтів створюють видимість громадської думки, вираження підтримки різним діям замовника і несхвалення його супротивників. Тисячі таких акаунтів організовано допомагають виводити в найбільш актуальні потрібні статті та записи, які потім цитують ЗМІ як громадську думку. Основна відмінність від традиційної пропаганди – видимість народної масовості, а не офіційних заяв або поодиноких думок журналістів.

Поряд з використанням таких засобів впливу, як тролінг, фейк, спам, флуд, офтоп, бот та інші соціальні мережі стають також організаційним майданчиком груп так званих «хактивістів», що узгоджують там питання проведення своїх акцій. Феномен «хактивізму», тісно пов'язаний з існуванням таких віртуальних об'єднань, є відносно новою формою соціального протесту та висловлювання ідеології шляхом використання хакерських технік, пов'язаних із втручанням у роботу комп'ютерних систем. Явище «хактивізму» обумовлено двома зустрічними тенденціями – політизацією хакерів і «залученням до Інтернету» активістів рухів соціального протесту, що намагаються перенести акції громадської непокори до віртуального простору. Замість традиційних форм – перекриття магістралей, блокування урядових закладів, приміщень корпорацій блокується робота електронних ресурсів таких установ шляхом несанкціонованого втручання, як правило через мережу Інтернет. Наприклад, у 2015 р. Україна ввійшла до топ-15 країн з найбільшою кількістю DDoS-атак. Ці дані отримала компанія Kaspersky Lab під час аналізу внутрішньої статистичної інформації за перші три місяці 2015 р. Кількість DDoS-атак з використанням ботнетів в Україні збільшилась порівняно з попереднім аналогічним періодом і становила 122. Усього в I кварталі 2015 р. кіберзлочинці здійснили понад 23 тис. DDoS-атак із застосуванням ботмереж на ресурси, розташовані в 76 країнах [11].

Найвідоміша група хактивістів – Anonymus – раніше проводила кампанії проти Ірану, Австралії та церкви саєнтології, але її активність значно зросла після публікації матеріалів WikiLeaks у 2010 р. У своєму «маніфесті»

Anonymous оголосили початок «інформаційної війни» і як перший об'єкт атаки визначили платіжну систему PayPal. Після цього кібератак зазнали сайти не лише PayPal, а й Mastercard, Visa та інших компаній, які припинили обслуговування WikiLeaks, тобто переведення на користь останніх фінансових пожертвувань. Anonymous є швидше ідеологією, аніж стійкою групою людей. Послідовники цієї ідеології виступають за загальнодоступність інформації та борються проти утисків свобод урядами та корпораціями, проти корупції та інших негативних проявів суспільного життя, які частина цієї спільноти не схвалює. Anonymous не має лідерів та уповноважених представників, так само як і будь-якої усталеної структури [12]. За останні роки ця група значно розширилася, стала більш скоординованою та має достатньо ресурсів для завдання шкоди як владі, так і суспільству через порушення урядових і корпоративних систем. Сьогодні з цією групою асоціює себе декілька сотень тисяч осіб, а об'єктами хакерського впливу стають як особисті дані в соціальних мережах, так і бази даних урядових організацій.

Використовуючи агентів впливу та основні мережеві механізми, соціальні медіа можуть ставати ефективним інструментом не лише інформаційних воєн, а й складовим елементом у локальних війнах і військових конфліктах. За даними фахівців і визнаннями офіційних учасників подій, якраз Twitter і Facebook відіграли основну роль у соціальних збуреннях, названих іще «революціями» у більшості країн арабського світу, а по-іншому – технологіями керованого, як на це сподіваються автори проєктів «революцій», а насправді некерованого хаосу. У цьому контексті можна говорити про ряд маніфестацій, які проводилися в країнах Заходу, і про хвилю революцій в арабському світі.

Перша «мережна» революція відбулася на Філіппінах 17 січня 2001 р., коли після блокування парламентом процедури імпічменту президента Д. Естради, громадяни країни послали один одному понад 7 млн електронних повідомлень із закликами вийти на вулиці та брати участь в акціях протесту. Мільйон протестувальників на вулицях Маніли – і Д. Естрада позбувся президентського крісла. Через три роки наступна «мережна» революція відбулась в Іспанії (2004 р.): демонстрації, організовані за допомогою електронної пошти, змусили покинути свій пост прем'єр-міністра Х. Марію Аснара. У подальшому революції мали місце

в Молдові (2009 р.), Ірані (2009 р., 2010 р.), Таїланді (2010 р.), згодом у Тунісі, Єгипті, Лівії тощо. У Тунісі, зокрема, був задіяний YouTube. На нього завантажувалися відео з тегом «Корупція в сім'ї Бен Алі». Там фіксувалися приклади зловживань з боку президента, його дружини та оточення. Одночасно з'явилося безліч мультфільмів, які дискредитували Б. Алі. У Єгипті YouTube у взаємодії із сервісом зі збору та зберігання новин Storyful скористалися тисячами відеороликів, які надійшли від демонстрантів із площі Тахрір, щоб дати людям можливість швидко отримувати та ділитися інформацією на своєму каналі політичних новин CitizenTube. Відомі факти використання можливостей комунікаторів BlackBerry Messenger, які дають можливість обмінюватися повідомленнями при гарантованій стійкості їхнього розшифрування. Разом з тим у Лівії для виведення людей на вулицю був використаний сайт знайомств «Мавада», на якому вдалося об'єднати понад 170 тис. супротивників Каддафі.

Поряд із практичним втіленням навіть активне обговорення на сторінках соціальних віртуальних мереж протестних рухів, виступів активістів, різноманітних акцій та реакції державних структур на них може сприяти також поширенню екстремістських ідей. Віртуальні соціальні мережі надають цілий спектр можливостей для трансляції екстремістської ідеології та маніпуляції свідомістю мільйонів людей по всій планеті, що підкріплюється можливістю анонімної комунікації та слабким контролем з боку держави. Як справедливо наголошує М. Димлевич, сьогодні контент основних інтернет-ресурсів з поширення ідеології насильства (терористичної, екстремістської, націоналістичної та інших спрямувань) має наступальний, агресивний характер, відрізняється міцною теоретичною базою, продуманим спектром методів керованого інформаційно-психологічного впливу на користувачів [13]. Наприклад, прихильники ісламістсько-терористичної організації «Ісламська держава» (ІД), що у 2013–2014 рр. діяла під назвою «Ісламська Держава Іраку та Леванту» (ІДІЛ), створили свою соціальну мережу – Caliphate book для вербування нових бойовиків і обміну інформацією; поширення відео- та аудіоматеріалів суспільно-небезпечного спрямування; організації та координації масових акцій, що мають на меті відкриту конфронтацію з законно обраною владою.

Особливістю поширення екстремістської ідеології в інтернет-просторі є те, що учасники соціальних мереж є одночасно і суб'єктами, і об'єктами

впливу екстремістських ідей, а саме: тексти, які містять пряму пропаганду екстремізму, сприяють формуванню негативного образу певних соціальних груп, підвищенню рівня відкритого прояву агресії, сильному зниженню рівня позитивних емоцій та підвищенню негативних, а також активації установок на дії проти вказаних груп, а по відношенню до осіб, уже наділених нетолерантними установками – актуалізують їх і підвищують виразність [14, с. 87]. Тому діяльність численних міжнародних організацій у сфері забезпечення інформаційної безпеки доводить необхідність прискореного реагування на розвиток інформаційних процесів у сфері соціальних медіа, що передбачає: формування відповідної правової бази, яка б регламентувала інформаційні обміни в соціальних мережах; активізацію присутності державних органів і громадських організацій у цій сфері спілкування, а також налагодження ефективного зворотного зв'язку між ключовими акторами, що має збалансувати інформаційні масиви якісною, достовірною, суспільно значущою інформацією; створення державних інформаційних структур для виробництва інформації, що сприяла б формуванню достовірних уявлень усіх користувачів соціальними комунікаціями, у тому числі й мережевими, про актуальні проблеми розвитку суспільства, державного будівництва та ін.; організацію роботи з прогнозування нових реалій та ситуацій в інформаційному просторі та розробку, відповідно до цього прогнозування, методик протидії негативним явищам в інформаційній сфері, вироблення аргументації, спрямованої на нейтралізацію негативних інформаційних впливів у сфері суспільної безпеки.

Так з метою регулювання та запобігання негативним тенденціям і загрозам суспільної безпеки в соціальних медіа, мережа органів саморегуляції в ЗМІ з Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдови, Росії та України вирішили створити робочу групу, яка розглядатиме скарги, пов'язані з розпалюванням національної ворожнечі та поширенням мови ненависті (домовленість про це була досягнута на попередньому засіданні мережі в Брюсселі восени 2014 р.). Таке рішення було прийнято на міжнародній зустрічі саморегулюючих медійних організацій у рамках спільного проекту ЄС та Ради Європи «Сприяння професіоналізму і відповідальній журналістиці та підтримці органів саморегуляції в ЗМІ», що відбулася в липні 2015 р. у Тбілісі. Мережа як наднаціональний орган буде розглядати звернення та скарги, які проблематично або неможливо буде розглянути на національному рівні

через небезпеку звинувачень у «непатріотизмі» та намагатиметься провести максимально об'єктивний розгляд будь-якої скарги. Крім того, організації, що входять до мережі, вирішили підготувати спеціальні рекомендації для ЗМІ та урядових структур, щоб протистояти найбільш небезпечним проявам пропаганди, яка призводить до розпалювання міжнародної та будь-якої іншої ворожнечі.

З метою обмеження інформації, що порушує соціальні норми, контенту, який загрожує національній безпеці та політичного контенту, наднаціональні організації та уряди багатьох країн можуть вдаватися до засобів інтернет-цензури. Експерти Міжнародної правозахисної організації Freedom House, яка опублікувала чергову щорічну доповідь «Про стан свободи в Інтернеті 2014» (Freedom on the Net 2014) [15], оцінили ситуацію в 65 державах світу щодо проблеми з доступом в Інтернет, обмеження змісту інтернет-ресурсів і порушення прав користувачів і визначили, що найкраща ситуація спостерігається в США, Ісландії, Естонії, Канаді, Австралії та Німеччині, найгірша – в Ірані, Сирії та Китаї. У 36 із 65 розглянутих країн були відзначені негативні тенденції, причому, найбільш серйозний регрес відзначено в Україні, Росії та Туреччині. Крім того, Україна перемістилася до категорії «частково вільних» держав за станом свободи в Інтернеті з групи «вільних», де вона була за даними дослідження минулого року.

До того ж у доповіді «Вороги Інтернету» [16] 2014 р. міжнародної організації «Репортери без кордонів» було визначено перелік державних установ, які перевищують свої первинні повноваження щодо забезпечення суспільної та національної безпеки і займаються цензуруванням джерел інформації та постійним стеженням за ними. Серед таких організацій Управління телекомунікацій (Пакистан), ФСБ (Росія), Оперативно-аналітичний центр (Білорусь), Міністерство інформації та комунікацій (В'єтнам) і Державне бюро інтернет-інформації (Китай). Три з тридцяти трьох установ, названих «Репортерами без кордонів» «Ворогами Інтернету», функціонують у демократичних країнах і стверджують, що вони захищають свободу самовираження та безперешкодний рух інформаційних потоків. Серед них Агентство національної безпеки США (NSA), Центр урядового зв'язку (GCHQ) у Великобританії та Центр розвитку Телематики Індії.

Враховуючи ситуацію з дотримання прав і свобод громадян у сфері інформаційної безпеки, яка за нинішніх обставин на рівні окремих

держав залишається стабільно несприятливою, можна припустити, що перспективи «прозорості» владних інституцій крізь призму функціонування соціальних мереж у подальшому залежатимуть головним чином від суспільно-політичної кон'юнктури держави та основних інформаційних викликів як усередині країни, так і поза її межами.

Таким чином, розвиток нових інформаційних технологій та поширення багатофункціональних систем е-урядування принципово змінюють поняття влади, роблячи її доступнішою для суспільства, підзвітною та підконтрольною останньому. А оскільки розвиток технологій Веб 2.0 відбувається одночасно з соціальними змінами та виступає їхнім яскравим репрезентантом, то держава повинна встигати реагувати на ці зміни, використовуючи ці технології і в реформуванні принципів управління. При цьому самі реформи не переносяться з реальності в соціальні мережі, а навпаки, розпочавшись неформально в соціальних медіа, вони, щоб стати реальними, мають знайти відображення на офіційному рівні. У контексті цього, якщо на самому початку електронний уряд було представлено на урядових веб-сайтах, за допомогою яких просто надавалася інформація і давалися відповіді на запити громадян, то на сьогодні від електронного уряду потрібно дещо більше, ніж просто пасивно чекати надходження запитів чи скарг з боку населення. Новий напрям прогресу у сфері ІКТ у бік технологій соціальних мереж відкриває нові горизонти для ініціатив у сфері електронного уряду, адже інтеграція соціальних мереж і державних комунікативних ініціатив є найбільш ефективним шляхом залучення широкої аудиторії активних інтернет-користувачів.

При цьому необхідно враховувати, що інформаційне середовище соціальних мереж, з огляду на його зростаючу впливовість на свідомість користувачів, стає не лише майданчиком для налагодження ефективних комунікативних зв'язків громадських організацій, владних структур і бізнесу, а й виступає об'єктом маніпулятивних, сугестивних технологій, негативних інформаційних впливів і може стати загрозою суспільній безпеці. Тому в ряді випадків прозорість діяльності владних структур може бути предметом зловживання – як через непрофесійну та завідомо неправильну інтерпретацію інформації та документів, так і шляхом упередженого аналізу, через нестачу досвіду тощо. Тому не все, що носить ярлик «прозорості» буде корисним для уряду та суспільства. Більше того, невиправдана «про-

зорість» може призводити до того, що політичні процеси стануть більш закритими – зникне відвертість у спілкуванні між владними структурами, що сьогодні дає можливість вирішувати питання міжнародного порядку денного поза межами офіційних акцій. Це також збільшить тиск на осіб, що приймають рішення, дії яких відразу ж стануть відомими як громадянам, так і урядам інших держав. Такий тиск є загрозливим не лише з точки зору суспільної безпеки, а й національних інтересів.

Тому уряд повинен використовувати переваги соціальних мереж, щоб забезпечити своєчасне інформування громадян, забезпечити належне виконання процедур, а також дбати про правильне розуміння ініційованих урядом програм. Навіть якщо це буде просте розміщення у Facebook посилань на відповідні сторінки офіційного сайту. Відмовляючись від активного використання соціальних мереж, уряд тим самим нехтує виконанням узятих на себе зобов'язань, а також значно ускладнює свою роботу в майбутньому.

Список використаних джерел до розділу 3

1. *Митин Н. А.* Исследование сетевых свойств Живого Журнала [Электронный ресурс] / Н. А. Митин, А. В. Подлазов, Д. П. Щетинина. – Москва, 2013. – 16 с. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/uploads//2013/09/mitpod.pdf>. – Загл. с экрана.
2. *Федосеева Н. Н.* Демократия в информационном обществе [Электронный ресурс] / Н. Н. Федосеева // Журнал российского права. – 2007. – № 6. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/uploads//2013/08/smironov.pdf> (11.04.14). – Загл. с экрана.
3. *Вершинін М. С.* Політична комунікація в інформаційному суспільстві / М. С. Вершинін. – Москва : Вид-во Михайлова, 2006. – С. 56.
4. *Лопушинський І. П.* Електронна демократія та електронне урядування: досвід США для України [Електронний ресурс] / І. П. Лопушинський. – Режим доступа: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/2/03.pdf>. – Назва з екрана.
5. *Social Media and Political Engagement* / L. Rainie, A. Smith, K. L. Schlozman, H. E. Brady & S. Verba. – Washington, D. C. : Pew Internet &

American Life Project. – Mode of access: <http://pewinternet.org/Reports/2012/Political-engagement.aspx>. – Title from the screen.

6. E-Partizipation. Elektronische Beteiligung von Bevölkerung und Wirtschaft am E-Government. Studie im Auftrag des Bundesministeriums des Innern. – Bremen, 2008. – Ref. IT 1. – 196 p. – Mode of access: <http://www.ifib.de/publikationsdateien/ifib-zebralog-e-partizipation-lang.pdf>. – Title from the screen.

7. Социальные сети побеждают поисковиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://chip.com.ua/854408.html>. – Загл. с экрана.

8. Kaspersky Security Bulletin. Спам и фишинг в 2014 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://securelist.ru/analysis/ksb/25303/kaspersky-security-bulletin-spam-i-fishing-v-2014-godu/>. – Загл. с экрана.

9. У 2014 році зловмисники викрали 1 мільярд особистих даних користувачів // InternetUA. – Режим доступу: <http://internetua.com/v-2014-goduzlounishlenniki-pohitili-1-milliard-licsnih-dannih-polzovatelei>. – 2015. – 17.02. – Назва з екрана.

10. Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі / Л. Є. Смола. – Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2010. – С. 92–93.

11. Украина – в топ-15 стран с наибольшим количеством DDoS-атак [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://internetua.com/ukraina-v-top-15-stran-s-naibolshim-kolicsestvom-DDoSatak>. – 2015. – 9.06. – Загл. с экрана.

12. Гриненко І. Вплив віртуальних спільнот на інформаційну безпеку: сучасний стан та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / І. Гриненко, Д. Прокоф'єва-Янчиленко // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2012. – Вип. 1 (23). – Режим доступу: http://pnzzi.kpi.ua/23/23_p18.pdf. – Назва з екрана.

13. Димлевич Н. Р. «НЕТ!» Информационному терроризму в Интернете [Электронный ресурс] / Н. Р. Димлевич. – Режим доступа: <http://www.true-net.info/analitika>. – Загл. с экрана.

14. Особенности влияния на студентов высших учебных заведений материалов экстремистской направленности : дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридическая психология (психологические науки)» / А. А. Оселков. – Ростов-на-Дону, 2011. – 186 с.

15. Про стан свободи в Інтернеті – 2014: Доповідь організації «Freedomhouse» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN_2014_Full_Report_compressedv2_0.pdf. – Назва з екрана.

16. Вороги Інтернету: Доповідь організації «Репортери без кордонів», 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://12mars.rsf.org/wp-content/uploads/EN_RAPPORT_INTERNET_BD.pdf. – Назва з екрана.

СУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОТИСТОЯННЯХ У СОЦМЕРЕЖАХ

4.1. Особливості розвитку сучасних інформаційних технологій і загрози сугестивних впливів

Розвиток інформатизації в сукупності з активізацією глобальних процесів приносить революційні зміни у свідомість дедалі більшої кількості людей. Мозок людини як біологічна операційна система в усі часи протягом історії розвитку людини накопичував (чи точніше – у контексті останніх досліджень – забезпечував доступ і певний рівень використання, регульований пам'яттю) ресурс резервної інформаційної бази, у якій акумулювався власний досвід і досвід попередніх поколінь. Він також забезпечував базу оперативної інформації, що розвивалася навчанням, відповідним потребам конкретного етапу розвитку суспільства, і використовувалась як основний чинник практичної діяльності індивіда.

В основі обох баз використовуваної людиною інформації лежать знання, апробовані соціальним досвідом. Якщо вимірювати глибину занурення в інформаційний ресурс сучасної людини тривалістю певних впливів на неї різних природних факторів і, відповідно, мобілізацією організму на потрібне реагування, то на найбільших глибинах ми знайдемо ментальну інформацію [1], ближче до наших часів можемо виділити інформаційний ресурс, при використанні якого людина демонструє свої національні особливості. Ще ближче до нашого часу знаходимо інформацію, що відображає громадянські, професійні та інші характеристики, потрібні сучасній людині для орієнтації та участі в житті суспільства.

Соціобіологічні механізми пошуку необхідного знання, необхідної інформації на всіх рівнях наявної в розпорядженні людини інформаційної сис-

теми називаються пам'яттю. Вона є, з точки зору М. Моїсеєва, «властивістю системи зберігати в тій чи іншій мірі свої параметри та робити доступною для суб'єкта (дослідника) можливість використовувати інформацію про його минуле» [2, с. 170]. Далі дослідник зауважує про ще одну характерну рису пам'яті як механізму «накопичення та зберігання інформації».

Виходячи із суспільного досвіду роботи з інформацією на сьогодні, правомірним буде уточнити останню тезу, зауваживши, що пам'ять включається в процес доповнення інформаційного ресурсу людини новою інформацією вибірково, з огляду на значущість для індивіда нового знання, можливість застосування його в майбутньому. З розвитком інформаційних потоків, із якими стикається сьогодні людина, пам'ять як інформаційний фільтр набуває дедалі більшого значення. Ще одна надзвичайно важлива функція пам'яті пов'язана із спадкоємністю соціального досвіду, використання соціально значущого інформаційного ресурсу, знання, добутого попередніми поколіннями цього етносу, цієї нації для орієнтації в сучасних інформаційних масивах, співставлення базового ресурсу з оволодінням новою інформацією, використанням її в інтересах зміцнення ментальних устоїв, національного розвитку в умовах посилення глобальних впливів. У зв'язку з цим людська пам'ять є найважливішим бар'єром при спробах організації маніпулятивних інформаційних впливів, застосування сугестивних технологій.

Важливим питанням, пов'язаним з темою цього дослідження, є питання про можливість інформаційної бази сучасної людини в акумуляції нової інформації. Це питання напряму пов'язане з практичною життєздатністю індивідуального інформаційного ресурсу та перспективами існування самої людини в принципі. Особливості відповідних етапів розвитку та продукування відповідної інформації І. Валлерстайн пояснює тим, що, «досліджуючи світо-систему, ми приходимо до розуміння, що інтелектуальна діяльність визначається не тільки інтелектуальними чи вольовими якостями, але й соціальною своєчасністю – у світо-системному смислі» [3, с. 268].

У розгляді цієї проблеми заслуговує на увагу підтримувана багатьма авторами думка про те, що «морфологічний розвиток мозку людини зупинився кілька десятків тисяч років тому. Але це зовсім не означає, що зупинилось удосконалення «інтелекту людства», якщо подібний термін має право на існування. Зв'язок між людьми, обмін інформацією між

«локальними інтелектами» приводить до певного процесу колективного мислення, до незвичайного прискорення пізнання, нагромадження та використання знань» [2, с. 209]. Зауважимо, що запропоноване автором розв'язання проблеми при зростаючих обсягах інформації є не дуже втішним. Воно лише певною мірою віддаляє кризу невідповідності в системі «людина – інформація». Людина не може втрачати темпу виробництва інформації. Адже цього вимагає реагування на зміни в навколишній дійсності. І якщо вона не зможе орієнтуватися в ній... Однак насправді перспектива не є настільки критичною. Зважаючи на останні дані зміцнюється точка зору про те, що розвиток мозку людини продовжується.

Так, академік Н. Бехтерева стверджує, що «про надможливості мозку ми знаємо давно. Це, передусім, природжені властивості мозку, які визначають у людському суспільстві тих, хто може знаходити максимум вірних рішень в умовах дефіциту введеної в свідомість інформації. Крайні випадки. Люди такого гатунку оцінюються суспільством як власники талантів і навіть генії!.. У житті не лише таланта, але й так званої звичайної людини час від часу виникає стан осяяння, і інколи в результаті таких осяянь у скарбницю знань людства кладеться багато золота» [4].

Ці твердження не слід сприймати в статистиці. Вони скоріше за все говорять про поступову еволюцію мозкової діяльності, що проявляється в різних людей при різних обставинах нерівномірно, але самою цією нерівномірністю окреслює процес.

Цю думку дослідниця підтверджує висновками проведених досліджень, зазначаючи, що «результати показали, що в мозку розвиваються перебудови імпульсної активності ансамблів нейронів, що залежать від акустичних характеристик слів, від частоти їхнього застосування та від наявності чи відсутності відповідного базису етнограм довготермінової пам'яті» [5, с. 4]. Тобто мозок еволюціонує під впливом інформації, у цьому дослідженні звукової.

При цьому думка М. Моїсєєва про організацію нових форм зв'язку між людьми, про розвиток обміну інформацією між «локальними інтелектами», що приводить до незвичайного прискорення пізнання, нагромадження та використання знань підтверджується практикою сьогодення та знаходить підтримку в дослідників інформаційного суспільства.

Таким чином, ми, очевидно, не знаходимося у глухому куті, коли розвиток мозку зупиниться і не відповідатиме темпам розвитку інформаційних технологій. Однак у дослідженнях уже зазначалося, що зміни в мозковій діяльності проходять меншим темпом, ніж зростання інформації, і передаються у спадок новим поколінням не так швидко, як нарощуються обсяги інформації. Тому на етапі входження в інформаційне суспільство до набуття належного досвіду життя в цьому суспільстві людський мозок зазнає певного напруження з освоєнням нової інформації та певних небезпек, диктованих недосвідченістю. При цьому одним з найбільш небезпечних джерел інформації для непідготовленого розуму є соціальні мережі з їхньою яскраво демонстрованою демократичністю, щирістю та буйством фантазії.

Загалом, шляхи виходу з цієї ситуації поступово вимальовуються. Один із них чітко проявляється у виробленні різноманітних методик пошуку необхідної інформації та структурування корисного інформаційного ресурсу у відповідних базах для підготовки до ефективного використання. Уже сьогодні відпрацьовуються технології «виробництва інформації на базі інформації» – технології синтезу ресурсу для інформаційного забезпечення різних категорій користувачів. Про це вже зазначалося в результатах досліджень [6]. Цей підхід передбачає багатоваріантність у виборі інформації для використання, що має забезпечувати відхід від повної однозначності в характеристиці явищ навколишньої дійсності, гнучкість у відборі і, тим самим, більш повне використання творчого потенціалу виробників нової інформації.

Інший напрям, що поступово знаходить можливості для розвитку, передбачався ще на межі тисячоліть. Як зауважував Г. Кардозо, «ми бачимо присутність нового поняття простору, де фізичне та віртуальне впливає одне на одного, закладаючи підґрунтя для виникнення нових форм соціалізації, нових способів життя та нових форм соціальної організації» [7]. М. Кастельс конкретизує цю думку: «онлайн мережі стають формами “спеціалізованих спільнот”, тобто формами комунікабельності, побудованими навколо специфічних інтересів... люди можуть належати до декількох таких мереж» [8]. У своїй теорії формування третьої хвилі розвитку цивілізації Е. Тоффлер також стверджує, що «ми наближаємось до цілком нових видів організації для майбутнього. Ці організації Третьої Хвилі мають горизонтальні ієрархії... Вони можуть бути названі “подвійними” або

“полі”-організаціями, здатними набувати двох або кількох чітко виражених структурних форм, коли дозволяють умови» [9].

Обидва способи орієнтації в інформаційному просторі, і на основі розвитку інформаційних систем, і на основі об'єднання за спільними інтересами з допомогою комп'ютерних технологій дають змогу суспільству сьогодні справлятися із зростаючими обсягами інформаційних ресурсів. При цьому спосіб зміцнення горизонтальних інформаційних обмінів сьогодні має перевагу та призвів до бурхливого розвитку соціальних мереж. Здавалося б, що при цьому підтверджуються романтичні передбачення М. Моїсеєва про “той час, коли зв'язки між людьми, обмін інформацією між «локальними інтелектами» призводить до певного процесу колективного мислення, до незвичайного прискорення пізнання, нагромадження та використання знання, коли мережа людських інтелектів – своєрідних “нейтронів” колективного мозку, об'єднаних з машинними комплексами, стане предметом спеціальних досліджень, а може й проектування, так як відкріє зовсім новий етап у пізнанні та управлінні навколишнім світом» [2, с. 209].

На сьогодні, однак, соціальні мережі в Україні як інструмент пізнання, інструмент перетворювальної діяльності мають невелику соціальну значущість.

По-перше, незважаючи на помітні успіхи інформатизації в нашій країні, вона забезпечила доступ до інформації, до її використання та виробництва значній кількості громадян, на своєму початковому періоді розвитку вона не змогла забезпечити їх досвідом ефективної роботи з інформацією. Через це виробництво нових ресурсів в основній своїй масі було низькоякісним, не забезпечувало суспільних потреб і масою своєю лише ускладнило відбір інформації корисної.

По-друге, в економічній діяльності цей інструмент хоч і має певні успіхи [10], однак, розвиток цього виду діяльності гальмується економічними негараздами в країні [11].

По-третє, у політичному житті в громадян України протягом останніх десятиріч встановилася стійка недовіра до інформаційного ресурсу традиційних партій та блоків і він у дуже незначній мірі використовується для орієнтації в суспільному житті. Проголошена безідеологічність більшості «політичних сил» робить їх дуже подібними. У зв'язку з цим у виборчих

процесах практично не має значення продукований партіями інформаційний ресурс, і виборчі критерії громадян визначаються за межами цього ресурсу. Як зауважує завідувач кафедри соціології та політології Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ) І. Побочий, «невдачі економічного курсу України, нестабільні політичні обставини спричинили загальну зневіру людей в багатьох політичних діячах демократичного напрямку, в особі яких люди більше не бачать тих політиків, які могли б знайти вихід із складної економічної, політичної та соціальної ситуації, в якій опинилася країна» [12].

По-четверте, політичне недовір'я до традиційних партій переноситься здебільшого і на укомплектовані партією-переможцем управлінські структури. Така тенденція посилюється корупцією та декларативністю результатів боротьби з нею, слабкістю правової сфери тощо.

У зв'язку зі всіма цими обставинами переважна більшість користувачів мережевими технологіями на цьому етапі розвитку національного інформаційного простору України використовує соціальні мережі для організації відбору нової інформації в кооперації з односторонцями, що цікавляться певною проблематикою. Обмін новою інформацією, обмін думками про неї, відпрацювання певних ідей, вироблення спільних рішень у справі, що цікавить усіх учасників мережевого спілкування, розвиває відчуття солідарності та взаємної довіри. Тим більше, що такому спілкуванню, без участі та нормування «зверху», як здається більшості учасників, формально не беруть участі вертикальні інформаційні структури, що можуть регламентувати спілкування, нав'язувати певні його правила.

Сучасні користувачі соціальних мереж в інформаційному просторі довіряють також рідним, друзям і налагоджують спілкування також і з ними. Відібрана спільними зусиллями інформація з обсягів нових інформаційних ресурсів теж користується довір'ям учасників спілкування та запускається в практичний обіг.

Можна ще говорити про задоволення в соціальних мережах специфічних потреб людини, пов'язаних з навчанням, використанням дозвільної інформації, рецептури, рекомендацій спеціалістів у різних сферах інтересів комп'ютеризованих членів суспільства.

Однак сьогодні ми ще не можемо говорити про значний прорив у ефективному використанні інформаційних ресурсів суспільства у сфері

підвищення його творчого потенціалу. Розвиток економічної діяльності з використанням специфіки соцмереж, мережева індустрія послуг, продаж сприяє задоволенню наявних потреб сучасної людини, але не сприяє, за незначними на сьогодні виключеннями, її творчому зростанню, розвитку науки.

Стрімко зростаюче суспільне значення цього виду діяльності у дедалі більш масовому вигляді обумовлене закономірностями не лише суспільного, але й планетарного розвитку загалом. Адже «історія наукового знання, – стверджував В. Вернадський, – є історією створення в біосфері нового основного геологічного фактора – її організованості, що виявлялась стихійно в останні тисячоліття. Вона не випадкова, закономірна, як закономірним є в ході часу палеонтологічний процес» [13, с. 38]. На нинішньому етапі розвитку цього процесу Д. Белл підтверджує цю точку зору: «Корені постіндустріального суспільства лежать у безпрецедентному впливі науки на виробництво» [14, с. 504].

Пасивність суспільства в процесі трансформації до нової якості, в основу якої буде покладено найпродуктивніше, творче використання інформаційних ресурсів, уже сьогодні змушує дослідників попереджати про різке зниження потреб людства в нетворчій праці в доволі недалекому майбутньому, про те, що «у розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здібними та нездібними до творчої праці людьми...почне створюватись біологічний бар'єр, подолати який, на відміну від соціального, майже неможливо» [15, с. 7].

Таким чином, хоча сучасні соціальні мережі в Україні і набули широкої популярності, стверджувати, що з їхньою допомогою було зроблено істотний крок у реалізації основного завдання України як суб'єкта інформаційного суспільства – забезпечення ефективного використання інформаційних ресурсів – сьогодні ще не можна. Більше того, сегмент соцмереж Facebook, «ВКонтакте», Twitter, «Однокласников» та ін. на сьогодні є найменш застрахованим від негативних зовнішніх інформаційних впливів і це особливо небезпечно в умовах інформаційно-психологічної війни, у яку втягнута сьогодні наша держава. Небезпека в цьому випадку пов'язана з рядом факторів, серед яких:

– неадаптованість сучасної людини до зростаючих масивів нової інформації, різної за якістю, достовірністю та соціальною значущістю;

– невідповідність переважної більшості учасників інформаційних обмінів у мережах у технологічному плані, у відсутності навиків пошуку якісної інформації;

– надмірна ідеалізація спілкування в соцмережах (при низькій довірі до вітчизняних ЗМІ, політиків);

– відсутність знань про загрози, які несе із собою інформаційна війна, про збитки, які вона може завдати державі та конкретній людині, та інші супутні причини, що можуть завдати серйозну шкоду особистості.

У зв'язку з цим учасники обмінів можуть легко потрапляти під дію спеціальних маніпулятивних технологій, бойових технологій інформаційної війни. Такі технології активніше використовуються в інтернет-просторі. В Україні соціальні мережі та блоги також стрімко набирають суспільної значущості і це пов'язано з:

– ставленням громадської думки до традиційної організації суспільного інформування;

– духовним запитом на притаманну українцям внутрішню ширість у міжособистісних взаєминах, втому від політичного лицемірства;

– бажання у дедалі більшої кількості людей до громадянської самореалізації. Мова, передусім, іде про повноцінну можливість концентрувати увагу суспільства на важливих, гострих темах, розширити горизонти комунікації, виходячи за рамки, у яких працюють традиційні ЗМІ.

Необхідно звернути увагу на те, що соцмережі розвиваються прискореними темпами й охоплюють широкі суспільні сфери і при цьому часто дестабілізують інституційний статус-кво в суспільстві. На думку Г. Бакулева, «нові медіа часто дають людям те, що вони хочуть, навіть якщо довгоочікувані наслідки можуть виявитися негативними. На відміну від звичайних медіа, вони не мають зв'язків з іншими традиційними соціальними інститутами, які відчувають відповідальність перед суспільством. Адаптація до нових медіа та їхньої специфіки часто підриває існуючі соціальні ролі та зв'язки» [16, с. 35]. Думка про відсутність належної відповідальності перед суспільством авторів інформації в соціальних мережах відображає цілий комплекс нині існуючих проблем сучасної вітчизняної інфосфери. Серед них і невідповідність значної кількості активних учасників інформаційних обмінів, що під час розвитку інформатизації одержали доступ і до сучасної інформації, і можливості власного інфотворення.

До цих причин можна віднести і відставання правової бази сучасної інформатизації від розвитку відповідних процесів. Серед цих причин і свідоме використання наявних проблем у розвитку інформатизації, використання маніпулятивних технологій для впливу на суспільну свідомість. При цьому використовується та обставина, що при наявному на сьогодні рівні суспільної свідомості при коментуванні будь-яких соціальних процесів провокативна, навіть, агресивна інформація може бути схвально сприйнята частиною непідготовлених користувачів, таким чином впливаючи на суспільну думку, настрої та певним чином, мотивуючи до відповідних дій.

При цьому слід вказати на те, що розвиток соціальних мереж за своїми основними характеристиками дає підставу стверджувати, що в цьому випадку маємо справу з новим видом прояву соціальності, чи точніше – соціальної солідарності, що характеризується:

- відсутністю або ж доволі слабким проявом формальної організації, нерідко для цього потрібна лише формальна реєстрація на тому чи іншому сайті;

- можливою анонімністю, за якої стає важливою лише декларована позиція з обговорюваних на сайтах проблем;

- добровільністю входу в інтернет-співтовариство чи виходу з нього, якщо воно перестає задовольняти з тієї чи іншої причини когось із його членів. Ця обставина забезпечує наявність фактора ширості, давно вже втраченого реальною політикою;

- потенційною здатністю перенесення обговорюваних проблем у сферу «реальної» соціальної практики (аж до створення «віртуальних партій», майже миттєвої організації протестних акцій, інших скоординованих реальних виступів на базі однакового ставлення до подій реального суспільного життя);

- фактичною реальною демократичністю таких організацій, можливістю рівноправного обміну інформацією між учасниками співтовариства, незалежно від реального соціального розшарування [17].

При цьому слід відзначити деякі особливості соціальних мереж в інформаційному просторі на сьогодні:

- Сторінки в тій чи іншій соціальній мережі мають практично всі політики, лідери партій та рухів, чиновники, лідери громадської думки. Не бу-

дучи офіційним сайтом персони, сторінка в соціальній мережі дає змогу спілкуватися неформально, а не тільки транслювати прес-релізи про події та заяви. Можливість звернутися до будь-якого публічного діяча, з одного боку, наближає політиків, громадських діячів та ін. до громадян, з іншого – соціальна мережа вже теж стає формальністю та необхідністю, а не механізмом прямого спілкування.

- Соціальні мережі дають можливість «бесцензурного» транслювання події в режимі реального часу в Інтернеті. У сучасному світі сенсаційні події потрапляють у мережу з мінімальним відривом у часі або синхронно, а «замовчати» або спотворити події, що стали надбанням інтернет-спільноти в офіційних ЗМІ значно складніше.

Такі технології в перспективі й при вірному підході могли б допомогти у здійсненні цивільного контролю за різноманітними сферами життя. Про можливе налагодження такого механізму пише М. Кастельс: «Інтерактивність дає змогу громадянам запитувати потрібну інформацію, висловлювати свою думку та вимагати персональних відповідей від своїх представників. Раніше тільки держава стежила за своїми підданими, а тепер і народ може контролювати державну владу, що, насправді, становить одне з його прав, оскільки теоретично люди є господарями простору» [18]. До цього на базі реальної практики сьогодення можна додати, що разом з народом на владу, використовуючи ці технології, можуть впливати і закордонні суб'єкти інформаційної діяльності. При цьому ефект «реального часу», «репортажу з місця подій» як маніпулятивної технології з однаковим успіхом може використовуватись і громадянами у вдосконаленні демократичного процесу в країні, і зовнішніми маніпуляторами для досягнення антидержавних цілей.

- Соціальні мережі дають змогу формувати спільноти та швидко передавати інформацію великій кількості людей – членам тієї чи іншої спільноти.

Відповідно, соціальні мережі стають складним сучасним інструментом маніпулювання, що дає змогу використовувати нові техніки передачі інформації, впливати на настрої у суспільстві, актуалізувати ті чи інші події, або ж – створювати їх, актуалізуючи «необхідну» проблематику. І цей інструмент як інструмент могутнього впливу користується дедалі більшою увагою в процесі міжнародних інформаційних протистоянь.

У соцмережах, як уже підкреслювалось, у найбільш довірчому каналі спілкування, особливу небезпеку становлять сугестивні впливи. Ще зовсім недавно сугестія (навіювання) розглядалася в двох вимірах: по-перше, як психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), внаслідок якого у людини – об'єкта навіювання всупереч її волі та свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки і, по-друге, під цим поняттям розглядається психічний вплив на людину, яка перебуває в стані гіпнозу [19, с. 238]. Однак на сьогодні, з розвитком інформаційних технологій таке формулювання не можна вважати вичерпним. Третім компонентом цього визначення на сьогодні, очевидно необхідно вважати вплив сучасних, насамперед електронних інформаційних технологій на свідомість людини. При цьому сугестивний вплив полягає саме в зумисній організації такого впливу з наперед заданою метою, вплив, що не обов'язково ґрунтується на достовірній інформації. Його ефективність є особливо дієвою в соцмережах, виходячи із специфіки такого виду спілкування. Адже ця специфіка полягає у зовні абсолютно вільному, добровільному сприйнятті певної інформації, що переконає самим форматом довірливого спілкування і вже не потребує логічних аргументів чи мотивів. І сам об'єкт гіпносугестивного впливу приймає ті чи інші рішення немов би добровільно, не усвідомлює своєї покори зовнішньому впливу.

Сугестивні технології можуть торкатися нервово-психічних процесів і соціальних уявлень, настанов, суспільних норм, цінностей, думок, а також індивідуальної самосвідомості відвідувачів інтернет-ресурсів. Відповідно, сугестивний вплив на мережеві співтовариства може спонукати їхніх представників до певних дій у реальній дійсності [20, с. 168].

Така небезпека для нашого суспільства є доволі реальною, тим більше, що наша держава поки що не повністю готова до багатоформатного інформаційного протистояння, не має достатньої кількості числа підготовлених спеціалістів для організації контрзаходів і в самій організації протистояння негативним впливам поки що не виробила належної координації, особливо в тому, що стосується координації цієї діяльності з вітчизняними науковими центрами.

4.2. Сугестивні технології як компонент інформаційної війни

Аналізуючи основні методи маніпулювання, які використовуються в соціальних мережах, варто згадати думку Г. Почепцова, який наголошує на тому, що сьогодні інформаційні війни, передусім, ведуться за допомогою інтелектуального інструментарію, а соціальні мережі є безпосереднім середовищем для їхнього використання. Також він відзначає створення нового методу впливу на громадську думку, що отримав назву мікротаргетингу та полягає у публікації персоналізованих повідомлень на рівні окремої людини для привернення її уваги та завоювання прихильності [21]. При цьому Б. Ковалевич серед основних моделей ведення інформаційних війн у соціальних мережах виділяє такі: модель мережевих атак, модель із залученням користувачів-волонтерів, модель тотального блокування [22].

Техніка мережевих атак є складною у плануванні та передбачає створення своєї рідної завіси у вигляді оманливих повідомлень чи повідомлень, які провокують конфлікти між учасниками соціальної мережі. Прикладом подібного можуть слугувати маніпуляції з хештегом «#євромайдан» під час минулих подій в Україні. Так, дослівно копіювалися та масово тиражувалися такі твіти, що впливали на сприйняття ситуації незадіяними громадянами та іноземними спостерігачами.

Інша модель полягає в залученні користувачів-волонтерів, які ведуть запеклі дискусії в обговореннях, пишуть коментарі, а також публікують замітки, повідомлення, що критикують чи підтримують певні дії, висвітлюють їх під «необхідним» маніпулятору кутом зору.

Третя модель полягає в тотальному блокуванні. Усі популярні соціальні мережі дають змогу блокувати користувачів, дії яких заважають чи ображають інших користувачів. Якщо ж користувач публікує неприйнятну для маніпулятора інформацію, можна розв'язати цю проблему шляхом блокування профілю такого відвідувача соціальної мережі, групи. Така практика характерна для російських соцмереж при висвітленні подій на Донеччині. Згадаймо хоча б тему російських втрат під час бойових дій.

При цьому найбільш поширені прийоми та правила інформаційної війни, маніпулятивні технології впливу на учасників соціальних мереж, вироблені в практиці минулих інформаційних війн, удосконалюються під час російсько-українського інформаційного протистояння.

У соціальних мережах повною мірою проявився традиційний, використовуваний ще в пропаганді Другої світової війни прийом багаторазового повторення може навіть сумнівної інформації. Згідно з цим прийомом при багаторазовому повторенні однієї і тієї ж тези (твердження, точки зору та ін.) всередині будь-якої групи в соцмережі, її члени з часом приймуть це твердження за істину. При цьому розвивається своєрідний тролінг, із застосуванням напівавтоматичного маніпулювання, вплив якого в мережових обмінах інформацією є помітним.

Американський академік і письменник Р. Керролл підкреслює, що повторюване судження не обов'язково має бути істинним. У нього повірять незалежно від того, наскільки воно теоретично або практично доведено [23]. Більше того, слід зазначити, що люди приймають за істину, без критичної оцінки, будь-які групові (масові) цінності, ідеї, доктрини, у тому випадку, якщо ідентифікують себе з цією групою, є її учасником.

С. Кара-Мурза вказує, що «повторення – один з тих “психологічних трюків”, які притуплюють розум і впливають на несвідомі механізми. При зловживанні цим прийомом стереотипи посилюються до стійких забобів» [24].

Заснований на колективному інстинкті прийом соціального доказу полягає в наслідуванні поведінки більшості. Цей механізм широко використовується в мережах, оскільки сучасними технічними засобами легко створити ілюзію масової підтримки потрібної маніпуляторам ідеї. Крім того, дієвість цього прийому ґрунтується на запобіжній функції мозку, який намагається звільнитись від необхідності обробляти зайву інформацію.

Психологи у свій час звернули увагу на те, що прагнення бути послідовним у своїх діях є вродженою рисою людини, яка, доволі часто, змушує її йти наперекір власним інтересам. І це успішно використовується інформаційними маніпуляторами. Для того, щоб змусити людину діяти певним чином, вони запускають за допомогою певних правил, яскравих наочних зразків у соціальних мережах цей механізм, послідовно розміщуючи ту чи іншу інформацію, отримуючи відповідну необхідну йому реакцію та стимулюючи до подальших «потрібних» і, завдяки цьому прийому, вже зовсім логічних дій. Яскравим прикладом подібних технологій є організація різноманітних урочистостей на територіях так званих «ДНР» і «ЛНР», нагородження учасників бойових дій тощо.

Широко використовується в нинішній інформаційній війні прийом мотивації загрозою, за допомогою якої на окупованих територіях і в РФ поширюється інформація, експертні висновки про наслідки діяльності «режиму в Україні». Відповідно до експертних досліджень, люди погоджуються з тим чи іншим фактом, нав'язаною манерою поведінки та ін. у два рази частіше саме перед загрозою втрати. Такий механізм доволі часто запускається в соціальних мережах і спільнотах і дає можливість маніпулятору «наштотхнути» людини (або групу) на необхідну йому поведінку (точку зору, судження та ін.).

5. У дискусіях або конфліктних ситуаціях у соціальних мережах широко використовується прийом дзеркального повернення. Він передбачає спілкування з «опонентом» або, скоріше, «групою опонентів» «на їхній мові». Щоб схилити людини (або спільноту в соціальній мережі) до своєї точки зору маніпулятор, насамперед, погоджується з думкою «опонента», причому «віддзеркалюючи» його манеру викладу. А потім пропонує власний варіант розвитку подій, який «опонентом» уже приймається як вірний.

6. При спробах організації масових заворушень, протестних акцій на території України використовується також прийом «вмонтованих» мовних команд. Ці команди допомагають маніпулятору створити у адресата певний настрій, викликати потрібну емоцію і, відповідно, направити його думки в заданому напрямі. Вбудований меседж – це фрагмент фрази, який виділяється смисловим акцентом. У цьому випадку, вплив відбувається на підсвідомість людини та створює потрібний настрій, стимулює до активних дій.

Ще одним маніпулятивним прийомом у соціальних мережах пов'язаний із вкидання частини інформації, яка змушує додумувати індивіда відповідну подію в потрібному для маніпулятора руслі. «Вилучаючи проблему з реального контексту, не кажучи про важливі зовнішні чинники, маніпулятор заганяє нашу думку, нашу роботу з тлумачення його повідомлення в потрібний йому вузький коридор», – вказує С. Кара-Мурза [25].

При цьому можна погодитися і з думкою К. Крайнової про те, що технології маніпуляції, застосовувані в інтернет-комунікаціях, копіюють технології традиційних ЗМІ: це і «спрощення проблеми», і «наклеювання ярликів», і використання «стверджувальних заяв», тем, які лякають, повідомлень, які відволікають увагу від важливої політичної проблеми,

зменшують значущість теми та ін. [26]. Однак велика кількість інформації, яка щодня продукується в Інтернеті, у несистематизованому вигляді ускладнює для адресата пошук смислового значення переданого повідомлення, що відкриває нові можливості для маніпулювання. Водночас у соціальних мережах маніпулятор подає інформації дрібними порціями і в «потрібній» тональності і, таким чином, не дає змогу користувачеві ефективно її проаналізувати та осмислити.

У цьому контексті та з урахуванням того, що технології маніпуляції в соціальних мережах повторюють або переплітаються з технологіями маніпулятивного впливу в традиційних ЗМІ, слід зазначити особливу дієвість маніпуляційних прийомів на внутрішній світ людини, визначених С. Кара-Мурзою [27, с. 715–719]:

1. **Сенсаційність і терміновість.** Це – технологія загальної дії, що забезпечує шум і необхідний рівень нервозності, що підриває психологічний захист. Однак іноді створення штучного фону сенсаційності служить певній конкретній меті, найчастіше для відволікання уваги від тієї чи іншої події.

2. **Дроблення.** Маніпулятор представляє замість цілісної проблеми її маленький шматочок, та і його дробить на частини – так, щоб не було можливості осмислити її в повному обсязі.

3. **Тоталітаризм джерела повідомлень.** Оскільки якомога повніше усунення незгодних джерел інформації та думок – найважливіша умова успіху маніпуляції, відсутність реального діалогу є вірна ознака маніпулятивного характеру повідомлень. Відповідно, маніпулятори використовують «своїх людей», які нібито «сперечаються» з ними.

4. **Тоталітаризм рішення.** Ще більш наочною та пов'язаною з попередньою ознакою є тоталітаризм самої формули рішення, яке навіюється аудиторії та альтернативи якому – немає.

5. **Змішання інформації та думок.** Це – настільки грубий прийом маніпуляції, що в європейських законах проти нього навіть введені обмежувальні норми. Людина, яка приготувалася дізнатися факти, майже неспроможі захистити себе від думок, які нав'язуються їй разом з фактами.

6. **Прикриття авторитетом.** Відповідно до цього прийому як доказ на підтримку ідеологічного, політичного або іншого твердження маніпу-

лятора залучається авторитет і повага особи, яка отримала його в зовсім іншій, не пов'язаній з цим твердженням сфері.

При цьому звертає на себе увагу ряд складових стратегії маніпулятивного спілкування в Інтернеті, на які вказує Ф. Бацевич: комунікативна компетенція (корекція поточного процесу спілкування з намірами мовця і кінцевим результатом), врахування психологічних особливостей відвідувача вебсайту, врахування соціальних ролей, потреб відвідувачів сайту «вміння долати психологічні фільтри» [28, с. 125] створення необхідних стилістично оформлених повідомлень (текстів).

Комунікативна стратегія формується за наступним принципом: ілюктивне навантаження → комунікативна мета (результат, на який спрямований мовний акт) → комунікативна інтенція → комунікативна стратегія (дії на певному етапі комунікативної взаємодії) [28, с. 120, 151].

До комунікативно сугестивних стратегій в соціальних мережах можна віднести і явище прецедентності. «Прецедентний текст – текст, основними ознаками якого є особливе значення для окремих осіб або для значної кількості людей, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі даних особистостей».

Сугестивний вплив у соціальних мережах відбувається приховано шляхом нав'язування об'єктові впливу «потрібної інформації» на фоні потоку інших повідомлень (аудіо- та відеосугестія).

В. Остроухов вказує, що найскладнішою формою сугестії є нейролінгвістичне програмування (НЛП), що досягається шляхом довгого та копіткого підбору «ключа» до підсвідомості людини. Таким «ключем» є спеціально підібраний нейросемантичний гіпертекст, що містить найбільш значущі слова та фрази для сугестованої особи чи групи осіб. У технології НЛП широко застосовується найвище досягнення комп'ютерних технологій на сьогодні – віртуальна реальність. Це якісно новий крок у технології сугестії.

При цьому НЛП використовує «карти світу» та мета-програми. У кожної людини є свій власний спосіб створення «карти реальності»: у картинках, звуках чи відчуттях. Комплексне подання сенсорної інформації через зорову, слухову й тактильну модальність дає змогу проникати в глибинні пласти людської психіки, змінювати в потрібному напрямі окремі елементи

самого образу та зрештою ефективно маніпулювати свідомістю віртуального користувача [29].

Як окремий випадок використання сугестивних методик можна вважати мовне маніпулювання – це використання особливостей мови та принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для маніпулятора напрямі: прихованого – значить, неусвідомлюваного адресатом. Маніпулятивні можливості мови надзвичайно багаті. Це і мовна метафора, і помилкова аналогія, і багатозначність, і непрямі мовні акти, і пересупозиції та багато ін.

Ефект впливу істотно зростає під час комбінованого використання різних типів сугестії. Найвідомішим і найпростішим прикладом такої кооперації та впливу є комплексне використання аудіо- та відеосугестії. У цьому випадку неусвідомлювана аудіосугестія, що супроводжує зорову усвідомлену інформацію, може змінювати ставлення об'єкта до останньої [29].

У цьому контексті використовується також сугестивна лінгвістика предметом маніпулювання якої є психолінгвістична сфера спілкування в соціальних мережах. При цьому:

1. Мова може розглядатися в цілому як явище сугестивне (сугестивна система). Іншими словами, усі компоненти мови потенційно сугестивні.

2. Сугестивна лінгвістика – міждисциплінарна наука на стику філології та психології. Тому, крім опису власне мови, тут враховуються фізіологічні реакції реципієнтів.

3. Форма втілення сугестивності мови – дискурс.

4. Дискурс може бути вербальним і невербальним (жести, міміка тощо), тобто його можна розглядати як знакову систему, що містить у собі «пучок мов». Отже, компоненти дискурсу – це знакові компоненти, засоби сугестії.

5. Сугестивна лінгвістика має динамічну природу: вивчає процеси впливу (дискурси створюються, а не відтворюються).

6. Мовна сугестія імовірнісна за своєю природою. Будь-які сугестивні компоненти розділяють знакові лінгвістичних прийомів сугестії в Інтернеті, наведені в праці «Сугестивні технології маніпулятивного впливу» за загальною редакцією Є. Скулиша [20].

Особливу увагу заслуговують також елементи мовної сугестії, пов'язані із семантичним маркуванням і мають на меті не логічне переконування, яке полягає «в усвідомленому сприйнятті смислу повідомлення, в усвідом-

леному прийнятті системи оцінок і суджень» [30], а такими, що «послаблюють контрольно-регулятивну функцію поведінки». Найчастотнішими мовними сугестогенами можна вважати комплексні еквіваленти, універсальні квантифікатори та «читання думок», впливова енергія яких скерована насамперед на емоційну сферу особистості, активізуючи переважно дефіцитарні потреби.

Нові інформаційні технології стимулюють пошук нових моделей інформаційних впливів під час ведення інформаційно-психологічної війни. Соціальні мережі мають властивість концентрувати інформацію для формування думки, поглядів, настроїв, у результаті масових комунікацій посилювати чи послаблювати позиції груп населення, виявляти, групувати, консолідувати контингент певної думки та настроїв.

Одним з основних механізмів впливу на групи маси є вплив через громадську думку. Якщо розглянути технологію впливу на внутрішньосупільну ситуацію зовнішнім маніпулятором в умовах інформаційної війни, то соціальні мережі можуть бути використані для акцій, що передбачають:

- розвиток інформаційної бази антидержавних виступів;
- організацію провокаційної ситуації;
- залучення груп населення в політичну, насамперед у протестну діяльність;
- інформаційне керівництво та багатоаспектну підтримку суспільних збурень.

Слід розглянути ці етапи на прикладі політичного маніпулювання в соціальних мережах. Так, на першому етапі відбувається підготовка інформаційної бази. Для цього, насамперед, закладаються сумніви у сформовані норми, висвітлюється виключно негативний досвід державного управління, підривається авторитет урядових джерел інформування, формується основа та прив'язка до негативу для створення ярликів і гасел, які будуть використовуватися в активній фазі протиборства.

Потім визначається (створюється) привід (провокація), розкручується до глобального масштабу. Позиція підкріплюється, підживлюється «загальним» схваленням.

В активній фазі впливу на громадську думку здійснюється безпосередній вплив на осіб, які приймають державні рішення. Цей вплив проводиться

за допомогою рефлексивного управління (передачі впливу на всю систему цінностей, цілей та способу мислення тих, ким доводиться керувати).

Групи агентів впроваджуються в найбільш масові та запеклі протистояння під виглядом осіб, які підтримують незалежне та об'єктивне обговорення з переконливими аргументами. Вони результативно «нав'язують» свою точку зору в процесі абстрактного (неконфронтаційного) спілкування (організоване між собою), під час якого не критикується жодна з конкуруючих ідей, а лише пропонується погляд з боку, у вигляді роздумів, як варіанти, що схвалюють або ставлять під сумніви окремі моменти в позиціях сторін, без втягування суперників. Взаємодія допускається з новими учасниками, які дотримуються спокійної позиції в самовираженні. Але основний упор впливу, природно, зосереджується на прихованому підриві ворожих точок зору. Таке обговорення спрямовано на залучення до нього пасивної, такої, що спостерігає, сумнівається частини віртуального співтовариства, спочатку не зацікавленої ні в одній із точок зору.

Завдяки подібним маніпуляціям і відбувається перетягування, а потім і керування думкою залучених учасників обговорень на тлі інших пасивних спостерігачів [31].

Можливості технологій соціальних мереж вносять нові корективи в уявлення про інформаційну безпеку також і в плані захисту окремої особистості. Особисті дані користувачів, що перебувають у загальному доступі, можуть бути використані без дозволу в рекламних цілях, з вини мережі може бути здійснено витік платіжних даних.

Спеціалісти зауважують, що соціальні мережі, які активно розширюються, стають каналом для надання суб'єктом впливу потрібної йому інформації. При цьому він має можливість формувати чітку диференціацію об'єктів впливу та охоплення масштабних аудиторій, зменшувати здатності об'єкта впливу блокувати інформацію, організовувати протидію в інформаційній сфері не тільки проти визнаних ворогів, але й проти задекларованих партнерів як на міждержавному рівні (наприклад, союзники по коаліції чи блоку), так і у політичній чи бізнесовій площині (політичні блоки, бізнес-асоціації тощо) [32].

Аналіз дієвості пропаганди противника в інформаційно-психологічній війні сьогодні дає уявлення про напрями роботи, що потребують удосконалення в діяльності щодо протистояння інформаційній агресії. Висновки

з ефективного протистояння насамперед мають бути зроблені при організації контрпропаганди у сфері довготривалих тем: тверджень про неминучість нового майдану, здатного повністю дестабілізувати політичну обстановку в Україні та призвести до повного розвалу української держави, про крах політичної та економічної системи нашої країни, про міжцерковні проблеми та ін.

Слід зазначити, що інформаційні повідомлення та пости в цих групах розміщуються з певною періодичністю, що дає можливість зацентувати на них увагу, але ненав'язливо та системно, не роблячи великих «пауз» між повідомленнями, що дає змогу користувачеві «бути постійно в темі». Інформаційне наповнення груп ведеться щодня, як і коментування новин або постів.

При цьому слід зауважити, що нагнітання паніки в соцмережах за відсутності оперативного реагування з боку відповідних українських структур може позначатися на бойовому дусі бійців у зоні АТО, повідомляли у пресслужбі Генерального штабу ЗСУ у Facebook: «25 липня соціальні мережі буквально вибухнули повідомленнями про критичну ситуацію в населеному пункті Щасті. За лічені години негатив перекинувся з віртуального простору у реальний, завдавши удару бойовому духу військовослужбовців, які виконують бойові завдання у згаданому районі. А наступного дня, 26 липня, російські бойовики тричі атакували наші позиції, намагаючись вибити наші війська з ключових точок. Нагнітання обстановки було таким потужним, що навіть військовики, знаходячись на позиціях, часто сумнівалися в правдивості отримуваної офіційної інформації. У результаті, один підрозділ ледве не потрапив під “дружній вогонь” іншого.

Очевидно, що нагнітання обстановки навколо планових заходів, які проходять у нашому війську, було чітко спланованим нашими ворогами. А от роздмухування вогнища паніки великою мірою здійснювалося нашими “друзями”. На жаль це не можна залишати комусь “на совісті”. Адже йдеться про життя наших воїнів» [33].

Керівництво ЗС України разом з тим закликала користувачів соцмереж відповідальніше ставитися до поширення інформації та попереджало, що вороги розраховують не лише на зниження мотивованості наших бійців, а й на отримання розвідувальних даних, які можна виловити з повідомлень-

спростувань, які неодмінно мають з'явитися у відповідь на численні запити в мережах активної частини суспільства.

Практика російської інформаційної агресії в соцмережах здебільшого базується на скоординованості діяльності з російськими ЗМІ, використовує їхні матеріали. Таким чином, здійснюється комплексний вплив загальнодержавної інформаційної системи. В умовах інформаційної агресії проти України інформаційні подання набули нового якісного змісту та підпорядковані саме логічним умовам інформаційної війни.

Останнім часом особливу увагу звертають на себе вкиди в інформаційний простір України, що перебувають за межами достовірності і є за своїм призначенням суто бойовими, виключно руйнівними, за задумом їхніх організаторів. У цьому ключі слід згадати зібрані фото- та відеоматеріали подій в інших країнах і в інший час, що і в традиційних ЗМІ, і в мережах видавалися за дійсність сучасної України [34].

Серед показових прикладів можна вказати на широке розповсюдження в інтернет-просторі фотографії, зробленої на початку 90-х років у Боснії, яка поширювалася в соцмережах як доказ знущань українських силовиків над мирними жителями Донбасу. Показовим можна назвати й відеоматеріал з Дагестану, на якому російські військові скидають із БТРа трупи вбитих ними повстанців, який було подано як кадри, зняті в українському Краматорську. Російське видання «Політикус» намагалося видати морг у мексиканському місті Сьюдад-Хуарес за міський морг Слов'янська, нібито наповнений трупами українських військових. Держагентство «РИА Новости» фотографію вертольотів ООН в Африці представляло як фотографію українського вертольота ООН у Донецьку. Фото дитини, загиблої в Сирії, було представлено на популярному російському порталі як зображення дитини, вбитої українськими військовими в Слов'янську.

У ЗМІ наголошують: «чималі кошти вливаються в підконтрольні ЗМІ з метою посилити медіа-активність агентів впливу в соцмережах, особливо в мережі Facebook. Щогодини Кремль витрачає сотні тисяч рублів на те, щоб українські патріоти замість активної участі в процесах реформування країни та боротьби з корупцією билися в істеричі й кричали “Зрада! Нас злили!”» [35].

З урахуванням інформаційної війни, що ведеться проти України, необхідно звернути увагу також і на те, що маніпулятори в соціальних мережах

і спільнотах з метою маніпулятивного впливу на маси вдаються також і до використання техніки керованого хаосу, у якій значення соціальних мереж не можна переоцінити. Характерно, що навіть російський науковець, доктор психологічних наук В. Лепський підтверджує напрацьовані практикою висновки, що в основу організації керованого хаосу покладена перебудова масової свідомості та світогляду за допомогою жорсткого впливу сучасних засобів маніпуляцій всією духовною сферою людини із застосуванням інформаційних технологій. «Це – світова інформаційно-психологічна війна, під час якої було досягнуто руйнування культури солідарності, широке впровадження культу грошей та соціал-дарвіністичних стереотипів в уявленні про людину та суспільство. Здатність великих мас населення до опору, самоорганізації та розвитку була різко знижена» [36]. За визначенням В. Лепського, технології керованого хаосу – це новий неконтрольований на сьогодні міжнародними організаціями вид зброї масового ураження для встановлення світового порядку в інтересах сторони, що його застосовує. Технології керованого хаосу – це інструмент у світопроектній боротьбі.

У цьому випадку комплексний підхід до використання впливу на соціальну структуру об'єкта маніпулювання дає змогу гнучко використовувати ресурси із арсеналу впливу, враховуючи рівень суспільного, технологічного розвитку країн – об'єктів впливу. Задля забезпечення тотального впливу на територію тієї чи іншої спільноти, групи чи держави – хаос. При цьому дезорганізація охоплює навіть ті сфери суспільного життя, які не піддаються впливу. І в цій дезорганізації ослабляються всі можливі сили протистояння і за допомогою зовнішнього маніпулювання викристалізовується прийнятна для маніпуляторів форма керівництва. Як правило, цей процес прикривається прагненнями до національного самовизначення, релігійними чи навіть демократичними прагненнями учасників подій. І такі прагнення в атмосфері хаосу, як правило, лишаються декларативними, наочно демонструючи спостерігачам зі сторони слабкість і нерозвинутість цієї спільноти.

Аналіз ефективності впливу соціальних мереж на суспільну свідомість, особливо, у контексті розвитку технологій інформаційних воєн, дає підстави для серйозної стурбованості. Ця стурбованість зміцнюється при ознайомленні з результатами зарубіжних наукових досліджень. Уже сьогодні деякі із сучасних психологів називають масову потребу спілкування

користувачів у соціальних мережах – сучасною формою божевілля. Відхід до «віртуалу» при спілкуванні в соціальній мережі дедалі частіше призводить до припинення спілкування в реальному середовищі.

Про те, що соцмережі викликають психози та галюцинації, зробили висновки вчені Тель-Авівського університету. Дослідники пов'язали психотичні епізоди (транзиторний психоз) і галюцинації із залежністю від Інтернету, зокрема від віртуальних стосунків, які культивуються на сайтах соціальних мереж [37]. Характерно, що соціальні мережі мають великий адиктивний потенціал, тобто, значний ризик виникнення залежності. Для цього існує кілька причин. Перша причина полягає в тому, що робота в соціальних мережах впливає на центри задоволення в мозку. Бажання повторного отримання цих емоцій змушує там проводити дедалі більше часу.

Друга причина криється в особливостях засвоєння інформації при роботі на веб-платформах. Людина отримує багато різномірної інформації дрібними порціями за маленький проміжок часу. До такого режиму роботи мозок звикає дуже швидко. Справа навіть не тільки в самому задоволенні та особливості засвоєння інформації, а в зручності, швидкості та доступності соцмереж. А швидкість і доступність є важливими передумовами формування будь-якої залежності. При цьому залежність від проведення часу в соціальних мережах, як вважають експерти, веде до таких проблем:

1. Зниження тривалості концентрації уваги. Мозок звикає до специфіки роботи з інформацією в соцмережах і поступово втрачає здатність тривалий час утримувати увагу на чому-небудь. Це погано позначається на здібностях мислення. Виникають труднощі з тим, щоб послідовно міркувати, обмірковувати одну проблему: увага постійно переключається.

2. Втома, стрес. Працюючи в режимі безперервного потоку інформації та емоційних вражень, мозок сильно втомлюється, організм відчуває стрес.

3. Відчуження, зниження інтелекту. При тривалій роботі в соціальних мережах мозок зайнятий свого роду безцільною активністю, яку не можна назвати повноцінною інтелектуальною роботою. Через те, що інформація надходить швидко та безперервно вона, практично не аналізується, відсутній процес належного критичного мислення.

Крім того, емоції не отримують розвитку у відповідь на що надходять враження, оскільки для цього потрібен час і спокій, яких немає в умовах швидкого засвоєння інформації. Співчуття, емпатія, зацікавленість і захоп-

леність зникають, не встигаючи толком оформитися психіці, так як одна інформація різко змінює іншу [38]. Показовою у цьому контексті виглядає інформація про те, що в науковому журналі «Праці Національної академії наук США» з'явилася стаття [39], у якій розповідалося про унікальне дослідження, метою якого було з'ясувати заразність емоцій у соціальних мережах.

Результати дослідження показали, що люди частіше йдуть на загальній хвилі емоцій: під час перегляду «негативної» стрічки люди видали на 0,1% менше позитивних слів, а під час читання «позитивної» – на 0,07% менше негативу [40]. Показовим може бути і ще один приклад: у 2012 р. у Великобританії провели опитування про сервіси спілкування та їхній вплив на емоційний стан користувачів. У результаті з'ясувалося, що 53% опитаних заявили, що сайти соціальних мереж змінили їхню особисту поведінку, при цьому 51% з них сказав, що ці зміни були в негативний бік.

Ті, хто підтвердили, що їхнє життя стає гірше через використання ресурсів соціальних медіа, також розповіли, що стали відчувати себе менш впевнено, порівняно з друзями.

Крім того, результати опитування показали, що 2/3 учасників повідомили про утруднення розслаблення та сну після того, як вони використовували сайти, при цьому 55% відзначили, що вони відчули «занепокоєння або дискомфорт», коли не змогли пройти авторизацію в соціальних мережах [41].

Отже, слід звернути увагу на те, що основною психофізичною небезпекою під час сугестивного впливу є зміна рис характеру, поведінки особи, зниження інтелекту та творчих можливостей, придушення і в результаті – зміна особистості. Унаслідок цього можуть з'явитися соціальні групи, керовані на підсвідомому рівні, готові виконувати будь-які команди. Найбільш небезпечний такий вплив на вище державне та військове керівництво, управлінські структури та інші відповідальні особи, оскільки своїми діями вони можуть віддати країну у владу злочинного світу, авантюристів тощо.

При цьому слід зазначити, що розвиток нових медіа в Україні відбувається доволі хаотично, спонтанно. Отже, можна говорити про те, що українським блогам і соцмережам певною мірою не вистачає глибинного аналізу та стратегії розвитку корисної для держави та суспільства загалом. Доволі велика кількість недоліків роботи блогосфери та соціальних мереж може

бути виправлена ефективним впливом з боку держави. Ліквідація наявних недоліків може об'єктивно сприяти входженню у цю сферу держави з власними інструментами медіа-впливу на формування громадської думки. Сьогодні, в умовах інформаційної війни, ця проблема набуває особливої актуальності. Крім того, якість інформаційного ресурсу, спрямованого на нейтралізацію інформаційної агресії, має базуватися на переконливому позитиві. Однак на сьогодні у внутрішньоукраїнському інформаційному просторі, особливо в соціальних мережах, вкрай мало та невиразно говориться про перспективи розвитку або просто життєстверджуючі факти, що мають місце в нашому суспільстві. У результаті, у нашому інформаційному обігу було б більше позитивних фактів, що нейтралізували б апокаліптичні прогнози російських політтехнологів, політиків, експертів, які активно курсують у групах і на персональних сторінках соціальних мереж.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України : [монографія] / [В. Горовий (кер. проекту), О. Онищенко, В. Попик] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 228 с.

2. *Моисеев Н.* Человек и ноосфера / Н. Моисеев. – Москва : Мол. гвардия, 1990. – 351 с.

3. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануель Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева ; Центр исследований постиндустриального общества. – Москва : Логос, 2003. – 368 с.

4. *Бахтерева Н.* Мозг человека – сверхвозможности и запреты [Электронный ресурс] / Н. Бахтерева. – Режим доступа: <http://www.nkj.ru/archive/articles/6406/>. – Загл. с экрана.

5. *Бахтерева Н. П.* Нейрофизиологические аспекты психической деятельности человека / Н. П. Бахтерева. – Ленинград : Медицина, Ленинградское отделение, 1971. – 119 с.

6. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Они-

щенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 248 с.

7. *Cardoso G.* Para una sociologia go ciberspaco : comunidades virtuais em portugues / Gustavo Cardoso. – Oeiras : Celta editora, 1998. – 146 p.

8. *Кастельс М.* Интернет-галактика / М. Кастельс. – Київ : Ваклер. – 2007. – С. 132.

9. *Тоффлер Е.* Третья хвиля / Елвін Тоффлер ; з англ. пер. А. Євса. – Київ : Всесвіт, 2000. – С. 235.

10. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.; Бондарчук А. Чи потрібні бізнесу соціальні мережі? [Електронний ресурс] / А. Бондарчук. – Режим доступу: <http://innovations.com.ua/ua/articles/finance/18150/chi-potribni-biznesu-socialni-merezhi>. – Назва з екрана.

11. Звіт керуючих за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kinto.com/reports/year2014/39423.html>. – Назва з екрана.

12. *Побочий І. А.* Політичний популізм і його місце в сучасному протистоянні політичних сил в Україні [Електронний ресурс] / І. А. Побочий. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_70/Pobochyj.pdf. – Назва з екрана.

13. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский ; отв. ред. А. Л. Яншин. – Москва : Наука, 1991. – 270 с.

14. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Дэниел Белл ; пер. с англ.; Иноземцев В. Л. (ред. и вступ. ст.). – Москва : Academia. – 1999. – 956 с.

15. Постчеловечество : [сборник] / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – Москва : Алгоритм, 2006. – 320 с.

16. *Бакулев Г. П.* Массовая коммуникация: Западные теории и концепции : учеб. пособие / Г. П. Бакулев. – Москва : Аспект Пресс, 2005. – 176 с.

17. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.

18. Библиотека WarLib.net / Кастельс М. Галактика Интернет [размышления об Интернете, бизнесе и обществе] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://m.litfile.net/read>. – Загл. с экрана.

19. Яцко Н. PR та модуляції. Практичний словник / Наталя Яцко. – Київ : Видавець Карпенко В. М., 2013. – 512 с.

20. Петрик В. М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу [Електронний ресурс] : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева [та ін.] ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – 2-ге вид. – Київ : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. – 248 с. – Режим доступу: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/29_965691167.pdf. – Назва з екрана.

21. Почепцов Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303>. – Назва з екрана.

22. Ковалевич Б. В. Соціальні мережі як новий інструмент ведення інформаційних війн у сучасному світі / Б. В. Ковалевич // Грані. – № 108, 2014. – С. 118–121.

23. The Skeptic's Dictionary: A Collection of Strange Beliefs, Amusing Deceptions, and Dangerous Delusions. – New York: John Wiley & Sons, 2003.

24. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием [Электронный ресурс] / С. Г. Кара-Мурза. – Режим доступа: http://lib.ru/POLITOLOG/karamurza.txt_with-big-pictures.html#35. – Загл. с экрана.

25. Приемы манипуляции сознанием по С. Г. Кара-Мурзе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vikent.ru/enc/4521/>. – Загл. с экрана.

26. Крайнова К. А. Интернет как средство политической манипуляции в современном политическом управлении [Электронный ресурс] / К. А. Крайнова. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/internet-kak-sredstvo-politicheskoy-manipulyatsii-v-sovremennom-politicheskom-upravlenii>. – Загл. с экрана.

27. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – Москва : Алгоритм, 2000. – 736 с.

28. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – Київ ; Львів : Академвидав, 2004. – 250 с.

29. Остроухов В. В. Інформаційна безпека [Електронний ресурс] / В. В. Остроухов. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/51878-54-ponyattya-pro-suggestivn-tehnolog.html>. – Назва з екрана.

30. Панкратов А. Н. Психотехнология управления людьми: Практическое руководство / А. Н. Панкратов, В. Н. Панкратов. – Москва : Изд-во ин-та психотерапии, 2004. – 336 с.

31. Формирование общественного мнения через социальные сети, как способ влияния на политические решения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belvpo.com/ru/15430.html>, 29.08.2012. – Загл. с экрана.

32. Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі / Л. Є. Смола. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 92–93.

33. <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/487086278127>.

34. СМИ России = Кремлевская пропаганда = Информационные диверсии в войне против Украины. Анализ 40 лживых фактов путинской пропаганды от Джулии Дэвис [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://euromaidanonline.com/smi-rossii-kremlevskaya-propaganda-informatsionnyie-diversii-v-voyne-protiv-ukrainyi-analiz-40-lzhiviyih-faktov-putinskoj-propagandyi-ot-dzhulii-devis/>. – Загл. с экрана.

35. Информационная война: ожидания и прогнозы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tribun.com.ua/25492>. – Загл. с экрана.

36. Лепський В. Технологии управляемого хаоса – оружие разрушения субъективности развития / В. Лепський // Информационные войны. – 2010. – № 4 (16). – С. 69–78.

37. <http://polemika.com.ua/news-116985.html>.

38. Вред социальных сетей: влияние на психику [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nperov.ru/soznanie/vred-socialnyx-setej-vliyanie-na-psixiku/>. – Загл. с экрана.

39. Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.pnas.org/content/111/24/8788.full>. – Title from the screen.

40. Вести.net: Facebook осудили за опыты над живыми людьми [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hitech.vesti.ru/news/view/id/5055>. – Загл. с экрана.

41. Социальные сети и психология человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://medbooking.com/blog/post/socialnyje-seti-i-psihologija-cheloveka>. – Загл. с экрана.

ЗАХИСТ ДЕРЖАВНИХ ПРІОРИТЕТІВ, ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ І БЛОГОСФЕРІ

Завдання захисту національних пріоритетів, державної безпеки й законних прав та інтересів українських громадян у соціальних мережах і блогосфері набули впродовж останніх років особливого значення. Будучи великим благом сучасної цивілізації, плодом інформаційної революції й одним з виявів формування суспільства знань, сфера соціальних комунікацій одночасно містить у собі також значні загрози – вповні реальні та потенційні – національним інтересам держав, стійкості їхнього суспільно-політичного, соціально-економічного й духовно-культурного розвитку, психологічному клімату суспільства, реалізації життєвих перспектив його членів, моральному, психологічному здоров'ю населення. Особливий неспокій викликає перетворення соціальних мереж і блогосфери на арену відкритих інформаційних війн та операцій і прихованих психологічних впливів, маніпулювання свідомістю громадян. Зазначене відчувається нині на всіх рівнях: загальнонаціональному, регіональному, груповому, індивідуальному, особистісному, а отже, потребує активізації сил наукового співтовариства для осмислення кризових явищ, вироблення дієвих концепцій, програм, алгоритмів дій з їх нейтралізації, а потім здійснення державою рішучих заходів щодо втілення їх у реальне життя.

Упродовж останніх років вітчизняною наукою зроблено чимало як для окреслення місця й ролі соціальних мереж і блогосфери в соціальних комунікаціях, виявлення специфіки їх формування й функціонування в Україні в цілому, так і спеціально для з'ясування вразливих сторін, які роблять можливим їх використання ідейними супротивниками як простору для інформаційних війн та операцій проти нашої держави, визначення окремих

першочергових дій, необхідних для нейтралізації цих негативів і забезпечення захисту національних пріоритетів, прав та інтересів громадян, конструктивного використання мережевого простору для досягнення стабілізації ситуації в країні, інтеграції українського суспільства. У найбільш узагальненому вигляді ці напрацювання втілено в серії колективних монографій, підготовлених Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського [1, с. 61–115; 2–4]. Окремі аспекти названих проблем більш детально висвітлено в публікаціях різного формату, присвячених найважливішим вимірам проблеми соціальних мереж і блогосфери як засобів політичної комунікації (Л. Іващук [5]); знярядь соціокультурних трансформацій (О. Михайлова [6]); розвитку соціальних рухів та зміцнення основ громадянського суспільства (С. Даниленко [7], Ю. Якименко [8], Л. Чуприна [9]). Останнім часом чимало публікацій у ЗМІ й наукових праць безпосередньо присвячено проблемам запобігання використанню соціальних мереж і блогів у інформаційних війнах та операціях, що здійснюються проти України. Технології таких диверсій і методи протидії їм з метою захисту державних інтересів розкрито А. Пелешишиним і Р. Гумінським [10]. Аналізуються принципи й методи використання Російською Федерацією соціальних комунікацій, у тому числі соціальних мереж для втручання у внутрішні справи сусідніх країн, маніпулятивного впливу на їхніх громадян (М. Хилько [11]). Здійснюються дослідження, присвячені протистоянню загрозам, які несуть глобалізовані інформаційні мережі національній ідентичності і стійкості соціально-психологічного середовища України (А. Добровольська [12]). На теоретичному рівні проблеми визначення основних напрямів захисту національної інформаційної безпеки в контексті розвитку соціальних мереж досліджує С. Горова [13–16]. З'явилися також окремі розробки й щодо загальної безпеки в користуванні соціальними мережами (С. Троценко [17], А. Феклістов [18]), захисту громадян від впливу інформаційно-психологічних, сугестивних маніпуляційних технологій (В. Петрик [19, 20]), їхніх економічних інтересів від агресивного використання соціальних мереж для реклами товарів і послуг (І. Матвій [21]).

Незважаючи на посилення впродовж останнього часу уваги до питання забезпечення відповідності розвитку соціальних мереж національним пріоритетам, інтересам громадянського суспільства, перетворення на дієвий

рушій піднесення національно-патріотичної свідомості громадян, консолідації українського суспільства, нарешті захисту цієї важливої комунікативної сфери від негативних впливів, вироблення з цією метою ефективних правових, організаційних, науково-методичних заходів, воно проявляється все новими й новими гранями та потребує істотного поглиблення розроблення. Нині на черзі постало завдання переведення зазначених актуальних питань з площини наукового осмислення в площину вироблення й реалізації на рівні держави та громадянського суспільства комплексу взаємопов'язаних заходів правового, адміністративного, організаційного, наукового, технічного, інформаційного, пропагандистського характеру.

Соціальні мережі здобули нині у світі значення одного з найбільш ефективних і популярних засобів горизонтального спілкування, перетворилися на важливий простір ділових, громадських та приватних зв'язків, стали потужним чинником суспільного зростання в усіх його багатомірних виявах: суспільно-політичному, громадянському, інтелектуальному, культурному. Соціальним мережам нині належить більш активна роль у формуванні громадської думки, нових уявлень і стереотипів поведінки, споживчих запитів громадян, самого стилю та способу їхнього життя. Бурхливий розвиток соціальних мереж і блогосфери істотно змістив центр ваги в соціальних комунікаціях від пошуку й використання громадянами необхідної їм у приватних чи професійних інтересах інформації до масового виробництва ними власного інформаційного продукту, обмеженого лише їхніми зацікавленнями і властивостями застосовуваних ними інформаційно-технологічних платформ.

Особлива ефективність дії соціальних мереж полягає в тому, що вони майже автоматично перетворюють навіть пасивних споживачів інформації на її активних подальших поширювачів. Однак у цьому полягає і конфліктна спрямованість їх, яка повинна повсякчас аналізуватися й повною мірою враховуватися владою та інститутами громадянського суспільства. Гострота питання про розвиток і якісне наповнення соціальних мереж посилюється тим, що в умовах кризового суспільного розвитку вони стають місцем відображення недостатності політичного діалогу між владою й суспільством, їм бракує об'єктивної інформації і її аналітичного осмислення, вони мають тенденцію до перетворення на осередки констатації суспільних негараздів, акумулювання суб'єктивного сприйняття подій, поширення

неперевірених чуток та домислів, висловлення незадоволення, «розкручування» далеко незавжди конструктивних протестних настроїв. У сумі своїх проявів ці процеси створюють кумулятивний ефект реалізації певних гуманітарних технологій, що формують громадську думку.

Хоча в Україні загальний розвиток мережі Інтернет поки що відчутно відстає від світового і європейського рівнів, соціальними мережами певною мірою користуються майже всі громадяни, які мають доступ до мережі (на середину 2014 р., за даними компанії Google, близько 88 %) [22], тобто йдеться про половину населення України. Зрозуміло, у великих містах цей показник є набагато вищим, особливо серед молоді. Однак, як не прикро, український сегмент соціальних мереж до останнього часу не набув виразних національних характеристик ні за своїм патріотичним духом, ні за змістовим наповненням, ні за громадянським звучанням, ні за мовою. У цьому полягає велика різниця між цим доволі аморфним простором приватного спілкування й українськими новинними, суспільно-політичними та культурологічними електронними ресурсами, провідні з яких уже давно вповні визначилися у своїй державницькій, національно-патріотичній спрямованості, стали дійсним інтернет-представництвом України. Одна з причин недостатнього національного «самовизначення» соціальних мереж полягає в незначній присутності в них голосу представників держави, науки, освіти, культури й мистецтва, патріотичної журналістики, бюджетних установ. У мережах усе ще відчутно бракує «зворотного зв'язку», особливо діалогу суспільства з владою. Важливо, що цей істотний недолік нині усвідомлено й над подоланням його працюють представники вищих органів влади, провідних ЗМІ. З 2014 р. розгорнувся процес активного «входження» вищих ешелонів влади до практично всіх соціальних мереж, які користуються попитом в українських громадян [4, с. 71–81].

Проблемою, значення якої стає повною мірою зрозумілим лише нині, є майже повна прив'язка українських користувачів соціальних мереж до великих транснаціональних платформ. На той момент, коли в основному завершився процес масового створення приватних сторінок у нових для українців мережах (2011 р.), у російській мережі «ВКонтакте» зареєструвалося 72 % українських користувачів, в «Однокласниках» – 63%, у мережі «Мой мир» – 48%. Так склалося стихійно, бо українські громадяни мусили входити в ті комунікативні мережі, які на той час пропонували їм свої

послуги. Вони там у більшості й тепер залишаються. Лише останнім часом, у зв'язку з подіями Революції гідності, відбувся незначний відплив аудиторії мережі «Однокласники» – від 5,2 млн до 5 млн. Натомість, лише впродовж січня – травня 2014 р. кількість користувачів створеної й зареєстрованої в США мережі Facebook збільшилася від 5,6 до 6 млн [23]. Очевидно, що це відбулося головним чином за рахунок представників освітньої, наукової, творчої інтелігенції, працівників культури, для яких саме Facebook стає все більш визнаним засобом оперативної комунікації та взаємного інформування. Український сегмент Facebook потроху стає українським національним. Він починає зосереджувати в собі ті інформаційні обміни, які сповнені патріотичними громадянськими й гуманістичними ідеями, яких так потребує сьогодні українське суспільство. Зазначене певною мірою відображає загальну тенденцію зростання популярності Facebook у державах Східно-Центральної Європи, які обрали демократичний вектор розвитку (Польща, Угорщина, Болгарія, Румунія, Словаччина, Литва, Латвія, Молдова, Грузія).

Поволі збільшується й аудиторія інших американських за походженням мереж – Blogger, Twitter, особливо у Центральній і Західній Україні, причому теж, очевидно, за рахунок більш просунутих користувачів. Слід відзначити зростання їх україномовності й гуманітарно-культурного спрямування. Особливо цим позначений український сегмент Blogger «Народний блоггер» (<http://blogger.com.ua>), який позиціонує себе як «народний блог про минуле, сьогодення і майбутнє України, події, що відбуваються у світі й мають до неї стосунок. Правда про наше життя, як її бачать прості люди. Правда про Україну» [24]. Водночас і український Blogger, і Twitter усе ще поступаються за рівнем інтелектуального спілкування Facebook та LiveJournal, український сегмент яких залишається переважно російськомовним. Новим позитивним явищем стала поява впродовж 2014 р. ряду нових, уже суто українських за своїм характером соціальних мереж. Серед них «Друзі» та Weua.info, однак вони так і не змогли по-справжньому розгорнути свою роботу через провокативні дії проти них правового й технічного характеру, за якими стоять зарубіжні замовники.

Що стосується використання українцями мережевих комунікацій, то звертає на себе увагу загалом його досить поверхневий характер. Показово, що чати, форуми й автономні блоги приваблюють ледь кожного шос-

того з користувачів. Зазначене говорить не лише про загальну схильність переважно до дружнього побутового спілкування, а про тяжіння переважно до пасивного психологічного підкорення лавиноподібним потокам інформації, що відчутно знижують рівень саморегуляції особистості, і її подальшої не менш пасивної трансляції (завдяки закладеним у мережах технологічним можливостям). Зазначене є побічним свідченням відчутної вразливості вітчизняної мережевої аудиторії щодо можливих інформаційних впливів і операцій, створює питоме середовище для них.

Нині переважання в соціальних мережах і блогосфері зовнішніх впливів переросло в одну з найбільш складних проблем розвитку національного комунікативного простору. Не слід пов'язувати її лише з процесами глобалізації, входження України у світовий інформаційний простір. Головна причина, на наш погляд, полягає в тому, що через відсутність політичної волі влада за всі роки незалежності не вживала належних заходів для досягнення відповідності організації інформаційної сфери завданням захисту національних інтересів. Як на етапі становлення соціальних мереж в Україні, так і в подальшому їхні значення й роль у суспільно-політичному та духовно-культурному житті не були належно оцінені, справу було відпущено на самоплив. Ні держава, ні громадянське суспільство своїм авторитетом і організаційними заходами, стимулюванням, патріотичними закликами не підтримали зростання конкурентоспроможних українських мереж чи хоча б формування потужних україномовних – з патріотичним і громадянським насиченням сегментів транснаціональних мереж. Адже цілком можливим було започаткування ряду власних потужних і популярних серед користувачів соціальних мереж, сповнених високого патріотичного звучання, створення національних бюро зарубіжних мереж, підпорядкованих дії українського законодавства. У будь-якому випадку окремі заходи, що здійснювалися в цьому напрямі до останнього часу, виявилися недостатніми. Зазначені обставини роблять українські сегменти міжнародних соціальних мереж і блогосфери дуже вразливими перед проникненням агресивних технологій інформаційних війн і операцій, маніпулюванням свідомістю й поведінкою громадян – причому в найрізноманітніших сферах, починаючи від їхніх суспільно-політичних переконань, закінчуючи мовно-культурними орієнтаціями і, скажімо, певним програмуванням поведінки на споживчому ринку. Особливим негативним результатом стало

формування в українській сфері соціальних мереж широких можливостей для «горизонтальних» інформаційних впливів з боку зарубіжних держав.

Сама по собі «революція мас», що відбулася в Інтернеті, дуже гостро порушила питання про ідейну, духовну спрямованість, а також і про якість продукрованої інформації, відповідність чи невідповідність її груповим, суспільним, національним інтересам. Разом з розгортанням широкого мережевого спілкування постали і значні технологічні можливості цілеспрямованого використання мереж для здійснення більш чи менш прихованих інформаційних впливів на аудиторію, навіть для застосування безпосередньо цієї аудиторії як інструменту для подальшого лавиноподібного поширення тенденційної інформації. Ідеться про розсилання учасникам соціальних мереж кореспонденції, що дезінформує або підбурює їх, створення в мережі спеціальних тематичних груп тенденційного політизованого спрямування або сайтів з елементами інтерактивної взаємодії (чати, форуми), тематичних блогів. Зазначені впливи можна розглядати в різних аспектах – політичному, економічному, моральному, психологічному, а також і на різних рівнях – від національного до приватного. Проте не всі з них, із правової точки зору, можна розцінювати як пряме заподіяння шкоди, за яку повинна наступати відповідальність. Уповні легальними і притаманними інформаційній сфері в усьому світі є використання соціальних комунікацій для дискредитації політичних і державних діячів, діяльності певних установ та громадських інституцій, окремих посадових осіб, простих громадян, іноді елементарного «зведення рахунків». Усе це, на жаль, у більшості випадків вкладається в правове русло, інша справа, що повинно заслуговувати на моральний осуд з боку суспільства. Так само рішучої протидії суспільства потребують тенденції до поширення через соціальні мережі «усереднених» світоглядних і моральних поглядів, агресивних стереотипів «масової культури», естетичного несмаку й пошлості – правові норми тут безсилі.

У соціальних мережах і блогосфері вже склалися певні «технології» формування «білого» й «чорного» піару, для якого застосовуються зусилля як аматорів, так і професіоналів. До останніх варто відносити не лише тих, хто пов'язаний з певними організаційними структурами (працюючи здебільшого на аутсорсингу), є агентами впливу, а й тих «незалежних блогерів», які одержують прибутки від мережевої діяльності в «сірій зоні»

інтернет-економіки. Нерідко вони, «шукаючи теми», виносять скандальні сюжети на широкий загал, сприяючи цим формуванню певної громадської думки. Водночас і бізнес-інтереси різних компаній підкріплюються використанням доволі агресивної прихованої реклами, психологічних впливів, співмірних за своєю ефективністю зі спеціальними інформаційними операціями. До цієї діяльності залучаються глибокі професіонали в галузі соціальної психології, нейролінгвістики, маркетингу. Ілюстрацією цього є використання соціальних мереж і блогів як засобу конкурентної боротьби на ринку, для просування престижних товарів, реклами туристичних агенцій. Безумовно, чимало явищ, що відбуваються сьогодні в комунікативному просторі соціальних мереж і блогів, негативно впливають на свідомість людей, працюють на нав'язування асоціальних уявлень і стереотипів поведінки, загальне пониження моральних норм та принципів у сьогоднішньому розбурханому суспільстві з його різким соціальним і майновим розмежуванням.

Разом з тим існує чимало речей, які повинні розглядатися не лише з морального, а й із правового погляду як заподіяння прямої шкоди державним пріоритетам, суспільним інститутам і громадянам. Ідеться про поширення негативної, неточної й недостовірної інформації або, навпаки, про збір за допомогою соціальних мереж, блогів та інших подібних до них інформаційних систем даних, що становлять державну, комерційну таємницю, призводять до розкриття персональних даних та іншої приватної, конфіденційної інформації громадян. Більше того, існує ряд рекламних методів та інформаційних прийомів, які приховано спонукають громадян до мимовільного розголошення ними приватної інформації про себе, своїх рідних і оточення. Недостатній рівень інформаційно-комунікативної культури більшості громадян призводить до того, що вони через необізнаність дуже легко переходять за безпечний «поріг приватності». Відомі випадки, коли збирання соціальними мережами приватної інформації в підсумку завдає значної шкоди державним і суспільним інтересам. Класичним прикладом з «ранньої» історії цього питання стала діяльність створеної в Росії мережі «Однокласники», яка, зібравши й оприлюднивши на 2008 р. дані про понад 20 млн осіб, розкрила практично всю організаційну та територіальну інфраструктуру збройних сил не лише самої РФ, а й усіх держав, що суверенізувалися в результаті розпаду СРСР.

Вище йшлося переважно про негативні явища, які виникають і не можуть не виникати завдяки свободі інформації, у процесі звичайного, «рутинного» функціонування соціальних мереж і блогосфери. Зрештою, на жаль, це є загальною рисою, притаманною демократичному суспільству, одним з елементів внутрішнього регулювання якого неодмінно виступають конфлікти інтересів, що супроводжуються часто досить некоректними публічними пропагандистськими кампаніями. Однак, як показав досвід останніх років, найбільша небезпека походить не із цього джерела, а через цілеспрямовані інформаційні політичні кампанії, переважна частина яких привноситься в Україну ззовні.

Нині ситуація в цій сфері різко погіршилася у зв'язку з розгортанням Росією гібридної війни проти України, важливою складовою якої стала інформаційна агресія, метою якої є розпалювання сепаратистських настроїв, сіяння негативних стереотипів міжетнічного й міжконфесійного спілкування, а то і прямої міжнаціональної ворожнечі, дискредитація Української держави, її внутрішньої й зовнішньої політики, розмивання самих ментальних засад буття українського суспільства.

Тут особливо йдеться про потужний інформаційний ресурс візуальних, медійних матеріалів YouTube, який за своїми організаційно-технічними характеристиками займає проміжне місце між звичайними інформаційними сайтами й соціальними мережами. За даними дослідження, здійсненого компанією Google у 2014 р., відео на YouTube регулярно дивиться понад 60% українських інтернет-користувачів [22].

По суті, він є четвертим за популярністю в Україні інтернет-сервісом. На жаль, уже впродовж багатьох років цей у цілому дуже цікавий і змістовний ресурс перетворився на один з найважливіших каналів неприхованої, «фронтальної» антиукраїнської пропаганди. Саме на YouTube розміщено записи десятків (якщо не сотень) агресивних виступів російських ідеологів «руського мира», усякого роду «вчених», «фахівців», «громадських діячів» щодо «штучного характеру», а то й «неминучості» розділу України на окремі частини, нині ідей щодо «американської агресії в Україні проти Росії», «відродження нацизму в Україні», із закликами до підтримки ідей сепаратизму, відокремлення так званої «Новоросії», «ДНР» і «ЛНР» (іноді цілими тематичними серіалами).

Проте було б необачливим вважати, що інформаційний наступ здійснюється лише «фронтальними атаками» телебачення, радіо, новинними і пропагандистськими ресурсами Інтернету. Істотна, хоча й певною мірою допоміжна роль у інформаційних війнах і операціях належить нині також використанню соціальних мереж та блогів. Адже не можна забувати, що значна частина впливів на українських громадян здійснюється через їхні особисті родинні зв'язки й інформаційні контакти зі знайомими в Росії.

Одна з причин того, що Україна виявилася не готовою до інформаційної війни такої інтенсивності, полягає в недостатньому врахуванні істотних змін безпосередньо технологій, прийомів пропагандистських війн сучасності, особливо тих, що були відпрацьовані в процесі останніх Twitter-революцій у арабському світі й нині значною мірою прийняті на озброєння інформаційними службами РФ. Політичні кризи, спровоковані впродовж останнього періоду, значною мірою пов'язані саме з інтенсивним цілеспрямованим використанням соціальних мереж.

На відміну від тієї мережі, якою вона була в процесі становлення, сучасні соціальні мережі й блоги вщент заповнені гравцями-професіоналами. Це вже не одинаки, які працюють на свій комерційний інтерес, а фахівці, об'єднані в певні організаційні структури, озброєні запитами й інструкціями, свідомі чи несвідомі учасники складних «багатоходових» інформаційних комбінацій спецслужб. Їхньою функцією є передача «вибухової» інформації в більше чи менше коло користувачів соціальних мереж, подальша трансляція за їхньою допомогою максимально широкому загалу у вигляді сформованої серед певної частини населення громадської думки, настроїв і чуток.

Саме через таких професіоналів реалізується створення в соціальних мережах нових тематичних антиукраїнських, сепаратистських спільнот, залучення до них численних прихильників. У такий же спосіб, часто із застосуванням «багатоходовок» з досить складними маніпулятивними, сугестивними технологіями, організовується поширення в мережах численних ніби незалежних одне від одного, «з різних джерел» матеріалів, що «окремими штрихами» негативно змальовують внутрішню й зовнішню політику України, її скрутне економічне становище, помилки державного керівництва тощо. Так само поширюються перебільшені відомості про бойові втрати Збройних сил України, здійснюється шантаж військовослужбовців, їхніх родин.

Особливо багато організовано груп у соціальних мережах для впливу на жителів східних і південних регіонів України, розбурхування ситуації навколо АТО. За даними департаменту контррозвідки інформаційної безпеки СБУ, станом на березень 2015 р. кількість подібних виявлених антиукраїнських інтернет-спільнот сягнула близько 600, переважно в мережах «ВКонтакте» та «Однокласники». При цьому більшість із них створені та адмініструються з території Російської Федерації [25]. До роботи лише з однією групою «Антимайдан» організаторами було залучено 27 адміністраторів, переважно з РФ [26]. Використання подібних технологій у інформаційній агресії, розв'язаній нині Росією, несе особливо значну небезпеку деструктивного впливу на свідомість громадян України. Подібні мережеві спільноти є одним з основних засобів організації масових політичних акцій, вуличних заворушень.

За повідомленнями українських ЗМІ, нерідко йдеться й про пропозиції (наприклад, через рекламну біржу «ВКонтакте») щодо платного розміщення в групах цієї мережі антиукраїнської фейкової інформації (із зазначенням часу, коли це треба зробити, і суми грошової винагороди). Так, у березні 2014 р. одразу на сторінках «Мосі України», «Інфоцентру», «Правого сектору», «Україно, вставай», а також кількох антимайданівських спільнот на замовлення аноніма було опубліковано «новину» дестабілізуючого характеру про нібито збільшення мінімальної ставки податку для фізичних осіб з нинішніх 15 до 20 % (лише згодом цю інформацію скрізь було вилучено) [27].

Серед новацій у цьому плані, поряд з прямою дезінформацією й сіянням чуток, на перший план виходять також більш підступні прийоми, спрямовані на суцільну дискредитацію самої довіри до соціальних мереж. За висновком директора Центру досліджень громадянських медіа Массачусетського технологічного інституту І. Цукермана, «переконати їх [громадян], що ніякої правди немає, – значно більш ефективний спосіб паралізувати громадянську активність» [28]. Хоча подібні тактики є поширеними в багатьох країнах, де уряди намагаються придушити інтернет-дискусії, чимало з них були випробувані саме в російському кіберпросторі, зокрема Агенцією інтернет-досліджень (Санкт-Петербург), створеною за участі наближеного до В. Путіна Є. Пригожина. Серед таких методів є і хакерські DoS-атаки, що призводять до недоступності певних сайтів, і масова

публікація коментарів тенденційного прокремлівського характеру. Просте ознайомлення з інформацією й коментарями про події в Україні, особливо на Сході України, на сайтах і в тематичних групах у соцмережах, прямо чи опосередковано підтримуваних сусідньою державою, наочно вказує на безсумнівне цілеспрямоване задіяння в інформаційній війні великої армії кваліфікованих проплачених пропагандистів. Арсенал їхньої зброї – від прямої дезінформації від імені «очевидців», тенденційних коментарів і до сіяння розпачу й сумнівів. У підсумку все це повинно формувати у громадян переконання, що нікому вірити взагалі не можна, а отже, необхідно абстрагуватися від усього, що відбувається. Одне з гасел, які нині намагаються прищепити зарубіжні пропагандисти пересічному українцеві, «це не наша війна».

Безумовно, те, що в умовах розв'язаної проти України гібридної війни вдалося зберегти демократичні цінності і свободи громадян, є важливим завоюванням розвитку України як незалежної демократичної держави. Водночас зрозуміло, що держава й суспільство мають себе захищати від сучасних випробувань, відмовитися від того, що нині одержало критичну назву «інформаційний пацифізм» [29]. Тому, на нашу думку, застосування всього комплексу заходів, у тому числі правових, організаційних і технічних, для обмеження в соціальних мережах дій, спрямованих на підлив обороноздатності країни, суспільної солідарності, поширення дезінформації, пропаганду ворожих ідей, особливо сепаратизму й міжнаціональної ворожнечі, у нинішніх умовах є виправданим і необхідним.

На думку фахівців, держава має можливості для того, щоб забезпечувати функціонування соціальних мереж в інтересах суспільства. Проблема полягає лише в необхідності подолання значної інерційності її реагування на процеси, що відбуваються в них, а також у застосуванні принципово оновлених правових, методологічних і організаційних підходів до захисту національних пріоритетів та зміцнення національної безпеки в цій важливій сфері [3, с. 37–38]. У нинішніх умовах необхідно швидкими й ефективними методами виправляти ситуацію, коли для інформаційної політики Української держави в цілому характерним є її безсистемність, фрагментарність, незначне втручання в інформаційний процес, що, зрозуміло, вказує на певні прагнення реалізувати демократичні засади, повагу до права громадян на свободу інформації, але, з іншого боку, ще більшою мірою вказує

на недостатність цілеспрямованого відстоювання національних інтересів. Особливо це стосується відсутності адекватної викликам сучасності регламентуючої бази, що відкриває простір для поширення в українському інформаційному просторі численних негативних проявів, особливо сторонніх, ворожих Україні впливів, що є вкрай небезпечним в умовах масштабної інформаційної війни.

Сьогодні в науковій літературі в загальних рисах окреслено ряд складових комплексу необхідних першочергових заходів, які належать до компетенції органів державної влади і скеровуваних ними дослідних центрів. Великі надії покладаються на посилення правового регулювання інформаційно-комунікаційної сфери, відповідно до напрямів, декларованих Указом Президента України від 01.05.2014 р. № 449 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року “Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України”». Серед визначеного Указом переліку документів, безпосередньо пов’язаних з регулюванням процесів, які відбуваються в соціальних мережах і блогосфері, є проекти Стратегії розвитку інформаційного простору України, яка має визначити мету, завдання, структуру й режим функціонування національної системи забезпечення інформаційної безпеки держави; Стратегії кібернетичної безпеки України; нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України; внесення змін до законів України «Про основи національної безпеки України», «Про інформацію», «Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України» [30]. На жаль, на сьогодні реалізована лише частина передбачених заходів, решта проектів загальмувалася у процесі багаторазових узгоджень. Нагальним, зокрема, залишається остаточне узгодження і прийняття Верховною Радою України Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який прямо передбачає технічне перешкоджання поширенню в мережі інформації, що справляє інформаційно-психологічний вплив, загрожує суверенітету й територіальній цілісності України, маніпулює свідомістю її населення [31].

Оновлення законодавчої й нормативної бази захисту населення від зовнішніх інформаційних впливів засобами соціальних мереж і блогосфери є вкрай необхідним. Виходячи з реалій функціонування зазначених комунікаційних мереж, існуючі правові механізми в більшості випадків не будуть

ефективними. Потрібним є, зокрема, більш чітке і вмотивоване визначення засад оперативного блокування певних ресурсів у мережі через розміщення в них інформації деструктивного характеру. Складність таких рішень полягає в тому, що вони мусять прийматися й реалізовуватися в межах демократичного процесу і свободи інформації. Отже, орієнтуватися необхідно на законодавство і практику правозастосування ЄС.

Досвід примусового адміністративного втручання у функціонування соціальних мереж і блогосфери, який існує в деяких зарубіжних країнах, зокрема в Росії, Китаї, є неприйнятним для українського суспільства. Подібні речі виступають проявом «м'якого авторитаризму», а тому їх використання суперечило б як правовій практиці, так і традиціям українського суспільства. Як показує російська практика, такі норми й заходи з їх виконання, незважаючи на значний адміністративний примус, відторгуються суспільством, викликають бурхливу реакцію у ЗМІ, оскільки на практиці вони перетворюються на прояви політичної цензури.

Тому в Україні, працюючи над удосконаленням нормативної бази в цій галузі, необхідно особливо враховувати проблеми майбутнього правозастосування: реальну ефективність, можливу суспільну реакцію, імовірні пропагандистські маневри супротивників, засоби, за допомогою яких можна «обійти» і проігнорувати встановлювані обмеження. Уже існуючий в Україні досвід говорить про те, що оператори і провайдери напрацювали чимало технічних можливостей обходити вимоги силових структур, контролюючих фінансових та правоохоронних органів. Крім того, спираючись на підтримку широкого загалу учасників інформаційного процесу, вони здатні, користуючись демократичними правовими процедурами, давати відсіч реалізації непродуманих і неефективних адміністративних рішень.

Зважаючи на викладене, більш ефективним буде застосування передбачених законодавством відповідних правових і адміністративних заходів проти конкретних організацій, осередків та груп, що планують, реалізують або координують розміщення негативної, «підривної» інформації в соціальних мережах і блогосфері, аніж правові дії, спрямовані на безпосереднє «регулювання» безпосередньо соціальних мереж (наприклад, надання попереджень операторам мереж про вилучення інформації або й тимчасове закриття мереж, як це незграбно робиться вже кілька років поспіль у Росії).

В умовах України велике значення має поєднання державного і громадського контролю за інформаційними процесами в соціальних мережах та блогосфері. Тут особливої ролі набуває розвиток нормативних засад, методичного забезпечення і практичної організації співпраці держави з недержавними інформаційними центрами з урахуванням великого досвіду Європейського Союзу. На загальне переконання, у відкритому демократичному суспільстві до мережевих соціальних комунікацій повинні застосовуватися лише окремі форми дуже «м'якого» державного регулювання, як це робиться у ЄС. Ці заходи мають бути адекватними наявним викликам, їхній різній значущості, характеру і проявам, обґрунтованими та зрозумілими суспільству, здійснюватися із застосуванням демократичних інструментів впливу, які, у цілому, не обмежують свобод і інтересів широкого громадянського загалу. Більше того, провідна роль у забезпеченні відповідності таких заходів національним інтересам має належати зусиллям самого громадянського суспільства – у вигляді дорадчих органів, наприклад громадських консультаційних рад, комісій за участі визнаних у суспільстві авторитетів. Суспільство має у своєму розпорядженні відповідні важелі для визначення моральних вимог, встановлення стандартів культури мережевого спілкування. Питання це, зрозуміло, не є простим, тому що воно зачіпатиме інтереси громадян, операторів і провайдерів мереж, а також політичних сил або певних ділових структур, які стоять за окремими інформаційними кампаніями. Варто згадати перипетії діяльності Комісії із захисту суспільної моралі, які надовго залишили в суспільстві неприємні враження.

Діяльність державних органів з протидії інформаційній агресії має ґрунтуватися на глибокому теоретичному й методичному забезпеченні, поєднаному з аналізом ситуації, що постійно змінюється, набуваючи нових визначальних рис. У зв'язку із зазначеним, науковці звертають увагу на необхідність розвитку прогностно-аналітичної діяльності [3, с. 38], яка повинна забезпечувати владу й суспільство не лише загальними уявленнями про розвиток сучасних інформаційних процесів, у тому числі інформаційних технологій і форм та методів їх використання, а й даними про нові конкретні тенденції, проблеми, способи здійснення інформаційно-психологічних впливів, інформаційні приводи, навколо яких можуть розгортатися інформаційні кампанії у ЗМІ, соціальних мережах і блогосфері.

Також необхідно є цілеспрямоване розроблення ефективних практичних технологій нейтралізації використання соціальних мереж і блогосфери іноземними політичними, економічними, військовими, розвідувальними структурами, запобігання проявам інформаційно-диверсійної діяльності терористичних організацій, груп та окремих осіб, спрямованої на дестабілізацію ситуації в Україні [15, с. 151].

Водночас заходи протидії інформаційній агресії, у тому числі технічної протидії, повинні обов'язково супроводжуватися наступальною роз'яснювальною роботою, спрямованою на викриття тих чи інших інформаційних операцій. Для цього важливо вчасно відстежувати й розкривати здійснювані в мережевому просторі «багатоходові комбінації», застосовувані в інформаційній війні недругами України. Обізнане з такими матеріалами населення значно меншою мірою піддаватиметься маніпулюванню свідомістю через циркулювання різного роду чуток, яке завжди супроводжує публікацію дестабілізуючих ситуацію матеріалів у соціальних мережах і блогах.

Однією з найбільш продуктивних форм протидії інформаційним впливам і операціям слід вважати продукування й масове поширення об'єктивної, позитивної інформації, причому не лише через ЗМІ – пресу, телебачення, радіо, новинні та суспільно-політичні ресурси Інтернету, а й безпосередньо через соціальні мережі і блогосферу. Зрозуміло, що такі дії, які мають характер інформаційних контроперацій, потребують глибокого вивчення світового досвіду, напрацювання ефективних методик, залучення значного технічного й кадрового потенціалу. Однак вони є необхідними й виправданими. У нинішніх умовах до цієї роботи може бути залучено досить широке коло добровольців і організованих волонтерів, які вже, власне, плідно працюють на протидію ворожій пропаганді.

На думку фахівців, за нинішніх умов конче необхідним є розроблення і впровадження спеціальних методик, які сприяли б залученню до інформаційного виробництва в цілому і в соціальних мережах зокрема невикористовуваного нині творчого потенціалу активної частини населення. Це не лише стимулювало б зростання громадянської активності й солідарності, а й допомогло б знизити рівень циркулювання непрофесійно створеної, неякісної інформації, будь-яких інформаційних шумів [3, с. 26].

Інша сфера, у якій держава мусить твердо забезпечити дію існуючих правових норм і вдосконалення чинного законодавства, стосується захисту

прав і свобод, приватних інтересів громадян, їхніх майнових прав, нерозголошення конфіденційної персональної інформації, забезпечення населення від маніпулювання свідомістю, недобросовісної реклами товарів, послуг, лікарських засобів. На жаль, усе це найважче піддається регулюючому впливові, а держава й політикум не вважають зазначені речі для себе пріоритетними. Між тим, тут теж нагромадилася значна маса негативних явищ, які, псуючи життя громадянам, одночасно підривають у їхніх очах авторитет влади, нездатної стояти на сторожі їхніх інтересів. Слід згадати і про посилену пропаганду фаталізму, різного роду містичних ідей, що межують з практикою тоталітарних сект, лавиноподібне поширення останнім часом різного роду пророцтв тощо. До цього «арсеналу» дедалі більше додається використання технічних засобів, здатних дезорганізувати комунікаційні зв'язки, підмінювати зміст інформації тощо (за принципом «шукаємо одне – знаходимо інше, те, що нам хочуть нав'язати»). Персональні дані всіх громадян нині широко використовуються з метою направлення їм реклами як загального плану, так і з певної тематики, яка хоча б раз їх зацікавила. Але найгіршим для людей є те, що через соціальні мережі шахраями нерідко здійснюються викрадання їхніх платіжних даних, зламів акаунта використовується для розсилання від їхнього імені сфабрикованих повідомлень, що дискредитує людину.

Важливим здобутком вітчизняної теоретичної думки є визнання неприпустимості подальшого залишення інформаційної сфери на самоплив під гаслами свободи інформації, необхідності її впорядкування в національному вимірі, здійснення ефективної координації, відбудови державного інформаційного комплексу й, зокрема, важливості активного впливу держави і громадянського суспільства на процеси, що відбуваються в соціальних мережах та блогосфері. Гостро відчувається необхідність вироблення концептуального бачення шляхів спрямування сучасного неконтрольованого й неорганізованого, а тому й неякісного масового інфотворення в ній на суспільно значущу інформаційну діяльність, втілення його у відповідні методики практичної реалізації [3, с. 18, 26, 34].

З метою захисту національних пріоритетів, прав та інтересів громадян у соціальних мережах і блогосфері необхідною є реалізація комплексу взаємопов'язаних заходів правового, адміністративного, організаційного, наукового, технічного, інформаційного, пропагандистського характеру,

а також широке залучення до справи інституцій громадянського суспільства, наукових установ, широкого загалу активних учасників соціальних комунікацій. До кола зазначених заходів належать:

- удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази впливу держави на процеси, що відбуваються у сфері мережевих соціальних комунікацій;

- розширення й поліпшення координації та організаційно-технічного забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності державних центрів і наукових установ, спрямованої на моніторинг поточної ситуації в соціальних мережах та прогнозування напрямів, шляхів, форм і методів можливого подальшого розвитку інформаційної агресії, що здійснюється проти України – як ззовні, так і всередині країни;

- забезпечення практичної реалізації існуючих правових, організаційних і технічних засобів протидії негативним інформаційним проявам, недопущення їх фактичного невикористання владними органами на всіх рівнях;

- напрацювання і впровадження в практику роботи владних структур усіх рівнів, державних та недержавних засобів інформації науково обґрунтованих методик контрпропагандистських заходів, що передбачають використання соціальних мереж і блогосфери;

- активізація інформаційної діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування в усіх соціальних мережах, які користуються попитом у громадян України, піднесення рівня відкритості інформації, здійснення широкої роз'яснювальної роботи у ЗМІ щодо проблем, які перебувають у центрі обговорення широкого суспільного загалу;

- запровадження практик дієвої участі в соціальних мережах політичних і державних діячів, урядовців, керівників установ і організацій, розгортання представництва міністерств та відомств і підпорядкованих їм бюджетних установ поряд з офіційними порталами й веб-сайтами сторінок у соціальних мережах і блогах;

- розширення державного сектору інформаційної діяльності, зокрема безпосередня підтримка владою розгортання інформаційних ресурсів, у тому числі сторінок у соціальних мережах і блогів бюджетних організацій: наукових установ, вищих навчальних закладів, особливо бібліотек;

- пропаганда й підтримка формування україномовних ресурсів соціальних мереж і блогосфери, піднесення їх престижності шляхом

рекламування, організації різного роду конкурсів і оглядів, залучення до активної участі в соціальних мережах відомих учених, визнаних діячів культури й мистецтва, професійних журналістів;

– підтримка формування та функціонування патріотично налаштованих спільнот у соціальних мережах і блогосфері;

– систематичне здійснення державними установами спільно зі ЗМІ й інституціями громадянського суспільства інформаційних кампаній з викриття актів інформаційної агресії, поширення недостовірної інформації;

– здійснення моніторингу й на його основі передбачених законодавством засобів впливу, а також роз'яснювальних заходів щодо фактів порушення в соціальних мережах і блогосфері прав та інтересів громадян, зокрема щодо неправомірного збирання їхніх персональних даних, порушення конфіденційності;

– напрацювання й застосування державними і громадськими інформаційними органами, інституціями громадянського суспільства, науковими й освітянськими установами, закладами культури, фаховими співтовариствами ефективних методик, засобів і алгоритмів піднесення загальної інформаційної культури суспільства, підтримки поширення через соціальні мережі знань, формування за їхньою допомогою здорового способу життя, морально-етичних та патріотичних переконань, суспільної толерантності, культури історичної пам'яті, міжетнічного й міжконфесійного спілкування;

– напрацювання і впровадження через освітні заклади всіх рівнів, установи науки, інституції, зокрема бібліотеки, креативних гуманітарних технологій формування в громадян усіх поколінь сучасної інформаційної культури, практичних навичок і потреб участі в соціальних мережах, ведення та використання блогів для навчання й самоосвіти, що сприятиме створенню умов для утвердження в суспільстві нових смислів і мотивацій, зразків соціальної поведінки і світоглядних орієнтирів, стійких морально-етичних та патріотичних переконань, ідей динамічного розвитку, особистого духовного і професійного зростання, суспільної толерантності, міжетнічного й міжконфесійного порозуміння, високої культури історичної пам'яті, здорового способу життя.

Список використаних джерел до розділу 5

1. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.]. – Київ, 2012. – 246 с.
2. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – Київ, 2013. – 250 с.
3. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – Київ, 2014. – 296 с.
4. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – Київ, 2014. – 260 с.
5. *Івашук Л.* Соціальні мережі Інтернету в сучасній політичній комунікації / Леся Івашук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 32. – С. 63–70.
6. *Михайлова О.* Блогосфера як інструмент соціокультурних трансформацій в сучасній Україні / Ольга Михайлова // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – 2012. – Вип. 4–5 (72–73). – С. 130–141.
7. *Даниленко С. І.* Громадянський вимір комунікаційної революції: модернізація суспільних комунікацій від друкарського верстата до соціальних мереж / С. І. Даниленко // Інститут міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Київ : ВОП ІМВ, 2010. – 312 с.
8. *Якименко Ю.* Соціальні мережі та соціальні рухи / Юрій Якименко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 524–531.
9. *Чуприна Л.* Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив / Леонід Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2015. – Вип. 41. – С. 54–68.
10. *Пелецишин А. М.* Загрози інформаційної безпеки держави в соціальних мережах / А. М. Пелецишин, Р. В. Гумінський // Наука і техніка Повітряних сил Збройних сил України. – 2013. – № 2. – С. 192–199.
11. *Хилько М.* Масово- та соціально-комунікаційні технології в реалізації цілей зовнішньої політики Російської Федерації у ХХІ ст. / Максим Хилько

// Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 39. – С. 84–95.

12. *Добровольська А.* Глобалізація інформаційного простору: адаптація України до загальносвітових тенденцій / А. Добровольська [Електронний ресурс] // Інтернет-холдинг О. Соскіна. – Режим доступу: <http://soskin.info/print/ea/old/2005/9–10/20050918.html>. – Назва з екрана.

13. *Горова С. В.* Проблеми інформаційної безпеки в контексті розвитку соціальних мереж / С. В. Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2. – С. 237–244.

14. *Горова С.* Удосконалення національної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій / Світлана Горова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 39. – С. 50–57.

15. *Горова С. В.* Электронные технологии социальных сетей в контексте проблем национальной безопасности / С. В. Горова // Библиотеки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – Киев, 2014. – Вып. 12. – С. 145–153.

16. *Горова С. В.* Проблеми інформаційної безпеки в соціальних мережах / С. В. Горова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 1. – С. 136–139.

17. *Троценко С. І.* Розробка підходу до забезпечення інформаційної безпеки осіб з урахуванням інформації соціальних мереж / С. І. Троценко, А. В. Снігуров // Системи обробки інформації. – 2014. – Вип. 2. – С. 137–142.

18. *Феклістов А. О.* Сучасні погляди на правила безпеки під час використання військовослужбовцями телекомунікаційних соціальних мереж / А. О. Феклістов // Зб. наук. пр. Харк. ун-ту Повітряних сил. – 2012. – Вип. 1. – С. 128–130.

19. *Петрик В.* Небезпеки інформаційного простору для особистості [Електронний ресурс] / В. Петрик // Українські підручники. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18990227/politologiya/nebezpekiinformatsiynogo_prostoru_dlya_osobistosti. – Назва з екрана.

20. *Петрик В.* Сугестивні технології маніпулятивного впливу [Електронний ресурс] / В. Петрик // Українські підручники. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10590719/psihologiya/sugestiya_interneti_informatsiyno-komunikativni_peredumovi. – Назва з екрана.

21. *Mambii I. S.* Особливості реклами в соціальній мережі «ВКонтакті» (Vkontakte.ru) / І. Є. Матвій, І. Я. Кулиняк // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2010. – № 690. – С. 375–380.

22. *Jarofed* [Ярослав Федорак]. Портрет українського користувача Інтернету [Електронний ресурс] / Jarofed // Українська блогосфера. – 2014. – 28 лип. – Режим доступу: <http://blogosphere.com.ua/2014/07/28/ukrainian-internet-user-survey/#more-4300>. – Назва з екрана.

23. Російські інтернет-сервіси стрімко втрачають популярність в Україні // Хрещатик : газета Київської міської ради. – 2014. – 15.07.

24. О блоге [Електронний ресурс] // Народный блоггер. – Режим доступу: <http://blogger.com.ua/about>. – Загл. с екрана.

25. Антиукраїнські спільноти в соцмережах адмініструють переважно з Росії [Електронний ресурс] // Волинь Post. – 2015. – 13 берез. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/news/48125-antiukrainski-spilnoty-v-socmerezah-administruyut-perevazhno-z-rosii>. – Назва з екрана.

26. СБУ закликає користувачів Інтернету повідомляти про антиукраїнську діяльність [Електронний ресурс] // Ukr.Media. – 2015. – 13 берез. – Режим доступу: <https://ukr.media/ukrain/229310>. – Назва з екрана.

27. Спільнотам у соцмережах пропонують гроші за поширення фейкової антиукраїнської інформації [Електронний ресурс] // Media Sapiens. – 2014. – 21 берез. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/spilnotam_u_sotsmerezhakh_proponuyut_groshi_za_poshirennya_feykovoji_antiukrainskoji_informatsii. – Назва з екрана.

28. *Цукерман И.* Атака клонов: зачем власти дискредитируют Интернет [Электронный ресурс] / И. Цукерман // РБК. – Режим доступу: http://daily.rbc.ru/opinions/politics/23/07/2015/559be8f99a794763a48918e8?utm_source=newsmail&utm_medium=news&utm_campaign=news_mail1. – Загл. с екрана.

29. Богдан Червак про інформаційну агресію російських ЗМІ та протидію українськими медіа-ресурсами [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2014. – 17 берез. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247111146&cat_id=244277212. – Назва з екрана.

30. Указ Президента України № 449/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року “Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері

інформаційної безпеки України»» [Електронний ресурс] // Рада національної безпеки і оборони України. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/347.html?PrintVersion>. – Назва з екрана.

31. Рішення № 358 від 14.07.2015 р. «Про розгляд проекту закону України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”» [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв’язку та інформатизації : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://www.nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=281&id=5594&language=uk>. – Назва з екрана.

БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОТИСТОЯННЯХ У СОЦМЕРЕЖАХ

6.1. Гуманітарні аспекти сучасних інформаційних протистоянь

Однією з ключових проблем сучасної української соціогуманітаристики, очевидно, залишається проблема природи суспільно-політичної кризи, що її переживає країна – як у ключі безпекових досліджень, так і виявлення її гуманітарного й інформаційного аспектів. При тому що інспірований характер цієї кризи, як і домінуюча роль зовнішнього, російського, чинника поза сумнівом, потребують дослідження ті світоглядні відмінності й базована на них поляризованість суспільства, що стали за недостатньої уваги української влади та маніпуляцій політикуму фундаментом для реалізації російських сценаріїв. Ці дослідження важливі ще на тлі високої вірогідності того, що травматичні для українців воєнно-політичні події, педалювання образ і взаємних претензій стануть ґрунтом для використання маніпуляційних технологій, здатних призвести до формування почуття відчуженості й непримиренності в суспільстві, закріплення ліній світоглядних конфліктів і протистоянь на тривалий час. Так, поглибити лінії такого розколу здатні впроваджувані через ЗМІ, зокрема досить активно через соціальні медіа, стереотипи про «карателів», що підтримували і здійснювали «каральну операцію» проти Донбасу, з одного боку, та «сепарів» і «колаборантів», які масово підтримали й навіть закликали агресора – з іншого. Спроби тотальної семантизації політичних процесів, під час якої одні регіони перетворюються в символи демократії і прогресу, інші – агресивності та дестабілізації чи стають у власних очах уособленням жертви, є,

на нашу думку, небезпечною, проте, на жаль, цілком реальною перспективою. У цьому контексті важливою є інформаційна природа як російсько-українського конфлікту, так і внутрішніх проблем, що стали ґрунтом для розгортання російської агресії та водночас були поглиблені й загострені нинішнім російсько-українським конфліктом.

Особливості перебігу сучасних соціокультурних процесів на всіх рівнях – від локальних до глобального – значним чином визначаються активізацією використання інноваційних засобів комунікації та виникненням нового суспільства технологічного інформаційного типу. Медіа «впроваджуються» в соціальні інститути суспільства, надаючи їм нового змісту і значення. Зростаюча, а інколи провідна роль засобів масової комунікації, що описується дослідниками як медіатизація суспільного життя, торкнулася практично всіх його аспектів – культурних, політичних, ідеологічних, освітніх, наукових, навіть таких донедавна консервативних, як релігія, як війна – трагічних і тому неприйнятних як «шоу». У сучасних наукових дослідженнях поряд з терміном «медіа» для позначення сукупності засобів масової комунікації й масової інформації активно використовується поняття «медіа-середовище», яким описують простір, де формується, поширюється та відтворюється за допомогою масових комунікацій і засобів масової інформації культура інформаційного суспільства [1]. У ширшому значенні йдеться про повсякденну сукупність умов, у контексті яких функціонує медіа-культура, тобто сфера, що через посередництво засобів масової комунікації пов'язує людину з навколишнім світом, виявляє вплив на оцінки, думки й поведінку людей. Відповідно, поняття «медіа-середовище» характеризує медіа не просто як засоби для передачі інформації, а як інформаційне поле, у якому виробляються, естетизуються і транслуються культурні коди [2].

При цьому важливою рисою, що істотно впливає як на процеси творення медіа-контенту й відповідного середовища, так і на особливості його сприйняття, є стирання кордонів між професійними журналістами й непрофесійними користувачами, які можуть активно залучатися до створення новинного або публіцистичного контенту через соціальні медіа. Зростання залученості аудиторії у процес виробництва й медіації контенту надає їй нових якостей, що дає змогу назвати сучасних користувачів просьюмерами (від англ. producer – виробник і consumer – споживач).

Ці процеси дають можливість, з одного боку, робити дослідникам висновки про інформаційну експансію соціальних медіа, а з іншого – активізують наукові і професійні дискусії про місце та специфіку нових видів масових комунікацій. Характерні для них полілогічність, персоналізованість і відсутність обмежень надають соціальним медіа істотні переваги в розвитку громадянського суспільства, проте одночасно робить їх полем активного застосування маніпулятивних технологій. І хоча треба визнати, що підвищена маніпулятивність є рисою мас-медійного дискурсу в цілому, саме Інтернет надає додаткові технологічні й з огляду на специфічні риси дискурсу соціальних медіа психологічні можливості для маніпуляцій [3]. Крім того, дається взнаки «псевдоплюралізм комунікаційного середовища», у якому корисна й патогенна інформації отримують однакові можливості для свого поширення [4].

Фактично йдеться про процес і результат глобального впливу на мислення індивідів через медіа – від їхнього впливу на формування картини світу за допомогою специфічних медійних когніотипів (когнітивних структур пізнання і представлення реальності, які виникають при взаємодії індивіда з глобальним інформаційним простором [5, с. 122]), до зростання обсягу та ролі процесів поширення й отримання опосередкованої інформації, що замінює безпосередній досвід людей [6, с. 9]. Такі особливості сприйняття призводять до зростання можливостей використання симулякрів – ідеократично спроектованої і сконструйованої реальності, за висловом автора терміна Ж. Бодрійяра, «точної копії, оригіналу якої ніколи не існувало» [7, с. 65]. Розгорнута проти України війна значним чином базується на інформаційних моделях і симулякрах, що не мають ніяких референтів, не ґрунтуються ні на будь-якій «реальності», крім їхньої власної, яка є світом саморефлексивних знаків. Симуляція, видаючи відсутність за присутність, одночасно стирає будь-яку відмінність між реальним і удаваним (ілюзорним), що дає змогу в умовах досліджуваної інформаційної війни проти України замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору. За своєю природою віртуальними об'єктами, створеними в інформаційному просторі, є такі пропагандистські конструкти, як «Новоросія» (хоча б тому, що історично Донецьк і Луганськ ніколи не входили до регіону, що в Російській імперії описувався цим терміном), «народ Криму» чи «народ Донбасу».

Навіть активно використовуваний також і українськими ЗМІ, і політиками вираз «Юго-Восток України» не завжди відповідає суспільно-політичним реаліям. Наведений перелік пропагандистських кліше говорить також про важливість регіоналізму як підґрунтя для застосування в українському інформаційному просторі маніпулятивних технологій.

Загалом регіоналізм як наукова проблема й економічне, політичне та соціокультурне явище українськими науковцями досліджувався досить активно, зокрема і як поділеність територій країни, що за певних умов стоїть на заваді формуванню єдиної політичної спільноти в межах кордонів держави й несе загрозу суспільно-політичній дезінтеграції. Водночас фактично поза увагою фахівців виявилися особливості формування, трансформації і трансляції регіональної ідентичності у просторі соціальних медіа, що з огляду на вплив інформаційного чинника створює істотну лакуну як у дослідженнях регіоналізму, так і у вивченні безпекових проблем. Тож наукове осмислення регіоналізму як соціокультурного феномена, з його специфікою функціонування в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі видається не лише актуальним, а й суспільно затребуваним завданням.

Сучасні глобалізаційні процеси, зокрема їхня інформаційна складова, можуть бути схарактеризовані як всеохопні, що описують ситуацію, коли продуковані лідерами глобалізаційних процесів смисли проникають у національні інформаційні простори, створюючи нові системи цінностей, нові стилі життя й нові види ідентифікацій для громадян і призводячи цим самим до уніфікації світоглядних установок. Новітні мас-медіа набули характеру єдиної комплексної системи масової комунікації глобального характеру з можливістю визначати особливості сприйняття людиною тих чи інших подій, формувати її смаки, уподобання, поведінку, світогляд. По суті, саме система комунікації, що панує в суспільстві, моделює й керує аксіологічним полем на глобальному та локальному рівнях [8, с. 23].

Водночас у відкритому інформаційному просторі має місце свідомо або неусвідомлена протидія знеособленим глобальним символам, відповідно активізується національна свідомість, у тому числі локальна ідентичність як компенсатор розмивання ціннісних орієнтирів у сучасному медіатизованому суспільстві. При цьому сучасні інформаційні технології створюють нові й додаткові можливості для реалізації цього спротиву глобальній

уніфікації, зокрема й через звернення до локальної ідентичності, що виявляється у зростанні інтересу до регіональних особливостей, емоційної прив'язаності до рідних населених пунктів, урешті-решт, укоріненості у фамільній історії. Звідси відбувається зростання ролі інституцій, що так чи інакше виступають хранителями колективної пам'яті людства – бібліотек, музеїв, архівів, останнім часом їхніх віртуальних представництв чи спеціальних проєктів. Важливо, що саме бібліотека активно бере участь у процесах ретрансляції культури, тобто передачі колективної пам'яті від людини до людини, від покоління до покоління, що багато в чому зближує її зі сферою освіти. Меморіальна й ретранслююча (освітня) функції бібліотек найповніше реалізуються у краєзнавчій роботі в контексті процесу музеєфікації [9] бібліотек, а також формування системи інформаційної підтримки освіти.

Яскравим прикладом описаних тенденцій може вважатися потужний проєкт Європейської цифрової бібліотеки, присвячений подіям Першої світової війни, Europeana 1914–1918. Цей віртуальний архів, створений зусиллями співробітників бібліотек і архівів з восьми європейських країн, об'єднує понад півмільйона оцифрованих артефактів із часів великої війни. Ресурс представляє особисті документи, щоденники, листи, карикатури, карти, фото- і кінодокументи, пов'язані з Першою світовою війною. Цікаво, що тисячі об'єктів були надані приватними особами із сімейних архівів – організаторами була передбачена функція, за допомогою якої кожен може завантажити в архів власний матеріал, пов'язаний із цією темою, поділившись родинними спогадами з іншими. У результаті «сімейні» досє на 90 тис. учасників Першої світової війни стали не менш важливою частиною проєкту, ніж музейні експонати. Документи, зібрані шляхом краудсорсингу ⁵, заповнюють наукові прогалини, акцентуючи увагу не на політико-військових аспектах Першої світової війни, а на соціально-культурних нюансах.

Перспективність подібних проєктів загалом і в Україні зокрема підтверджується підтримкою й популярністю проєкту «Моя Україна: Спогади та самобутність» (російськомовний варіант проєкту має ще промовистішу назву «Моя Украина: Осознавая себя через память»), який покликаний

⁵ Краудсорсинг (crowdsourcing) – інновація, основана на залученні добровольців до виробництва або поширення товарів і послуг, генерування нових ідей та рішень.

демонструвати повернення українців до «своїх родинних коренів, які допомагають їм зрозуміти, ким вони є сьогодні», коли «країна продовжує боротися за право створити власну самобутність у XXI ст.». Кореспондент радіо «Свобода» Д. Сінделар (чеська журналістка) відвідала шість українських міст: Київ, Львів, Ужгород, Одесу, Дніпропетровськ і Харків. Вона розмовляла з місцевими мешканцями про їхні старі сімейні фотографії. Чотирнадцять українців поділилися своїми історіями й фотографіями для проекту «Моя Україна» [10]. Обговорення проекту на Facebook-сторінці Radio Svoboda ⁶ засвідчило високий інтерес серед українців до родинної пам'яті: з одного боку, як власне фамільної історії, з іншого – як до фокусу осмислення історії країни й народу через минуле власної родини. Цей допис отримав понад 11 тис. уподобань, понад 1 тис. 323 поширення й понад 200 коментарів. Приватний погляд проявляється в коментарях, що говорять про збереження й віртуальну презентацію фамільної історії: підтримується ідея створення аналогічних проекту віртуальних фотогалерей; висловлюється готовність оприлюднити історію сім'ї чи навіть даються короткі нариси з родинної історії безпосередньо в коментарях. Достатньо потужно представлене розуміння національного виміру сімейної історії: «[...] фотографії [...] з реальною долею – історія не лише особистості, родини, а й країни!!! Такі історії вчитимуть нащадків краще, ніж будь-які підручники!»; «это тоже способ борьбы за нашу независимость. Всем бы нам собрать такое, и тогда станет понятно, за что мы боремся. Ведь наша жизнь – это не только настоящее, это прошлое, которое нужно знать и сохранять. Ведь главный месседж Путина – стереть с лица земли наше самоосознание, которое есть память!». Публічний простір сімейної історії відбивається в усвідомленні її політичного наповнення, переживання й осмислення трагічних долей своїх предків протягом ХХ ст. «[...] Я знаю від старших, що багато сімейних фотографій нищили, щоб не нашкодити родині. Так стиралась пам'ять поколінь. І ставали люди Іванами “непомнящими”. У нас так і трапилось. По лінії мами, крім імен її батьків, не знаю нічого. Мені говорили: “Воно тобі не треба. А фото втрачені, бо була війна,

⁶ Facebook-сторінка Radio Svoboda. Допис від 28 січня 2015 р. (<https://www.facebook.com/radiosvoboda/photos/a.395208537553.179394.177288837553/10152514218482554/?type=1>). Тут і далі як приклади наводяться найбільш показові, на нашу думку, коментарі, та такі, що отримали найбільшу підтримку (у цьому дописі – сотні «вподобань» учасників обговорення).

евакуація і повернення на згарище”». «Как не истребляли террором и голодомором украинцев, не издевались и не уничтожали вольный дух нации, не успели большевистско-коммуняцкие палачи из ЧК, НКВД, КГБ и ФСБ уничтожить в Украине национальную самоидентичность, самосознание и украинскую государственность. И эти фотографии лучшее подтверждение тому, что существует неразрывная связь поколений украинцев [...]».

Помітно, що звернення до сімейної історії є важливою складовою усвідомлення власного українства через корені або навіть усупереч їм: «[...] Я родилась в Харькове и живу там же. По корням 100 % “русская”. Но [...] люблю и обожаю УКРАИНУ! И чувствую себя украинкой!». Подібні проекти актуалізують символічний простір пам’яті й національної свідомості загалом. Показовими є висновки однієї з учасниць обговорення, яка розповідає власну історію про бабусину вишиванку, що її отримала в дитинстві, але не носила, оскільки «на то время это был отстой, жлобство, как и все, что связано с украинской культурой». Сьогодні, коли подарунок і символ став для неї актуальним («только в прошлом году я с трепетом ее достала и надела»), з’являється усвідомлення зв’язку між поколіннями, сімейними реліквіями та ідентичністю: «[...] как пелена с нас сходит, шкура слазит – как же нас в детстве и юности [...] СЕБЯ ненавидеть натаскали...».

Також досить показовою можна вважати реакцію користувачів на поширення Facebook-сторінкою Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НЮБ НБУВ) статті «Як віднайти своє коріння. Де українцям шукати інформацію про забутих предків? 10 корисних посилань». Ця публікація від 25.10.2015 р. за добу отримала рекордне охоплення – понад 900 користувачів. Отже, затребуваність і перспективність проектів, пов’язаних із фамільною історією, краєзнавчими розвідками, може вважатися характерною рисою сьогоденних інформаційних потреб.

Не менш важливим аспектом видається дослідження специфіки формування інформаційного поля регіонів – як з огляду на загальні тенденції інфології, так і зважаючи на вплив інформаційного чинника у світоглядних, відповідно політичних преференціях жителів регіонів. Сучасні засоби зв’язку й масової інформації фактично формують інформаційний простір кожного регіону та виконують одночасно дві взаємопов’язані функції: з одного боку, є прямим відображенням розвитку регіональної самосвідомості

на конкретній території, а з іншого – виступають як один з важливих факторів його формування і впливу на розвиток регіональної самоідентичності. Фактично Інтернет, як показують сучасні дослідження, є не тільки «провідником» сучасних процесів глобалізації у світі, але стає відображенням власне локальних взаємозв'язків на конкретній території, що зумовлено зростанням інтернет-послуг, які мають чітку територіальну прив'язку: регіональні дошки оголошень, новини, дозвілля, туризм, освіта, знайомства, екологія, спортивне вболівання тощо. Неформальне спілкування в межах регіону, населеного пункту чи навіть його окремих районів інтенсифікується через регіональні форуми – далеко неповний список таких комунікаційних майданчиків українців представлений, наприклад, на вікі-проекті «Енциклопедія драматички» (http://dramatica.org.ua/Список_регіональних_форумів_України).

У результаті сукупність регіональних інтернет-проектів і сервісів для регіональних користувачів створює віртуальний інформаційний простір регіону, що є водночас відображенням його когнітивного образу.

Особливо перспективними видаються ідентифікаційні процеси, зокрема й пов'язані з регіональною ідентичністю, що протікають у інтерактивному інформаційному просторі, об'єднуваному назвою «соціальні медіа». Сьогодні можна констатувати (як світовий тренд і характерну рису вітчизняного інформаційного інтерактивного простору) формування регіональних блогосфер. Цілком логічним є розвиток блогів, що висвітлюють місцеву специфіку – від актуальних, головним чином для земляків, до авторитетних загальнонаціональних майданчиків, що висвітлюють регіональні події з точки зору знання ситуації на макрорівні, маючи власні джерела інформування.

Сьогодні можна вже говорити про те, що українська блогосфера має яскраві й упізнавані регіональні обличчя. Так, наприклад, один з «топових» українських блогерів у LiveJournal Олександр Коваленко, який пише під ніком «Злий одесит» (zloy_odessit, користується, крім LJ, й іншими майданчиками – Facebook і Twitter, відеоканал на YouTube), за власним зізнанням, свою чітку проукраїнську позицію прагне донести в інформаційний простір російського сегмента мережі. Одеська проблематика, супроводжувана досить часто підкресленим регіональним колоритом – у мові, назвах, іронічній манері викладу, активно представлена в інтернет-просторі в дописах відомих блогерів, таких як Ірина Медушевська (Irina Medushevskaya),

художник Олександр Ройтбурд, активіст громадської організації «Мій дім Одеса» і журналіст Яков Гоппа (відомий як Яша з «Джентльменшоу»).

Опубліковане одеською блогеркою Цілею Зінгельшухер (справжнє ім'я популярної авторки залишається невідомим) «Звернення одеситки до Путіна» [11], написане (і як текст, і як відеоблог) з використанням упізнаваних виразів і інтонацій із закликком «оставить таки Одессу в покое» та «не делать Одессе нервы», стало одним з найпопулярніших українських роликів на YouTube, зібравши за кілька днів 1 млн переглядів і 5 тис. коментарів.

Не менш упізнаваним «фірмовим» регіональним стилем відзначаються львівські блогери, які в соціальних мережах досить активно послуговуються колоритною «львівською гварою» чи «львівським балаком», що розглядаються мовознавцями як галицьке койне – специфічне мовленнєве утворення, що виникло під сильними впливами польської, німецької мов, ідиш тощо [12]. Особливостями закарпатської говірки для надання оригінальності та яскравості своїм дописам послуговуються учасники місцевого гумористичного проекту «Клуні Джорджаклуні».

Загалом роль соціальних медіа в популяризації регіональних говірок аж до їх міфологізації, посилюваної комерціалізацією таких соціокультурних феноменів, заслугове на окремі дослідження. Відзначимо лише, що популярність слів і виразів з яскравою регіональною специфікою в соціальних медіа зумовлена не лише необхідністю збереження місцевих діалектів, а й потребами інтернет-комунікації, що характеризується, серед іншого, неформальністю. Іронічність і неофіційність інтернет-дискурсу за умови слабкості стихійних форм існування мови, зокрема таких, як сленг чи жаргони, виявляє лакуни соціальної диференціації мови і примушує до пошуків способів їх заповнення – як з іноземних мов, так і історичними, регіональними виразами. Загалом можна висловити попереднє припущення, що такі процеси здатні сприяти зміцненню комунікативної потужності української мови, а взаємне проникнення діалектизмів, використання й популяризацію їх через комунікацію в соціальних мережах варто виділити як перспективну проблему сучасних соціокультурних досліджень.

Ще одним важливим аспектом міжрегіональної комунікації в українському сегменті інтерактивного інформаційного простору є поява блогерів, які стали «голосом» окупованих територій – проблема, що набула в сучасному українському соціумі особливої актуальності. З одного боку, це

відомі ще до війни громадські активісти, що виїхали з охопленого конфліктом Донбасу (цілком логічно зросла аудиторія Дениса Казанського, відомого своїми репортажами про Донбас у «Живому журналі» під ніком frankensstein ще з 2009 р.; відомого луганського блогера й публіциста Сергія Іванова). «Відкриттями» для багатьох користувачів українського інтерактивного простору останніх років стали кримська блогерка Єлизавета Богуцька, яка активно вела декілька сторінок у соціальних медіа з окупованого Криму, але у вересні 2014 р. після обшуку в її будинку й шестигодинного допиту залишила анексований Крим; луганська правозахисниця Олена Степова, що прославилася своєю серією розповідей очевидця «Опір війні» – моральний, психологічний і врешті-решт інформаційний. Після того як вона була змушена виїхати з окупованого Свердловська на територію «Великої України», продовжує писати про життя земляків, їздить із презентаціями своєї книги «Все буде Україна, або Історії із зони АТО» (фактично збірника текстів, які раніше Олена Степова оприлюднила в соціальній мережі Facebook), займається волонтерською роботою, перекладом своїх інтернет-текстів для видання їх у Італії, Франції, Німеччині, Росії.

Можна також констатувати становлення яскравих дніпропетровської та харківської «шкіл» блогінгу й регіональних лідерів думок, представниками яких є, наприклад, дніпропетровці Євген Гендін, популярний сатирик і блогер, бізнесмен, журналіст та політик Борис Філатов; харківська волонтерка, яка допомагає переселенцям і активно пише під ніком Олена Романівна Покемонова та інші популярні автори.

Саме авторитетні регіональні блогери стають агрегаторами громадянської активності й джерелом інформації про життя земляків, у тому числі для ЗМІ. Так, ще в 2013 р. консорціумом Асоціації «Спільний простір» і Комітету «Рівність можливостей» було запущено проект «Громадський моніторинговий блог» з метою висвітлення регіональних виборчих процесів, на які, як пояснювали ініціатори проекту, столичні журналісти не завжди можуть звернути увагу. Регіональні ж ЗМІ, що часто контролюються місцевими політичними й бізнесовими середовищами, не завжди мають змогу поширити про ці регіональні виборчі процеси інформацію. Наразі проект досить активно висвітлював виборчу кампанію-2015.

Розвитку інформаційного поля регіону в соціальних мережах сприяє також розвиток такого явища, як інтернет-туризм. Ідеться, з одного боку,

про використання можливостей мережі для планування, бронювання, оплати – фактично повного інформаційного забезпечення подорожей і розвитку відповідної інформаційної інфраструктури українських міст чи інших туристичних об'єктів (яскравим та успішним прикладом можна вважати Lviv.Travel – офіційний туристичний сайт Львова). З іншого боку, інтернет-комунікація сприяла відновленню жанру подорожніх нотаток у новітньому форматі і в потужних масштабах – публікації світлин з подорожей у соціальних мережах на зразок Instagram, ведення фотоблогів, відгуків на туристичних форумах, спеціальних блогів про мандрівки й туризм стали потужним напрямом сучасної користувачької творчості.

Активно розвиваються локальні спільноти в соціальних мережах найрізноманітнішого спрямування: краєзнавчі, історичні, туристичні, розважальні, громадські, екологічні; створені для обміну корисною для мешканців міста чи району інформацією або представлення регіону в національному інформаційному просторі. Так, великі українські міста представлені рядом популярних спільнот, що можуть об'єднувати десятки тисяч користувачів. Лише у Facebook активно діють спільноти «Так люблю той Львів, що бракує ми слів», «Ретро-Львів», «Файне місто Тернопіль», «Чернівці life», «Наш Киев», «Секреты Киева», «Це Київ, ляльо, незвичний Київ», «Перспективи Києва», «Подземелья и крыши Киева», «Неинтересный Киев», «Исторический Киев», «Это Днепр, детка», «Одесса как она есть», «Культурометр Одесса», «Свободный Мариуполь», «Украинский Юго-Восток», «Харьков и харьковчане», «Харьков City», «Запоріжжя онлайн». Проект «Локальна історія» присвячено дослідженню історії невеликих міст і сіл Галичини; «Замки і фортеці України» популяризує пам'ятки оборонної архітектури України; більші чи менші спільноти створюють інтернет-активісти областей: «Мальовнича Черкащина», «Полтавщина гайдамацька» тощо. Публікація фото, ретрообразів, туристичних зарисовок, волонтерських проектів, краєзнавчих досліджень, політичних чи історичних дискусій, обговорень культурних подій формує образ міста й регіону.

Користувачький контент регіональної тематики може істотно różнитися за якістю – від любительських світлин, цікавих невеликому колу друзів (при цьому розміри аудиторії за емоційним впливом цілком можуть бути компенсовані її включеністю, а кількість таких малих груп охоплювати значну частину інтернет-користувачів) до авторських матеріалів високої

художньої вартості. Останнім часом зростає роль колаборативних проєктів, як наприклад ініційованої Бібліотекою Конгресу США у своєму акаунті в мережі Flickr практики соціального тегування: користувачі можуть додавати теги й коментарі до фото в колекціях 1930s-40s in colour і News in the 1910s; допомагають ідентифікувати людей і фотографів у колекції Liljenquist Family Collection of Civil War Photographs.

У результаті вся сукупність регіональних інтернет-проєктів створює віртуальний інформаційний простір кожного регіону, що відображає його когнітивний образ як результат розвитку регіональної ідентичності з характерними регіональними міфами, лінгвокультурними особливостями, власним простором пам'яті, урешті-решт, власними способами самоідентифікації. Стереотипізований образ регіону чи населеного пункту, сформований у масовій свідомості як на основі конкретних особистих вражень, так і опосередкованим чином, з матеріалів мас-медіа, літературних та кінематографічних джерел, на основі розповідей очевидців, чуток і домислів, може розглядатися як його імідж, що об'єднує уявлення про соціокультурні, історичні, соціально-економічні, політичні та інші особливості певної території. Урешті, виходячи з ринкової логіки, за якою прибуток можуть приносити не тільки товари та послуги, а й нематеріальні активи, у тому числі й того чи іншого географічного простору, зауважимо, що популярність і унікальність міст та регіонів цілком може бути конвертована в доходи різного роду. У цьому випадку можна говорити про бренд міста або регіону як його конкурентну ідентичність, суму всіх матеріальних і символічних елементів, які роблять місто (регіон) унікальним, власне, його комерціалізований образ. Більше того, у випадку з брендингом ідеться не просто про багатовимірний конструкт, функціональні, емоційні та матеріальні елементи якого в сукупності створюють унікальний набір асоціацій з місцем у суспільній свідомості, а й про цілеспрямоване формування цих асоціацій [13, с. 36–37].

Прикладом успішного брендингу в Україні може вважатися створений на основі стихійних чи цілеспрямовано формованих образів, що склалися в стійкий імідж, і врешті-решт комерціалізований як успішний туристичний об'єкт бренд Львова. Більше того, на його прикладі, на нашу думку, можна простежити конвертацію сформованого бренду не лише в бізнесові та інвестиційні дивіденди, а й у політичні. Саме такими дивідендами

істотною мірою може вважатися успіх партії «Самопоміч» у парламентській кампанії-2014 (особливо примітним видається той факт, що результат виборчих перегонів партії в Києві був кращим, ніж результат у Львові). Можна погодитися з експертами, які висловлювали думку про те, що на результати електоральної симпатії вплинув саме трансльований медіабренд Львова як успішний проект, до якого доклався А. Садовий. Попит на образ Львова як розвинутого проєвропейського міста, культурного центру міг забезпечити «Самопоміч» високий рейтинг у багатьох українських містах – не лише в Києві, а й у Сумах, Одесі, Харкові, Херсоні. Утім, питання професійного брендингу територій для більшості українських міст і регіонів поки що залишається справою майбутнього, тоді як значним чином стихійне творення їхнього іміджу досить активно відбувається в інтернет-просторі.

Загалом, важливою рисою описаних регіональних сегментів інформаційного простору є те, що вони не лише відображають особливості регіональної самоідентифікації, а й фактично транслюють образ регіону, витворений регіональною громадою, за межі цього регіону, що сприяє формуванню впізнаваних регіональних образів у свідомості українців і подальшому розвитку регіональної ідентичності на основі протиставлення її образам інших регіонів та всієї країни в цілому. Таким чином, регіональна ідентичність – це об'єктивний стан, що ґрунтується на рефлексивному почутті особистої самототожності, безперервності в часі як результату когнітивного, ціннісного, емоційного процесів усвідомлення приналежності індивіда до регіональної спільноти. Залежно від дослідницького інтересу регіональна ідентичність може бути розглянута в широкому діапазоні – від символічного освоєння простору до регіональної культури, від ціннісної основи закріплення соціальної спільноти до використання регіональної унікальності у прагматичних політичних цілях еліт.

Очевидно, що регіональна ідентичність здатна виступати як потужний ресурс розвитку: підвищення ефективності керування, становлення громадянського суспільства, зростання інвестиційної привабливості, розвитку внутрішнього й в'їзного туризму.

Утім, хоча регіоналізм і має потужний конструктивний потенціал, українські реалії засвідчують не просто відсутність його ефективної реалізації, а й за умови активного використання як маніпулятивного об'єкта

як внутрішніми, так і зовнішніми гравцями деструктивні перспективи. Такі процеси цілком закономірні: регіональна ідентичність не виходить на перший план у ієрархії самоусвідомлення у стабільному суспільстві зі стійкою національною ідентичністю, проте в умовах ослаблення або національної кризи вона здатна, особливо за умови політичного педалювання існуючих відмінностей у самоідентифікації, історичній пам'яті, скласти певну конкуренцію процесу зміцнення загальнонаціональної ідентичності.

Здійснюваний у наш час науковий аналіз процесів, що відбуваються у сфері інформаційних обмінів, дає підстави для твердження про те, що в умовах інформаційної війни, відкритої з боку РФ проти України, паралельно із силовими акціями спостерігається активне використання сучасних інформаційних технологій, у тому числі тих, що стають особливо перспективними – соціальних мереж у комплексі з іншими пропагандистськими інструментами, для модернізації ідеологічного проекту «русский мир» і «вирівнювання» території впливу. Це можна кваліфікувати, як зазначає Т. Гундорова, як спробу політичної мобілізації російськомовного населення на всьому пострадянському просторі, зокрема, на основі гібридної культурно-ідентичної моделі [14]. З наукової точки зору перспективною пояснювальною моделлю для описаних процесів видається пропонувана дослідницею теорія «повторної колонізації», що передбачає відтворення великого імперського наративу.

Цікавими є також висновки про те, що структурно описана російська політика нагадує типовий націотворчий процес, лише з посиленням штучним адмініструванням з боку влади РФ: задіяна етнокультурна символіка, мова, комунікації, еkleктична й суб'єктивна історична пам'ять, зазначає А. Астаф'єв. Дослідник посилається на спостереження щодо можливості виникнення нової «російськомовної» нації на уламках СРСР американського фахівця з пострадянських націоналізмів Д. Лейтина, який ще наприкінці минулого століття прогнозував утворення із сучасних росіян і частково російськомовних країн-нащадків (колишніх радянських республік) нової «російськомовної національності», відмінної від росіян [15, с. 263]. Припущення про можливу самоідентифікацію колишнього так званого імперського населення, яке користувалося російською мовою як рідною, але «культурою» цієї ідентичності стали символи радянського минулого, вписується в логіку сучасних подій: кероване Кремлем «націотворення»

на пострадянському просторі – це спроба сформувати на уламках колишніх радянських республік нову імперську спільноту. Будучи формально розрізною (державні кордони, громадянство), ця спільнота матиме в осерді російськомовну «перезавантажено»-радянську культуру й міфологію, відповідно селекційну історичну пам'ять, перебуватиме в мобілізаційній готовності до реставрації імперії [16, 17].

Відповідно, саме ця частина населення на Донбасі стала об'єктом інформаційної і пропагандистської експансії російського режиму. Показово, що місцеве населення й російські резиденти, з яких у інформаційному полі формується актив соцмереж, що представляє «народ Донбасу», експлуатують переважно російські та радянські колективні знаки ідентифікації, які для них постають єдиним символічним полем, що селекційно забарвлюється відповідною регіональною тематикою і краєзнавчим міфотворенням. Наприклад, терористична організація «ДНР» опирається як на більшовицьку каральну символіку, так і на короткочасну сепаратистську історію Донецько-Криворізької Радянської Республіки 1918 р. [16].

Отже, притаманна Україні з огляду на історичні обставини наявність регіональних відмінностей у ставленні до історичних подій і постатей, суспільного шляху розвитку, соціокультурної ідентифікації громадян різних регіонів України, зважаючи на їхнє ставлення до основних церков в Україні й основних мов спілкування, може бути перетворена та певною мірою вже перетворюється у процесі розвитку соцмереж на конфліктогенний фактор, з одного боку. З іншого – слабка ефективність здійснюваної на державному рівні цілеспрямованої політики національної єдності і спільного бачення розвитку країни не створює необхідних умов для нейтралізації цього фактора.

Негативним фоном для загальнонаціональних інформаційних обмінів стає також маніпулювання в соціальних мережах регіональними світоглядами через насадження контroversійних поглядів на минуле й майбутнє країни ззовні, що на тлі характерної для України проблеми відсутності культури політичного та суспільного діалогу стало передумовою для використання світоглядної кризи і кризи ідентичності для розхитування української державності загалом. У цій ситуації особливого значення набуває необхідність активізації в соцмережах, враховуючи їхню зростаючу популярність у соціально активній частині населення, інституцій наукових,

освітніх, культурологічних та в цьому вимірі – особливо – технологічно оснащених по-сучасному бібліотечних установ, що здатні акумулювати, створювати і транслювати, використовуючи сучасні комунікативні можливості, державотворчі смисли, ініціювати ідентичні практики та сприяти досягненню національного консенсусу.

6.2. Бібліотечні установи як джерело протистояння зарубіжній інформаційній агресії у вітчизняних інформаційних комунікаціях

Бібліотеки традиційно відносять до інститутів соціальної пам'яті, так само як архіви, музеї, що посилює значення їхніх ресурсів, потребує особливої уваги до пріоритетів реалізації інформаційно-комунікаційної діяльності, а також підвищення компетентності персоналу в складні трансформаційні періоди життя суспільства.

Бібліотечно-інформаційна система України, яка складається з майже 40 тис. бібліотек різного відомчого підпорядкування й охоплює своєю діяльністю всі верстви населення країни, а її електронними ресурсами за рахунок глобальних мереж послуговуються громадяни будь-яких країн світу, має власні функціональні й комунікаційні можливості для протистояння інформаційній агресії. Реалізація цих можливостей може бути активною складовою стратегії гуманітарної безпеки України.

Ми погоджуємося з думкою політологів [18, 19], що у протистоянні загрозам, що виникають у результаті інформаційної війни, стратегія гуманітарної безпеки не повинна спиратися на принцип «повторення ходів» (зокрема, через обмеженість ресурсів), а має передбачати асиметрію у відповідях на загрози. Продовжуючи думку А. Портнова про те, що «якщо російська інформаційна агресія спрямована на протиставлення Заходу, то українська стратегія має спиратися на інтеграцію України до європейського культурного та політичного простору» [18], додамо, що, на нашу думку, дуже важливою складовою нашого внеску (гуманітарного, бібліотечно-інформаційного) у справу протистояння зарубіжній інформаційній агресії є створення й актуалізація сегмента суспільно значущих інформаційних ресурсів на підтримку державно важливих рішень, посилення

потенціалу інформаційної бази національної безпеки, національно-патріотичного виховання, формування української історичної пам'яті, гармонізованої з європейською історичною пам'яттю і європейськими цінностями, створення інформаційних ресурсів на підтримку ВПО й учасників АТО тощо. На нашу думку, потенціал бібліотечно-інформаційної сфери України дає їй змогу бути активним гравцем на обох рівнях реалізації стратегії гуманітарної безпеки – короткостроковому й перспективному [19]. Дійсно, інформаційна агресія вже давно розгорнута й набирає інтенсивності. Щоб гідно протистояти їй, варто використати всі наявні можливості всіх учасників процесу формування національного інформаційного простору.

Визначення місця й ролі бібліотек у сучасних умовах соціально-політичного розвитку України та аналізу їхніх потенційних можливостей у протистоянні зарубіжній інформаційній агресії ґрунтуватиметься на позиціях (концептах), висловлених у найостанніших стратегічних розробках стосовно розвитку бібліотек і їхньої участі у формуванні державної інформаційної політики, подоланні кризових явищ суспільного життя [20, 21].

Проект Концепції якісних змін бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 року) [20], співрозробником якого є автор матеріалу, по-перше, визначає, що бібліотеки є суб'єктами державної інформаційної політики та учасниками формування національного інформаційного ресурсу і простору; бібліотеки інтегровані в усі сфери життя людини й суспільства: освіту, науку, культуру, виробництво та управління. По-друге, підкреслимо, бібліотека – це єдина інституція, що надає безкоштовний доступ до знань і культурного надбання нації і світу та сприяє просвіті. По-третє, акцентуємо увагу на тому, що бібліотеки мають потужний потенціал консолідації суспільства, дотримання європейських цінностей, інтеграції України у європейське співтовариство, підвищення якості життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання.

Визначаючи пріоритети участі бібліотек у суспільних перетвореннях і забезпеченні прав та свобод людини, акцентуємо увагу на тому, що бібліотеки сприяють консолідації українського суспільства заради дотримання миру, європейських цінностей і підвищення добробуту людей; допомагають суспільству об'єднатися навколо принципів державного суверенітету й територіальної цілісності країни, непорушності кордонів і незалежності,

безпеки й боротьби з тероризмом; бібліотеки важливі для формування національної самосвідомості, патріотизму, підтримки національних традицій, розвитку культури та державної мови, розвитку всіх національно-етнічних спільнот.

Прагнучи дотримання європейських цінностей, інтеграції у європейське співтовариство, ми зазначаємо, що інтеграція України у європейське співтовариство передбачає сповідування й дотримання системи європейських цінностей на рівні держави та окремої людини. Бібліотеки як соціальні інституції спрямовують свою діяльність на просвіту й освіту нації щодо європейських і світових практик боротьби з корупцією, захисту людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права, поваги до прав людини (включно з правами меншин), плюралізму, толерантності, справедливості, солідарності, гендерної рівноправності, відмови від дискримінації. В основу їхньої діяльності покладено принцип інтелектуальної свободи. Бібліотеки створюють національний контент і забезпечують доступ до наукового, культурного та іншого надбання народу України, сприяючи культурному й мовному розмаїттю, що є важливим завданням країн Європейського Союзу. Бібліотеки є майданчиками для участі громадян у політичних процесах, тим самим впливаючи на політичну стабільність країни. Бібліотеки гарантують людям доступ до об'єктивної інформації в умовах інформаційних війн, сприяють інформаційній безпеці держави.

В умовах інтеграції України у європейський інформаційний простір ресурси й послуги бібліотек набувають статусу стратегічних, оскільки безпосередньо впливають на рівень соціально-економічного розвитку та інформаційної безпеки держави.

Найбільші можливості для протистояння зарубіжній інформаційній агресії бібліотечні установи мають через здійснення інформаційно-комунікаційної діяльності, а саме через реалізацію її основних напрямів – інформаційно-консультаційного, інформаційно-аналітичного й соціокомунікаційного.

Інформаційно-консультаційний напрям діяльності бібліотек спрямовується на організацію бібліотечно-інформаційних послуг для нових категорій громадян – внутрішньо переміщених осіб, соціальну адаптацію і громадську підтримку їх і членів їхніх родин, спрощення інформаційного пошуку життєво необхідної для цієї категорії користувачів інформації

шляхом створення актуального концентрованого інформаційного ресурсу й організації цілодобового необмеженого доступу до неї.

Як відомо, 2014 р. унаслідок окупації Криму і проведення антитерористичної операції на Сході України в містах та селищах по всій країні з'явилися десятки тисяч мешканців АРК і Донбасу, які покинули домівки в зонах конфлікту, побоюючись за своє життя та здоров'я. Відповідно до норм міжнародного права, вони становлять нову категорію людей – внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО). Бібліотеки як соціальні інституції стали важливим місцем для інформаційної підтримки й соціальної адаптації цієї категорії громадян.

Надзвичайно соціально важливою акцією став розвиток послуг публічних бібліотек для внутрішньо переміщених осіб, спрямований на налагодження ефективних механізмів комунікації громадян з місцевими органами влади, сприяння соціальній адаптації громадян. На державному рівні цей проект був ініційований Наказом Міністерства культури України від 18 вересня 2014 р. № 773 «Про реалізацію проекту “Бібліотеки як центри підтримки громадян в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами”» [22]. План реалізації і впровадження цього проекту був орієнтований на вирішення двох основних блоків питань. По-перше, підготовку бібліотечних фахівців по всій країні до надання спеціальних послуг для ВПО шляхом проведення циклу тренінгів, спочатку методичного – для представників обласних універсальних наукових бібліотек (формат «тренінг для тренерів»), за ним тренінгів для представників районних централізованих систем на базі обласних універсальних наукових бібліотек (далі – ОУНБ). По-друге, безпосередню організацію надання бібліотечно-інформаційних послуг для громад, які приймають ВПО, що також передбачало проведення циклів тренінгів для ВПО на базі ОУНБ і районних бібліотек.

Головним питанням, над яким працювали учасники першого тренінгу для тренерів, було «Як бібліотеки можуть стати ефективними центрами підтримки громад в умовах воєнної загрози?» [23]. Тренінг відбувся 19–20 вересня 2014 р., його було організовано програмою «Бібліоміст» спільно з Міністерством культури України, Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), урядом Канади й Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES). Протягом двох днів 30 фахівців з усіх регіонів України

отримували знання й навички для надання консультаційних та інформаційних послуг переселенцям, напрацьовували рішення, які допоможуть їм стати методичними й ресурсними центрами для інших бібліотек з питань роботи з цією цільовою групою.

Учасники тренінгу проаналізували юридичні, психологічні й соціальні особливості надання послуг ВПО, дізналися, які наявні ресурси та послуги бібліотеки можуть використовувати для допомоги переселенцям. Одним з головних питань, що обговорювалися, стало донесення інформації про бібліотечні послуги до ВПО й запрошення переселенців до бібліотек. Учасники тренінгу розробили флаєри й визначили канали поширення інформації. Бібліотекарі знайшли й зібрали відомості про ресурси, організації і громадські ініціативи, які допомагають вимушеним переселенцям того чи іншого регіону, а також познайомилися з алгоритмами отримання базових послуг з відновлення втрачених документів. Партнери проекту з Міжнародної фундації виборчих систем поінформували про особливості участі у виборчих процесах для ВПО. Оскільки одним з головних завдань жовтня 2014 р., напередодні виборів, стало консультування переселенців з практичних питань реалізації їхнього права на волевиявлення, учасники тренінгу особисто на практиці засвоювали особливості такого процесу для ВПО.

Інформація про проект і серію тренінгів активно поширювалася на сайтах бібліотек-учасниць, на сторінках у соціальних мережах як бібліотек, так і самих бібліотекарів, подавали інформацію щодо реалізації проекту в цілому та його здобутків у окремих регіонах на власному сайті програми «Бібліоміст».

За даними програми «Бібліоміст», представленими в інфографіці (за жовтень – листопад 2014 р.) [24], кількість бібліотек, що брали участь у тренінгах, спрямованих на здобуття навичок щодо організації послуг з бібліотечно-інформаційного забезпечення ВПО, – 1 тис. 325; фактично надають послуги – 647 бібліотек, вони охоплюють 777 населених пунктів 24 областей України. Кількість бібліотекарів, які готові й уміють допомагати ВПО, становить 7 тис. 223 особи. Щодня близько 1 тис. переселенців звертаються за допомогою до інформаційних ресурсів у бібліотеки. Їхні запити розподіляються таким чином: використання ІКТ – 8 тис. 599; використання місцевих інформаційних ресурсів – 7 тис. 900; запитання щодо участі у виборах – 2 тис. 712; пошук житла – 1 тис. 892; соціальні випла-

ти – 2 тис. 096; пошук роботи – 1 тис. 443; загальна кількість звернень – 25 тис. 937. Записалися до бібліотек і регулярно користуються їхніми послугами 4 тис. 573 ВПО.

Як засвідчують публікації учасників проекту, по всій країні бібліотекарі долучаються до загальнонаціональної ініціативи з допомоги переселенцям. Т. Біленко, директор Артемівської міської бібліотеки, розповідає, що міські книгозбірні завжди відкриті для переселенців і готові їм допомагати, у них офіційно зареєстровано близько 4 тис. 500 внутрішньо переміщених осіб. У місті п'ять з восьми бібліотек системи надають послуги для цієї нової категорії користувачів. Більше того, працівники бібліотеки долучаються до волонтерських рухів у місті, допомагають роздавати гуманітарну допомогу [25].

Дніпропетровськ одним з перших почав приймати переселенців зі Сходу і Криму, організовуючи таку необхідну допомогу новим членам своєї громади. Бібліотекарі Дніпропетровської ОУНБ, які прослухали тренінги щодо роботи з ВПО, активно проводять консультаційну роботу з переселенцями. У Дніпропетровському регіональному тренінговому центрі організовано ряд консультацій з питання, як знайти роботу за допомогою Інтернету. Щодня швидка юридична допомога чекає на вимушених переселенців у центрі правової інформації. Співробітники надають допомогу з правових і законодавчих питань, розробили пам'ятки з телефонами «гарячих» ліній допомоги ВПО. Завдяки безкоштовному доступу до Інтернету і кваліфікованій допомозі бібліотекарів переселенці мають можливість спілкуватися по скайпу з родичами й дізнаватися новини [26].

Спеціальні розділи з актуальною інформацією для внутрішньо переміщених осіб створили провідні бібліотеки країни. Так, на сайті Національної парламентської бібліотеки України сформовано розділ «На допомогу переселенцям і біженцям», на якому представлено посилання на нормативно-законодавчу базу: Конвенцію про статус біженців (Женева, 1951 р.), Протокол щодо статусу біженців (Нью-Йорк, 1967 р.), Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2012 р.), Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання оформлення і видачі довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції» від 04.03.2015 р. № 79; на сайті Міністерства

соціальної політики є інформаційні ресурси щодо соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованих територій і районів проведення АТО; є сайти Державної міграційної служби України [27], Київської міської державної адміністрації (<http://1551.gov.ua/news/209.htm>), Координаційного центру допомоги вимушеним переселенцям (<http://www.helpcenter.org.ua>), сайт «Інформаційний ресурс для громадян» (<http://www.vpo.gov.ua>). На сайті Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Київ (<http://lucl.kiev.ua>) також створено окремих розділ «Інформація для людей, внутрішньо переміщених в межах України». Крім великого спектра нормативних документів для переселенців (законів України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, указів Президента України та Міністерства юстиції України), частина посилань призначена для допомоги особам, які прибули саме в Київ, і містить адреси й телефони, офіційні веб-сторінки відповідних міських служб. Окрема складова ресурсу – посилання на важливі веб-ресурси й сайти громадських і державних ініціатив: «ЄвромайданSOS», «ДонбассSOS», «ВостокSOS», Центр взаємодопомоги «Спасем Україну», проект Канадсько-української фундації «Мобільна психологічна допомога» (<http://datacloud.me>), ГО «Психологічна кризова служба» (<http://psyservice.org>), проект «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» (<http://surdp.eu>).

Державна бібліотека України для юнацтва (<http://www.4uth.gov.ua>) створила комбінований інформаційний ресурс «Захисти країну! Підтримай українську армію!», на якому пропонує ознайомитися з найкращими виданнями на військово-патріотичну тематику (відеопрезентація), розміщує інформацію про курси першої медичної допомоги, зокрема й онлайн, координати перевірених волонтерських служб, що допомагають Збройним силам України, реквізити Міністерства оборони України тощо.

Перелік можна продовжувати, але наведені вище приклади вже вказують на високий рівень включення бібліотечно-інформаційних установ країни у процеси інформаційної взаємодії з іншими суб'єктами національного інформаційного простору з метою допомоги ВПО й учасникам АТО, що також є внеском у протидію інформаційній агресії, оскільки громадянам надається достовірна, перевірена інформація, яка популяризується бібліотеками, що ще раз підкреслює їхню громадянську позицію.

Інформаційно-аналітична діяльність у такий період має бути спрямована на допомогу в забезпеченні достовірною інформацією всіх структур, задіяних у вирішенні стратегічних внутрішньодержавних питань; створення нових національних інформаційних ресурсів, що пропагують основні державні підходи до вирішення кризової політичної ситуації, заходи з протидії військовій агресії з боку Російської Федерації; кумуляцію аналітики з представлення світового досвіду протистояння військовій та інформаційній агресії.

Вагомим прикладом реалізації цього напрямку діяльності є робота аналітичних підрозділів провідних бібліотек країни. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, зокрема її структурні підрозділи Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фонд Президентів України, Національна юридична бібліотека мають багаторічний досвід інформаційно-аналітичної діяльності, спрямованої на високоякісне інформаційне забезпечення й супровід найважливіших для влади і громадянського суспільства соціально-політичних та економічних реформ, різнобічне об'єктивне висвітлення найактуальніших подій для країни і світу. Доступ до такої інформації є необмеженим для будь-якого користувача як на порталі установи (<http://nbuv.gov.ua>), так і на створеному у 2014 р. сайті Центру досліджень соціальних комунікацій (<http://nbuviar.gov.ua>). У представлених для широкого загалу випусках інформаційно-аналітичних і аналітико-прогнозних видань «Україна: події, факти, коментарі», «Резонанс», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти діяльності», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Безпека підприємництва», «Регіони сьогодні» та інших спеціальних видань на базі використання інформації електронних і друкованих ЗМІ, усіх видів фондів НБУВ, інших відкритих джерел розглядаються найактуальніші події, зокрема, і процеси децентралізації та євроінтеграції, виникнення локальних збройних конфліктів, перебіг державних рішень і міждержавних переговорів стосовно припинення воєнних дій, миротворчої допомоги тощо.

Свій внесок у поширення інформації стосовно найважливіших для України подій робить Національна історична бібліотека України (далі – НІБ України). Бібліотекою реалізується спеціальний проект «Історичка на пульсі новин» (<http://www.nibu.kiev.ua>) – стрічка новин, що складається

з перепостів на актуальні статті, які висвітлюють найгостріші події АТО. Джерелами інформації служать новини з інформаційних порталів BBC (<http://www.bbc.com>), радіо «Свобода» (<http://www.radiosvoboda.org>), «Факти ICTV», «Press-центр» (<http://press-centr.com>), «Телераф» (<http://telegraf.com.ua>), «UNN. Українські національні новини» (<http://www.unn.com.ua>), «РБК – Україна» (<http://www.rbc.ua>), «Страна» (<http://strana.in.ua>); сайтів українських газет «Українська правда», «Високий замок», незалежного інтернет-видання Діро тощо.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України) (<http://www.dnpb.gov.ua>) розвиває інформаційно-аналітичний напрям діяльності. Зокрема, у першому випуску «Аналітичного вісника у сфері освіти й науки» (НАПН України, ДНПБ України, 2015 р.) відображено актуальні питання національно-патріотичного виховання і європейського вибору освітньої політики [28]. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України (лист від 01.08.2014 р. № 1/9-388 «Про тему Першого уроку в 2014/2015 навчальному році») розпочати 1 вересня 2014 р. новий навчальний рік у 1–11 класах загальноосвітніх навчальних закладів першим уроком на тему: «Україна – єдина країна», фахівцями ДНПБ України було підготовлено відповідний рекомендаційний список, який представлений на сайті установи для необмеженого кола користувачів [29]. Призначений для використання освітянами при підготовці до проведення уроку, структурований за трьома розділами «Україна: історія та уроки державотворення», «Державні та народні символи України», «Я – громадянин України» список орієнтований на ознайомлення учнів з основними історичними подіями становлення державності України; формування відчуття приналежності до України, усвідомлення себе українцем, почуття особистої відповідальності за долю держави й українського народу; виховання поваги до державних символів, шанобливе ставлення до традицій українців і представників інших національностей, що населяють країну.

Соціокомунікаційна діяльність у такий час, у свою чергу, спрямована на організацію й реалізацію великого спектра проектів з висвітлення важливих історичних подій для українського народу та державності, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання; проведення заходів на підтримку учасників бойових дій АТО і їхніх сімей; популяризацію спеціальних інформаційних ресурсів на допомогу тимчасово

переміщенням особам; партнерство та співробітництво з волонтерськими рухами, громадськими організаціями тощо.

Найбільш рекламованою на сайтах бібліотек і відповідно на їхніх офіційних сторінках у соціальних мережах стала інформація про проведення Всеукраїнської акції «Бібліотека українського воїна», яка була ініційована Міністерством культури України для підтримки бойового духу та патріотичного виховання українських військовослужбовців [30]. Проведення акції передбачає збір і передачу до бібліотек військових частин Збройних сил України кращих зразків вітчизняної і світової художньої літератури в перекладі українською мовою, науково-популярних видань з історії Української держави, її культури, Збройних сил тощо. Координаторами акції визначено Національну парламентську бібліотеку України (далі – НПБ України), співкоординаторами – обласні універсальні наукові бібліотеки й Публічну бібліотеку ім. Лесі Українки. Передбачено, що в акції братимуть участь бібліотеки сфери управління Міністерства культури України: Національна історична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. Максима Горького (далі – ОННБ ім. Максима Горького), Державна бібліотека України для юнацтва, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка; публічні бібліотеки всіх регіонів України; громадські організації, зокрема Українська бібліотечна асоціація; волонтерські організації; користувачі публічних бібліотек, інші фізичні особи. Розпочата від кінця травня 2015 р. акція дала хороші результати. Дані, представлені в стрічках новин бібліотек-учасниць акції, засвідчують досить високу активність громадян. Наприклад, ОННБ ім. Максима Горького в пості від 19 липня зазначає, що нові імпульси акція отримала під час проведення XVI Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині». Уже зібрано й передано до бібліотек військових частин 1 тис. 654 примірники, що подаровані бібліотекою, видавцями, авторами й мешканцями міста. Публічна бібліотека ім. Лесі Українки є співкоординатором акції «Бібліотека українського воїна» й повідомляє в новинах від 2 липня про те, що відповідно до концепції акції публічними бібліотеками Києва впродовж II кварталу збиралися художні та науково-популярні видання, щоб передати їх бібліотеці Центру забезпечення службової діяльності Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних сил України. Усього зібрано майже 500 книжок.

Активно долучаються до акції й небібліотечні заклади культури. За повідомленням Міністерства культури України, збір книжок у межах акції триває у Дніпродзержинському академічному музично-драматичному театрі ім. Лесі Українки.

Не лишаються осторонь процесу «книжкового забезпечення» Збройних сил України й бібліотеки інших міністерств і відомств. Так, НБУВ у червні 2015 р., прагнучи підтримати бойовий дух українських військових службовців, відгукнулася на пропозицію командира військової частини А 1469 підполковника В. Василевського про надання допомоги у формуванні фонду новоствореної бібліотеки. Упродовж місяця співробітники й користувачі НБУВ назбирали майже 800 книжок, серед яких художня література та публіцистика, історичні й героїко-патріотичні твори, література філософського та релігійного змісту [31].

Окремим важливим напрямом соціокомунікаційної діяльності бібліотек є висвітлення важливих історичних подій для українського народу й державності. Бібліотеки різних типів і видів, відомчого підпорядкування, з різних регіонів країни мають великий досвід проведення культурно-масових заходів та виставкової діяльності національно-патріотичної тематики. На сьогодні за рахунок представлення інформації про такі заходи на сайтах бібліотек і на їхніх сторінках у соціальних мережах, виставлення фото- та відеорепортажів про заходи, а також електронних презентацій книжково-ілюстративних виставок утворюється особливий зріз національного інформаційного простору, який до того ж транслює світові позицію держави, громадянського суспільства, окремого громадянина стосовно історичних подій в Україні. Важливість цього напрямку діяльності беззаперечна.

Як побачимо далі, наведені у прикладах події, що представлені світові засобами бібліотечно-інформаційної діяльності, відповідають концептуальним положенням Наказу Міністерства освіти й науки № 641 від 16.06.2015 р. «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» (назва документа – за першоджерелом) [32]. Зокрема, у Концепції зазначено, що «в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чин-

ника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України. Серед них Київська Русь, Велике князівство Литовське, Військо Запорозьке, Гетьманщина, Українська Народна Республіка, Гетьманат Павла Скоропадського, Західноукраїнська Народна Республіка, Карпатська Україна та інші українські визвольні проекти. На особливу увагу заслуговує формування української політичної культури в часи Речі Посполитої та Австро-Угорщини, нове осмислення ролі Кримського Ханату як держави кримськотатарського народу, включно з тривалим воєнним протистоянням і плідною військовою та культурною співпрацею. Особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, зокрема у ХХ–ХХІ століттях це ОУН, УПА, дисидентський рух, студентська Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності».

Події в Українській державі, що сталися восени 2013 р. – навесні 2014 р., не залишили байдужими жодне серце, Революція гідності, загибель захисників Євромайдану, бойові дії на Сході України – ця тематика дедалі більше знаходить відбиток у вітчизняному видавничому потоці та відповідно у виставковій діяльності бібліотек.

Віртуальна виставка «У серці Бог, Україна, свобода!» (сторінками нових видань героїко-патріотичної тематики), представлена на сайті Тернопільської ОУНБ, презентує книги, що розповідають про події Євромайдану, бої на Сході України й людей, які творять історію України та виборюють незалежність для своєї держави [33].

З метою утвердження в Україні ідеалів свободи й демократії, збереження та донесення до сучасного й майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку ХХІ ст., а також віддання належної шани патріотизму та мужності громадян, які восени 2004 р. та в листопаді 2013 р. – лютому 2014 р. постали на захист демократичних цінностей, прав і свобод людини та громадянина, національних інтересів Української держави і її європейського вибору, 21 листопада народ України відзначає День гідності та свободи [34].

Державна бібліотека України для юнацтва пропонує ознайомитися з найкращими виданнями, що висвітлюють події визвольної боротьби

українського народу за Україну, і з цією метою презентує віртуальну виставку до Дня гідності та свободи «Україна – територія гідності та свободи».

Захист Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України є священним обов'язком кожного її громадянина. Збройні сили України – необхідна умова забезпечення суверенітету Української держави. У сучасних умовах різко загострилося почуття особистої відповідальності за свою країну, зміцнення військової могутності країни, унеможливлення війни й забезпечення миру. Державна бібліотека України для юнацтва пропонує ознайомитися з найкращими виданнями на військово-патріотичну тематику на віртуальній виставці «Сильна армія – запорука незалежності держави».

Згідно з Указом Президента України П. Порошенка, 20 лютого в Україні відзначають День Героїв Небесної Сотні [35]. Дніпропетровською державною ОУНБ на знак вшанування відваги, сили духу і стійкості громадян, як символ пам'яті подвигу Героїв Небесної Сотні було створено інсталяцію «Вшануємо пам'ять Героїв Небесної Сотні». Майданівські фотографії та поіменний список усіх загиблих передають почуття великої журби за загиблими, викликають глибоку шану до їхнього подвигу.

Також Дніпропетровською державною ОУНБ було проведено книжково-документальну виставку, що знайомила відвідувачів патентно-технічного відділу з українськими винаходами на допомогу учасникам АТО. Особливу увагу привернули винаходи України № 72152 «Броньова панель», № 69347 «Система керування озброєнням бойової машини» та № 38958 «Каска-сигналізатор» [36]. До Дня пам'яті воїнів-інтернаціоналістів бібліотека представила ілюстративно-документальну виставку «Афганістан. Гаряча точка пам'яті».

Не залишаються поза увагою бібліотек і така категорія українських громадян, як внутрішньо переміщені особи. За даними Державної служби надзвичайних ситуацій, на сьогодні їх загальна кількість становить близько 415 тис. осіб. Ці люди, крім того що опинилися у скрутному соціальному становищі, стикаються з рядом інших проблем. Полтавською ОУНБ ім. І. П. Котляревського на допомогу цим людям було створено виставку «Права біженців у контексті самоствердження особистості» [37].

Бібліотеки з усіх регіонів країни активно співпрацюють з волонтерськими рухами і громадськими організаціями, надаючи інформаційну підтримку, беручи участь у благодійних акціях, стаючи майданчиками для популяризації їхньої діяльності. Так, на початку липня 2015 р. Херсонська обласна бібліотека ім. Олесья Гончара стала місцем проведення презентації діяльності представників Української миротворчої школи (далі – УМШ) проекту коаліції громадських і державних організацій України та Польщі, який працює за підтримки Посольства Великої Британії в Україні. Учасники УМШ з Волинської, Донецької, Луганської, Одеської, Херсонської областей, Києва і Криму презентували власний досвід упередження й модерації різних видів конфліктів, що стосуються ідентичності, історичної пам'яті, бачення спільного майбутнього, а також заходів посиленої підтримки і сприяння соціально-психологічній адаптації внутрішньо переміщених осіб, підготовки кваліфікованих фахівців соціальної сфери, які працюють з ВПО, розвитку взаємоповаги й толерантності в полікультурному регіональному контексті [38].

XX ст. позначилося багатьма трагічними подіями для народів, що населяли українські землі. Національна історична бібліотека України до Дня пам'яті жертв політичних репресій (у 2015 р. відзначався 17 травня), який вважається національним днем вшанування жертв «Великого терору» – масових політичних репресій 1937–1938 рр., було підготовлено виставку документів, що відображають події, пов'язані з українським визвольним рухом і політичними репресіями. Усебічне й об'єктивне вивчення розсекречених документів, проведення на їхній основі наукових досліджень забезпечує широке висвітлення інформації про репресивні події тоталітаризму. Реабілітація та відродження національної пам'яті, утвердження нетерпимості до будь-яких проявів насильства проти людства стає обов'язком кожного. Всеукраїнське товариство «Меморіал» ім. В. Стуса, Всеукраїнське товариство політв'язнів і репресованих, Київське товариство жертв репресій та інші громадські об'єднання докладають немало зусиль на подальші розшуки, відкриття, реабілітацію репресованих і підтримку дітей репресованих, що народилися в умовах заслання й потребують громадської уваги.

До Дня боротьби за права кримськотатарського народу (18 травня) бібліотекою було підготовлено виставку «Наш спільний біль... До історії депортації кримськотатарського народу». Трагічною сторінкою увійшла

в літопис історії кримськотатарського народу його масова депортація, здійснена партійно-державним керівництвом СРСР. У ніч з 17 на 18 травня 1944 р., згідно з постановою Державного комітету оборони СРСР від 11.05.1944 р., з Криму почали депортувати кримських татар, звинувачених у «зраді батьківщини». За найбільш вірогідними оцінками істориків, депортації зазнали понад 194 тис. кримських татар.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського у 2014 р. підготувала книжкову виставку «Доля українців за кордоном», присвячену 67-й річниці акції «Вісла» – примусової депортації українців у 1947–1948 рр.

До 100-річчя перемоги Українських січових стрільців на горі Маківка Національною парламентською бібліотекою України було підготовлено виставку «Українські січові стрільці в боротьбі за державність», на якій представлено літературу, що висвітлює створення, організацію командної вертикалі Січових стрільців, структуру і всі реорганізаційні процеси. Приділено увагу військово-політичним подіям, які безпосередньо відбувалися за участі стрілецьтва й були з ним пов'язані. Крім оригінальних світлин, експозиція вміщує біографічні довідки вояків, цікаві зразки документів, спогадів, стрілецьких поезій і пісень. Також зібрано інформацію про учасників легіону Українських січових стрільців і його історичний шлях. Державною бібліотекою України для юнацтва до цієї дати презентовано інформаційно-бібліографічні матеріали «Там на горі, на Маківці, Там ся били січовії стрільці...».

Традиційно активно бібліотеки України пропагують ювілейні дати вшанування пам'яті видатних історичних і політичних постатей, що надзвичайно важливо для зміцнення духовного потенціалу суспільства, підвищення національно-патріотичного духу. Україна 2015 р. відзначала в липні 1000-річчя упокоєння князя Київського Володимира Великого.

У рамках виставкового проекту «Духовними сходами» до Дня вшанування пам'яті князя Київського Володимира Великого – творця середньовічної європейської держави Русі-України та у зв'язку з 1000-річчям його упокоєння (28 липня 2015 р.) на основі фонду ОННБ ім. Максима Горького підготовлено віртуальну книжкову виставку, присвячену цій видатній історичній постаті. Книжкову виставку із цієї нагоди представлено і НПБ України.

На сайтах провідних бібліотек країни та їхніх сторінках у соціальних мережах у липні цього року широко рекламувався цикл книжкових виставок, присвячених 25-річчю від дня проголошення Декларації про Державний суверенітет України (1990 р.) (НБУВ, НІБ України та ін.), традиційно масштабними стануть віртуальні і книжково-ілюстративні виставки, присвячені Дню Незалежності України тощо.

Аналіз інформаційних ресурсів провідних бібліотек України (2014 р. – перша половина 2015 р.), що презентують інформаційно-консультаційну, інформаційно-аналітичну й соціокомунікаційну діяльність установ, засвідчує високий рівень соціальної і професійної відповідальності бібліотек та їхніх співробітників, виявлений у процесі формування основних меседжів, які транслуються суспільству через інформаційні канали й соціальні мережі. Таким чином, можна стверджувати, що бібліотечно-інформаційні установи країни роблять свій гідний внесок у реалізацію Стратегії національної безпеки України й мають організаційні та комунікаційні можливості розвитку вищезазначених напрямів діяльності в довгостроковій перспективі.

Проте важливою складовою реалізації такої перспективи є підвищення кваліфікації й розвиток компетенцій бібліотечних фахівців. Розвиток компетенцій бібліотечно-інформаційних працівників стає необхідною умовою й запорукою успіху в розвитку інформаційно-консультаційного обслуговування, інформаційно-аналітичної діяльності, розвитку послуг для ВПО.

Нами вже представлено обсяг робіт, які здійснювалися програмою «Бібліоміст» за підтримки Міністерства культури України з навчання бібліотечних працівників наданню послуг внутрішньо переміщеним особам у публічних бібліотеках. Наразі в липні 2015 р. відбувся тренінг для переможців конкурсу програми «Бібліоміст» «Обмін досвідом: надання послуг внутрішньо переміщеним особам в бібліотеках», направлено на обмін досвідом з надання послуг ВПО в бібліотеках. Переможцями стали 30 бібліотечних фахівців майже з усіх регіонів країни, які представляли напрацювання бібліотек Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Полтавської, Рівненської, Харківської та Хмельницької областей [39]. Сподіваємося, у подальшому цей неоціненний досвід не тільки поширюватиметься на ще більшу кількість бібліотек України, а й отримає науково-методичне впровадження,

популяризуватиметься для використання в бібліотечно-інформаційних системах інших країн.

У лютому 2015 р. відбулася V Всеукраїнська конференція «Сучасна бібліотечно-інформаційна освіта: нові вимоги», окремий захід (майстерня конференції) було присвячено досвіду і проблемам організації нових послуг публічних бібліотек в умовах воєнної загрози та інформаційної агресії. Одним із ключових спікерів була професор Б. Вознічна-Парузель (Інститут наукової інформації та бібліології Університету М. Коперніка, Польща) з виступом-презентацією на тему: «Бібліотерапія під час воєнних дій – новий виклик для публічних бібліотек». Обмінювалися досвідом з обслуговування ВПО та організації тренінгів представники Дніпропетровської, Запорізької, Черкаської областей. Учасники майстерні дійшли висновку, що робота бібліотек з ВПО – новий важливий напрям діяльності бібліотек, якому треба навчати. Навчання бібліотечних фахівців з проблеми «Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з ВПО» може відбуватися у формі одноденного тренінгу, бути тематичною складовою програми навчання в системі підвищення кваліфікації, інтегруватися в уже діючі модулі, які використовуються регіональними тренінговими центрами по всій країні. Професором Національної академії керівних кадрів культури й мистецтв Я. Хіміч, яка була головним модератором заходу, запропоновано до широкого обговорення орієнтовний навчально-тематичний план з курсового навчання «Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО)», розрахований на 72 академічні години, що містить такі теми:

- Статус і особливості ВПО як окремої групи користувачів.
- Психологічні особливості роботи з ВПО. Етика роботи.
- Бібліотечні ресурси й послуги для ВПО.
- Ефективна організація послуг для ВПО. Розробка рекламної кампанії.
- Робота з ВПО та соціальне партнерство бібліотек.
- Можливості роботи бібліотек з учасниками АТО.
- Бібліотерапія під час воєнних дій: нові виклики для публічних бібліотек.
- Інтелектуальна свобода й доступність інформації в демократичному суспільстві в період воєнної загрози та інформаційної війни.
- Бібліотека й патріотичне виховання: сучасні виклики.

Матеріали заходу у вигляді презентації доступні для користувачів на сайті Української бібліотечної асоціації в розділі «Головний тренінговий центр. Ресурси» (назва матеріалу «Рекомендації для проведення тренінгів “Сучасна бібліотека: нові виклики та загрози”» [40]). Головним тренінговим центром уже проведено кілька тренінгів за вищевикладеною програмою. Сподіваємося, що цей досвід поширюватиметься на регіональні тренінгові центри, а також буде врахований у нових навчальних планах вищих навчальних закладів, які готують фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

Окремим важливим напрямом підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних працівників і набуття ними нових компетенцій, необхідних для здійснення інформаційно-консультаційної та інформаційно-аналітичної діяльності, є навчання медіа-грамотності. У квітні цього року в Дніпропетровську Академія української преси, за підтримки програми «Бібліоміст», на конкурсних засадах долучила бібліотекарів публічних бібліотек з Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей для участі у дводенному тренінгу «Практична медіа-грамотність». Учасникам тренінгу були запропоновані моделі практичної медіа-освіти й медіа-грамотності, які можуть бути імплементовані в діяльність їхніх бібліотек. Під час тренінгу розглядалися теоретичні і практичні запитання, пов'язані з розумінням значення медіа-грамотності як життєво необхідної навички в сучасній Україні; вивченням структури українського медіа-ринку; знанням у сфері новинної грамотності, стандартами подання інформації, перевірки її достовірності й неупередженості; набуттям навичок «техніки безпеки» під час роботи з джерелами.

Крім вищевикладеного, учасниками й організаторами розглядалися питання «Інформаційні війни: як врятуватися від пропаганди або чому вдається маніпулювати громадською свідомістю» та «Технології критичного мислення: як сприймати і трактувати інформацію». Під час заходу також відбулася дискусія на тему: «Як сьогодні просувати медіа-грамотність у бібліотеці: залучення користувачів та налагодження партнерства» [41].

У довгостроковій перспективі такі тренінги й навчання мають охопити всі групи бібліотечно-інформаційних фахівців, які задіяні в заходах із протистояння інформаційній агресії.

На завершення слід зазначити, що президія Української бібліотечної асоціації 7 липня 2015 р. прийняла Маніфест УБА «Бібліотеки в умовах кризи», у якому представлено бачення місії та ролі бібліотек, їхньої цінності для українського суспільства, яке наразі долає кризові явища і впроваджує реформи [21].

Українська бібліотечна асоціація закликає всіх бібліотекарів підтримати й реалізувати запропоновану в Маніфесті програму дій спільно з органами державної влади та місцевого самоврядування, користувачами й партнерами бібліотек, місцевими громадами, аби використати всі можливості для якісних змін, інновацій і подальшого сталого розвитку Української держави.

Кожний історичний період у розвитку держави відповідно позначається й на пріоритетах діяльності бібліотек як важливих суспільних інституцій. Нині бібліотекарі й бібліотечні установи приймають виклики кризового характеру і спільно з громадою шукають рішення щодо подолання існуючих проблем та загроз. Тому й виникла ідея активу Української бібліотечної асоціації, підтримана програмою «Бібліоміст» (IREX), розробити програмний документ, що окреслює актуальні напрями діяльності бібліотек, завдяки чому професійна бібліотечна спільнота може всебічно виявити свою активність і знайти партнерів у подоланні кризових явищ та їхніх наслідків. Аби програма дій, запропонована в Маніфесті Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи», дійсно відповідала нагальним потребам суспільства й була реальною для виконання і в потужних національних, і в невеликих сільських бібліотеках, пропозиції до неї збиралися на чотирьох регіональних громадських обговореннях: у Києві (лютий 2015 р.), Миколаєві (березень 2015 р.), Чернівцях (квітень 2015 р.), Дніпропетровську (травень 2015 р.). В обговореннях узяло участь близько 200 осіб з усіх регіонів України, крім АР Крим, які представляли сфери культури й освіти, громадянське суспільство, засоби масової комунікації, органи державної влади та місцевого самоврядування, бізнес тощо.

У розробленні Маніфесту «Бібліотеки в умовах кризи» автори спиралися на досвід і чинні документи Міжнародної федерації бібліотечних організацій та установ, зокрема Маніфест ІФЛА з прозорості, раціонального управління та свободи від корупції (2008 р.), Маніфест ІФЛА про полікультурну бібліотеку (2008 р.), Маніфест ІФЛА про Інтернет (2002 р.),

Декларацію про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу, прийняту в Глазго (2002 р.), а також Ойрашський маніфест: порядок денний проекту PULMAN для електронної Європи (2003 р.) та ін.

Розробниками Маніфесту зазначається, що криза в українському суспільстві зачепила всі, без винятку, сфери суспільного життя й торкнулася кожного громадянина та мешканця України, усіма членами суспільства відмічаються характерні ознаки економічної, соціальної, організаційної, психологічної кризи, що підсилюються веденням воєнних дій на території України та інформаційною війною. Але водночас криза створює можливості для змін та інновацій, потребує їх невідкладного упровадження, швидкого і гнучкого реагування.

У Маніфесті підкреслено цінність бібліотек в умовах кризи як центру громади й території єдності, майданчика для комунікації та соціального діалогу представників влади і громади, що служить відновленню довіри до влади, організації доступу до достовірних джерел інформації, платформи для технологічної та медіа-грамотності, підвищення медійної культури. Зазначено, що бібліотека зберігає й популяризує культурно-історичну спадщину країни, регіону й місцевої громади як основу національно-патріотичного розвитку особистості; організовує доступ громадян до офіційної інформації та адміністративних послуг, сприяє розвитку е-урядування й е-демократії. Цінністю бібліотеки є її індивідуальний підхід до користувача, увага до соціально вразливих категорій населення, людей з особливими потребами. Бібліотека – територія безпеки, психологічного та фізичного комфорту. Бібліотека надає підтримку у вирішенні життєво важливих питань внутрішньо переміщеним особам, учасникам антитерористичної операції та їхнім сім'ям, сприяє волонтерському руху й благодійництву. У програмі дій бібліотек в умовах кризи, крім інших надзвичайно важливих позицій, зазначено, що бібліотека має надавати підтримку внутрішньо переміщеним особам, учасникам антитерористичної операції, їхнім сім'ям, створюючи тематичні сторінки з актуальною інформацією на своїх веб-ресурсах, співпрацюючи з центрами соціальної допомоги. Бібліотекарям важливо підтримувати й організовувати благодійні акції, створювати міні-бібліотечки для військових частин, відвідувати госпіталі; бібліотека має бути активною у формуванні медіа-грамотності населення, спонукати користувачів до критичного мислення й ефективного використання всіх

видів інформації, протистояти ворожій інформаційній експансії, рекомендувати авторитетні та офіційні джерела інформації, забезпечувати повноту й неупередженість інформації, створювати і підтримувати об'єктивне медійне середовище в Україні.

Список використаних джерел до розділу 6

1. *Кузьмин А. М.* Категория «медиасреда» и ее содержание на современном этапе развития общества [Электронный ресурс] / А. М. Кузьмин // Медиаскоп. – 2011. – № 1. – Режим доступа: <http://mediascope.ru/node/765>. – Загл. с экрана.

2. *Кириллова Н. Б.* От медиакультуры к медиалогии [Электронный ресурс] / Н. Б. Кириллова // Культурологический журн. – 2011. – № 4. – Режим доступа: http://www.cr-journal.ru/rus/journals/98.html&j_id=8. – Загл. с экрана.

3. *Половинчак Ю.* Мобилизационный и манипулятивный потенциал дискурса социальных медиа [Электронный ресурс] / Ю. Половинчак // VII Междунар. науч.-практ. конф. «Интернет и общество». Тбилиси, 2015 / Ю. Половинчак. – Режим доступа: <http://inso.ge/inso2015/wp-content/uploads/2015/07/4-iulia-polovinchak.pdf>. – Загл. с экрана.

4. *Козловець М.* Світовий комунікативний простір і національна ідентифікація / М. Козловець // Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Серія: Філософія. – 2010. – Вип. 6. – С. 119–136.

5. *Рогозина И. В.* Медиа-картина мира: когнитивно-семиотический аспект : [монография] / И. В. Рогозина. – Москва : Изд-во Алт. гос. техн. ун-та, 2003. – 290 с.

6. *Фомичева И. Д.* Социология СМИ / И. Д. Фомичева. – Москва : Аспект Пресс, 2007. – 335 с.

7. *Бодрийяр Ж.* Фрагменты из книги «О соблазне» / Ж. Бодрийяр // Иностранная лит. – 1994. – № 1. – С. 59–66.

8. *Штанько В. І.* Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології як чинник трансформацій соціокультурної реальності / В. І. Штанько // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – № 829. – Серія: Теорія культури і філософії науки. – Вип. 36. – Харків, 2008. – С. 22–30.

9. *Brown R.* The Making of Memory: the Politik of Archives, Libraries and Museums in the Construction of National Consciousness / R. Brown, B. Davis-Brown // *History of the Human Sciences*. – 1998. – № 4. – P. 17–32.

10. *Моя Україна. Спогади та самобутність* // RadioFreeEuropa. RadioLiberty. – Режим доступу: http://docs.rferl.org/infographics/2014/2014_1-1/my-ukraine-uk/#menu. – Назва з екрана.

11. *Обращение одесситки к Путину*. – Режим доступу: https://durdom.in.ua/ru/main/article/article_id/25854.phtml. – Загл. с екрана; *Обращение одесситки к Путину* // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Gv04Nd0U-9I>. – Загл. с екрана.

12. *Хобзей Н.* Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 672 с.

13. *Визгалов Д.* Брендінг міста / Д. Визгалов. – Москва : Інститут економіки міста, 2011. – 160 с.

14. *Гундорова Т.* «Внутрішня колонізація» – повторна колонізація / Тамара Гундорова // *Критика*. – 2011. – Ч. 9–10 (167–168). – С. 23–26.

15. *Laitin D.* Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad / David Laitin. – Ithaca : Cornell University Press, 1998. – 418 p. – (The Wilder House Series in Politics, History, and Culture).

16. *Астаф'єв А. О.* Вплив російської імперської ментальності на соціокультурне відчуження в Україні: шляхи подолання. Аналітична записка [Електронний ресурс] / А. О. Астаф'єв // *Нац. ін-т стратег. дослідж.* – Серія: Гуманітарний розвиток. – Вип. 19. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1821>. – Назва з екрана.

17. *Астаф'єв А.* Глобальна культура, безпекова раціональність і соціокультурне відчуження у перехідному суспільстві / А. Астаф'єв // *Вісн. Київ. нац. торгов.-екон. ун-ту*. – 2015. – № 3 (2). – С. 49–59.

18. *Портнов А.* Арена Німеччина: україно-російське інформаційне протистояння [Електронний ресурс] // [Politconsultant.org](http://politconsultant.org) : Асоціація політичних консультантів України. – Режим доступу: <http://politconsultant.org/search/result>. – Назва з екрана.

19. *Рубан Ю.* Стратегія гуманітарної безпеки України у контексті гібридної війни [Електронний ресурс] / Ю. Рубан // [Historians.in.ua](http://historians.in.ua) : інтернет-мережа гуманітаріїв в Україні і світі. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua>.

in.ua/index.php/en/dyskusiya/1341-yurii-ruban-stratehiia-humanitarnoi-bezpeky-ukrainy-u-konteksti-hibrydnoi-viiny. – Назва з екрана.

20. Концепція якісних змін бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 року) [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/252-dokumenti/dokumenti-uba>. – Назва з екрана.

21. Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи», прийнятий президією УБА 7 липня 2015 р. [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/252-dokumenti/dokumenti-uba>. – Назва з екрана.

22. Про реалізацію проекту «Бібліотеки як центри підтримки громадян в умовах воєнної загрози: робота із внутрішньо переміщеними особами» : Наказ Міністерства культури України від 18 вересня 2014 року № 773 [Електронний ресурс] // Міністерство культури України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/371947;jsessionid=E48C9AF8B276709C2E3BFA9AAFFFD516.apr2>. – Назва з екрана.

23. Невимушені послуги для вимушених переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliomist.org/ua/about-bibl/novini/880-nevumusheni-posluhy-dlia-vumushenykh-pereselentsiv>. – Назва з екрана.

24. Бібліотеки на допомогу вимушеним переселенцям (інфографіка) [Електронний ресурс] // Бібліоміст. – Режим доступу: http://www.bibliomist.org/documents/IDP_UPD_Oct-Nov.png. – Назва з екрана.

25. Бібліотеки Донбасу на допомогу переселенцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliomist.org/ua/about-bibl/novini/888-biblioteku-donbasu-na-dopomohu-pereselentsiam>. – Назва з екрана.

26. Підтримка Дніпра: як бібліотекарі міста допомагають переселенцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliomist.org/ua/about-bibl/novini/890-pidtrymka-dnipra-iak-bibliotekari-mista-dopomahaiut-pereselentsiam>. – Назва з екрана.

27. Інформація для вимушених переселенців із зони АТО [Електронний ресурс] // Державна міграційна служба України : веб-сайт. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/informatsiya-dlya-pereselentsiv-iz-zoni-ato>. – Назва з екрана.

28. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки [Електронний ресурс]. – Вип. 1. – 2015. – Режим доступу: <http://www.dnrb.gov.ua/datas/upload/files/317195213.pdf>. – Назва з екрана.

29. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnrb.gov.ua/news/p/11>. – Назва з екрана.

30. Про реалізацію Всеукраїнської акції «Бібліотека українського воїна» : Наказ Міністерства культури України від 18 березня 2015 року № 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nplu.org/storage/files/MCU.pdf>. – Назва з екрана.

31. На підтримку бойового духу українських військовослужбовців [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/2320>. – Назва з екрана.

32. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки від 16 червня 2015 року № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068>. – Назва з екрана.

33. Віртуальна виставка «У серці Бог, Україна, свобода!» (сторінками нових видань героїко-патріотичної тематики) [Електронний ресурс] // Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека. – Режим доступу: http://www.library.te.ua/library_news/2015_rik/news2015_58. – Назва з екрана.

34. Про День Гідності та Свободи : Указ Президента України № 872/2014 від 13.11.2014 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872/2014>. – Назва з екрана.

35. Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні : Указ Президента України № 69/2015 від 11.02.2015 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/69/2015>. – Назва з екрана.

36. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/chronicle.phtml?god=2015&mes=1>. – Назва з екрана.

37. Виставка «Права біженців у контексті самоствердження особистості» [Електронний ресурс] // Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського. – Режим доступу: http://www.library.pl.ua/news/news_archiev/item/1967. – Назва з екрана.

38. Українська миротворча школа [Електронний ресурс] // Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. – 2015. – 3.07. – Режим доступу: http://lib.kherson.ua/ukrainska-mirotvorcha-shkola_new.htm?ps=10. – Назва з екрана.

39. Переможці конкурсу «Обмін досвідом: надання послуг для ВПО» [Електронний ресурс] // Бібліоміст. – Режим доступу: <http://bibliomist.org/ua/konkursy/peremozhtsi/922-peremozhtsi-konkursu-qobmin-dosvidom-nadania-posluh-dlia-vpov>. – Назва з екрана.

40. Рекомендації для проведення тренінгів «Сучасна бібліотека: нові виклики та загрози» [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/golovniy-treningoviy-centr/resursi>. – Назва з екрана.

41. Навчання медіа-грамотності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/arhivopis.phtml?idsm=3800>. – Назва з екрана.

ВИСНОВКИ

Глобальна інформатизація стрімко прискорила інтегративні процеси у світовому масштабі з їх позитивними і негативними впливами на всі держави і нації. Цивілізація увійшла в інформаційний етап свого розвитку, при якому технологічна система та енергетична база трансформуються в нову техно- та інфосферу, здійснюється перехід від сировини і енергії як основного виробничого ресурсу до інформації (Д. Белл). Усе це призводить до різкого прискорення всіх процесів самоорганізації суспільства.

З розвитком науково-технічного процесу і виробничих сил організаційні основи суспільства починають змінюватись у все зростаючому темпі. У підсумку, за прогностичною характеристикою визначальних рис (Й. Масуда), нове суспільство вирізняється:

- комп'ютерними технологіями з їх фундаментальною функцією замішувати або ж посилювати розумову діяльність людини;

- інформаційна революція швидко перетворюватиметься в нову продуктивну силу й уможливить масове виробництво систематизованої інформації, технології і знань;

- провідною галуззю економіки стане інтелектуальне виробництво, продукція якого акумулюватиметься, а накопичена інформація поширюватиметься через синергетичне виробництво і дольове використання;

- у новому інформаційному суспільстві основним суб'єктом соціальної активності стане «вільне співтовариство», а політичною системою буде «демократія участі».

Такі прогнози підтверджуються реаліями сучасності. Технології спілкування в соціальних комунікаціях дають нові можливості для диференціації суспільства, формування і стійких, і тимчасових соціальних структур. Характерною особливістю цих структур є неконтрольована добровільність,

вони глибоко відображають особистісні інтереси своїх членів, стимульовані відчуттям зростаючого взаєморозуміння, чого не могли давати в силу низького рівня інтерактивності традиційні ЗМІ, навколо яких гуртувалися раніше політичні, економічні та інші соціальні спільноти.

Порівняно з традиційними ЗМІ соціальні мережі дають відчуття реальної причетності до соціально-політичних процесів не лише на рівні спілкування, а й на рівні конкретних дій, участі у розв'язанні конкретних суспільних проблем. Глобальні інформаційні процеси приносять в Україну технології використання соціальних мереж у розвитку економічної, політичної та інших форм суспільної діяльності, а також різноманітні способи представлення в соцмережах управлінських інтересів, інтересів окремих соціальних структур.

На основі вдосконалення інформаційних обмінів відбувається трансформація структури нового постіндустріального суспільства, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, зростання продуктивності праці. Соціальне значення сучасної людини як члена суспільства завдяки розвитку інформаційних технологій зростає. І цю обставину під впливом нових інформаційних технологій, і особливо соціальних мереж, людина відчуває практично в усіх сферах її функціонування: у політиці, економіці, міжособистісних стосунках, в інформаційному полі, культурі тощо. Перевагами сучасного різновиду медіа є небачена раніше оперативність, лабільність, доступність, місткість, і найголовніше – інтерактивність та мережева архітектура інформаційних обмінів, що уможливило і навіть стимулювало необмежене зростання аудиторії спілкування. Соціальні мережі стали найпопулярнішою складовою сучасного Інтернету, яким у світі користуються нині понад 2 млрд осіб. Більше 60 % з них є активними користувачами інтерактивних сервісів Web 2.0. Зі ста найбільш відвідуваних сайтів у світі 20 – це класичні соціальні мережі, ще 60 – тією чи іншою мірою використовують Web 2.0, тобто є соціалізованими.

Таким чином, сучасні інформаційні комунікації, і соціальні мережі в їх числі, стають все ефективнішими комунікаціями суспільного розвитку і міждержавних відносин. Зростаюча суспільна важливість їх, у свою чергу, зумовлює і зростаючу уразливість цих елементів інформаційної структури для негативних інформаційних впливів. Вони стають в останні десятиріччя об'єктами інформаційної агресії, інформаційних воєн.

Такого роду негативні впливи характерні сьогодні для української дійсності. При цьому на особливу увагу заслуговують прояви інформаційної агресії саме в соціальних мережах, де присутність державних установ України незначна, дія правових інструментів, орієнтованих на інформаційну сферу, малоефективна через відставання від сучасного технологічного прогресу, а українські користувачі в атмосфері нових для них інформаційних можливостей ще не завжди проявляють свою громадянську свідомість, особливо необхідну під час інформаційних протистоянь.

У зв'язку з цим слід відзначити деякі особливості соціальних мереж у сучасному інформаційному просторі.

По-перше, сторінки в тій чи іншій соціальній мережі мають практично всі політики, лідери партій і рухів, чиновники, лідери громадської думки. Не будучи офіційним сайтом персони, сторінка в соціальній мережі дає змогу спілкуватися неформально, а не тільки транслювати прес-релізи про події та заяви. Можливість звернутися до будь-якого публічного діяча, з одного боку, наближає його до громадян, з іншого – соціальна мережа вже теж стає формальністю і необхідністю, що потребує подальшого вдосконалення механізмів прямого спілкування в інтернет-просторі.

По-друге, соціальні мережі уможливають «безцензурне» транслювання події в режимі реального часу в Інтернеті. У сучасному світі сенсаційні події потрапляють у мережу з мінімальним відривом у часі або синхронно, а «замовчати» або спотворити події, що стали надбанням інтернет-спільноти, в офіційних ЗМІ стає значно складніше.

Такі технології в перспективі за умови вірного підходу могли б допомогти у здійсненні цивільного контролю за різноманітними сферами життя. Можливе налагодження такого механізму передбачає М. Кастельс, зазначаючи, що інтерактивність дає змогу громадянам запитувати потрібну інформацію, висловлювати свою думку і вимагати персональних відповідей від своїх представників. Якщо раніше тільки держава стежила за своїми підданими, то тепер і народ може контролювати державну владу, що насправді становить одне з його прав, оскільки теоретично люди є господарями інформаційного простору.

З огляду на реальну практику сьогодні до цього можна додати, що разом з народом на владу, використовуючи сучасні технології, можуть впливати і закордонні суб'єкти інформаційної діяльності. При цьому ефект

«реального часу», «репортажу з місця подій» як маніпулятивної технології з однаковим успіхом може використовуватись і громадянами у вдосконаленні демократичного процесу в країні, і зовнішніми маніпуляторами для досягнення антидержавних цілей.

По-третє, соціальні мережі дають змогу формувати спільноти і швидко передавати інформацію великій кількості людей – членам тієї чи іншої спільноти. І ця властивість може використовуватись також в інтересах цілеспрямованих і шкідливих впливів на національний інформаційний простір.

Відповідно, соціальні мережі можуть ставати складним сучасним інструментом маніпулювання, за допомогою нових технологій передачі інформації впливати на настрої у суспільстві, актуалізувати ті чи інші події, або ж створювати їх, актуалізуючи «необхідну» проблематику. І саме як на інструмент потужного впливу на соціальні мережі звертається дедалі більша увага в процесі міжнародних інформаційних протистоянь.

Сама по собі «революція мас», що відбулася в Інтернеті, дуже гостро поставила питання не лише про ідейну, духовну спрямованість, а й про сам рівень якості продукуюваної інформації, відповідність чи невідповідність її груповим, суспільним, національним інтересам. Разом з розгортанням широкого мережевого спілкування постали й значні технологічні можливості цілеспрямованого використання мереж для здійснення більш чи менш прихованих інформаційних впливів на аудиторію, навіть для застосування самої цієї аудиторії як інструменту для подальшого лавиноподібного поширення тенденційної інформації.

Сегменти соцмереж Facebook, «ВКонтакте», Twitter, «Однокласники» та інших на сьогодні є найменш застрахованими від негативних зовнішніх інформаційних впливів і це особливо небезпечно в умовах інформаційно-психологічної війни, у яку втягнута сьогодні наша держава. Небезпека пов'язана з низкою факторів. Серед них:

- неадаптованість сучасної людини до зростаючих масивів нової інформації, різної за якістю, достовірністю і соціальною значущістю,
- невідповідність переважної більшості учасників інформаційних обмінів у мережах у технологічному плані, відсутність навиків пошуку якісної інформації,
- надмірна ідеалізація спілкування в соцмережах (при низькій довірі до вітчизняних ЗМІ, політиків),

- відсутність знань про загрози, які несе із собою інформаційна війна, про збитки, яких вона може завдати державі і конкретній людині,
- інші супутні чинники, що можуть завдати серйозної шкоди особистості.

У зв'язку з цим учасники обмінів можуть легко потрапляти під дію спеціальних маніпулятивних технологій, бойових технологій інформаційної війни. Такі технології дедалі активніше використовуються в інтернет-просторі.

Нині переважання в соціальних мережах та блогосфері зовнішніх впливів переросло в одну з найскладніших проблем розвитку національного комунікативного простору. Не слід пов'язувати її лише з процесами глобалізації, входженням України у світовий інформаційний простір. Головна причина, очевидно, криється в тому, що через відсутність політичної волі влада за всі роки незалежності не спромоглася на належну організацію інформаційної сфери, яка б відповідала завданням захисту національних інтересів, що визріли в сьогоденні. Як на етапі становлення соціальних мереж в Україні, так і в подальшому, їх значення і роль у суспільно-політичному й духовно-культурному житті не були належно оцінені. Ні наша держава, ні громадянське суспільство своїм авторитетом і організаційними заходами, стимулюванням, патріотичними закликами не підтримали зростання конкурентоспроможних українських мереж, чи хоча б формування потужних україномовних, з патріотичним і громадянським насиченням сегментів транснаціональних мереж. Адже цілком можливим було започаткування низки власних потужних і популярних серед користувачів соціальних мереж, сповнених високого патріотичного звучання, створення національних бюро зарубіжних мереж, підпорядкованих українським інтересам. У всякому разі, окремі заходи, що здійснювалися в цьому напрямі до останнього часу, виявилися недостатніми. Зазначені обставини роблять українські сегменти міжнародних соціальних мереж і блогосфери дуже уразливими щодо проникнення агресивних технологій інформаційних війн і окремих спецоперацій, маніпулювання свідомістю і поведінкою громадян – причому в різних сферах, починаючи від їхніх суспільно-політичних переконань, до мовно-культурних орієнтацій і, скажімо, певного програмування поведінки на споживчому ринку. Особливо негативним результатом цього стало формування в українській сфері соціальних мереж широких

можливостей для негативних горизонтальних інформаційних впливів з боку зарубіжних держав.

Негативний інформаційний вплив на національний інформаційний простір різко посилюється у зв'язку з розгортанням Росією гібридної війни проти України. Її важливою складовою стала інформаційна агресія, спрямована на розпалювання сепаратистських настроїв, поширення негативних стереотипів міжетнічного і міжконфесійного спілкування, а то і прямої міжнаціональної ворожнечі, на дискредитацію Української держави, її внутрішньої і зовнішньої політики, розмивання ментальних засад буття українського суспільства.

На відміну від тієї мережі, якою вона була в процесі становлення, сучасні соціальні мережі і блоги щент заповнені гравцями-професіоналами. Це вже не одинаки, що працюють на свій комерційний інтерес, а фахівці, об'єднані у певні організаційні структури, озброєні інструкціями, свідомі чи несвідомі учасники складних «багатоходових» інформаційних комбінацій спецслужб. Їхньою функцією є викидання «вибухової» інформації в більше чи менше коло користувачів соціальних мереж, подальша трансляція з їх допомогою максимально широкому загалу у вигляді сформованої серед певної частини населення громадської думки, настроїв і чуток.

Саме через таких професіоналів реалізується створення в соціальних мережах нових тематичних антиукраїнських, сепаратистських спільнот, залучення до них численних прихильників. У такий самий спосіб, часто через застосування «багатоходовок» з досить складними маніпулятивними, сугестивними технологіями, організовується поширення в мережах численних, ніби незалежних одне від одного, «з різних джерел», матеріалів, що «окремими штрихами» негативно змальовують внутрішню і зовнішню політику України, її скрутне економічне становище, помилки державного керівництва тощо. Так само поширюються перебільшені відомості про бойові втрати Збройних сил України, здійснюється шантаж військовослужбовців та їхніх родин.

Особливо багато в соціальних мережах організовано груп для впливу на жителів східних і південних регіонів України, для збурення ситуації навколо АТО. За даними департаменту контррозвідки інформаційної безпеки СБУ, станом на березень 2015 р. кількість подібних, виявлених переважно у мережах «ВКонтакте» та «Однокласники», антиукраїнських інтернет-

спільнот сягнула близько 600. При цьому більшість із них створені та адмініструються з території Російської Федерації. До роботи лише з однією групою «Антимайдан» організаторами було залучено 27 адміністраторів, переважно з РФ. Використання подібних технологій у інформаційній агресії, розв'язаній нині Росією, становить особливо значну небезпеку деструктивного впливу на свідомість громадян України. Подібні мережеві спільноти є одним з основних засобів організації масових політичних акцій, вуличних заворушень.

За повідомленнями українських ЗМІ, нерідко йдеться й про пропозиції, наприклад, через рекламну біржу «ВКонтакте», щодо платного розміщення у групах цієї мережі антиукраїнської «фейкової» інформації (з зазначенням часу, коли це треба зробити й суми грошової винагороди).

Серед новацій у цьому плані, поряд із прямою дезінформацією і сіянням чуток, відомі іще підступніші прийоми, спрямовані на суцільну дискредитацію самої довіри до соціальних мереж. За висновком директора Центру досліджень громадянських медіа Массачусетського технологічного інституту І. Цукермана, переконати громадян, що «ніякої правди немає», це дуже ефективний спосіб паралізувати громадянську активність. Хоча подібні тактики поширені у багатьох країнах, де уряди намагаються придушити інтернет-дискусії, чимало з них були випробувані саме російськими технологіями, зокрема «Агенцією інтернет-досліджень» (Санкт-Петербург), створеною за участі наближеного до Путіна Є. Пригожина.

Серед таких методів – і хакерські DoS-атаки, що роблять недоступними певні сайти, і масова публікація коментарів тенденційного, прокремлівського характеру. Просте ознайомлення з інформацією та коментарями про події в Україні, особливо – на Сході, на сайтах і в тематичних групах у соцмережах, прямо чи опосередковано підтримуваних сусідньою державою, наочно свідчить про безсумнівне цілеспрямоване задіяння в інформаційній війні великої армії кваліфікованих проплачених пропагандистів. Арсенал їхньої зброї – від прямої дезінформації від імені «очевидців», тенденційних коментарів, до сіяння розпачу і сумнівів. У підсумку все це має формувати у громадян переконання, що нікому вірити взагалі не можна, а отже, необхідно абстрагуватися від усього, що відбувається. Одне з гасел, які нині намагаються прищепити зарубіжні пропагандисти пересічному українцеві: «це не наша війна...».

Під час російсько-українського інформаційного протистояння вдосконалюються найбільш поширені прийоми і правила інформаційної війни, маніпулятивні технології впливу на учасників соціальних мереж, які вперше були застосовані в минулих інформаційних війнах. Якщо розглянути технологію впливу на внутрішньосупільну ситуацію зовнішнім маніпулятором в умовах інформаційної війни, то соціальні мережі можуть бути використані для акцій, що передбачають :

- розвиток інформаційної бази антидержавних виступів;
- організацію провокаційної ситуації;
- залучення груп населення в політичну, насамперед протестну, діяльність;
- інформаційне керівництво і багатоаспектну підтримку суспільних збурень.

У соціальних мережах повною мірою проявився традиційний, використовуваний ще у пропаганді під час Другої світової війни прийом багаторазового повторення навіть сумнівної інформації. Він передбачає, що при багаторазовому повторенні однієї і тієї самої тези (твердження, точки зору тощо) всередині будь-якої групи у соцмережі її члени з часом приймуть це твердження за істину. При цьому розвивається своєрідний тролінг із застосуванням напівавтоматичного маніпулювання, вплив якого в мережевих обмінах інформацією досить помітний.

Заснований на колективному інстинкті прийом соціального доказу полягає в наслідуванні поведінки більшості. Цей механізм широко використовується в мережах, оскільки сучасними технічними засобами легко створити ілюзію масової підтримки потрібної маніпуляторам ідеї. Крім того, дієвість цього прийому ґрунтується на запобіжній функції мозку, що полягає в намаганні звільнитись від необхідності обробляти зайву інформацію. У той самий час технології нейтралізації цього прийому потребують ефективного моніторингу інформаційного простору, швидкого реагування на недостовірну аргументацію, неможливого без відповідного прогнозування дій противника, тобто без роботи спеціалізованих інформаційно-аналітичних центрів.

Свого часу психологи звернули увагу на те, що прагнення бути послідовним у своїх діях, є вродженою рисою людини, яка, досить часто, змушує її йти наперекір власним інтересам. І це успішно використовується

інформаційними маніпуляторами. Для того, щоб змусити людину діяти певним чином, вони запускають за допомогою яскравих наочних зразків у соціальних мережах цей механізм, послідовно розміщуючи ту чи іншу інформацію, отримуючи відповідну необхідну реакцію і стимулюючи до подальших «потрібних» і, завдяки даному прийому, вже зовсім логічних дій. Яскравим прикладом подібних технологій є організація різного роду урочистостей на територіях так званих «ДНР» і «ЛНР», зокрема нагородження учасників бойових дій тощо.

Широко використовується в нинішній інформаційній війні прийом мотивації загрозою, за допомогою якої на окупованих територіях і в РФ поширюються інформація, експертні висновки про наслідки діяльності «режиму на Україні». Відповідно до досліджень, люди погоджуються з тим чи іншим фактом, нав'язаною манерою поведінки тощо удвічі частіше саме перед загрозою втрати. Такий механізм досить часто запускається в соціальних мережах та спільнотах і допомагає маніпулятору «наштовхнути» людину (чи групу) на необхідну йому поведінку (точку зору, судження).

У дискусіях або конфліктних ситуаціях у соціальних мережах широко використовується прийом дзеркального повернення. Він передбачає спілкування з «опонентом» чи «групою опонентів» «їхньою мовою». Щоб схилити людину (чи спільноту в соціальній мережі) до своєї точки зору, маніпулятор передусім погоджується з думкою «опонента», причому «віддзеркалюючи» його манеру викладу. А потім пропонує власний варіант розвитку подій, який «опонентом» приймається вже як вірний.

У спробах організації масових заворушень, протестних акцій на території України використовується також прийом «вмонтованих» мовних команд. Такі команди допомагають маніпулятору створити в адресата певний настрій, викликати потрібну емоцію, а потім спрямувати його думки в заданому напрямі. Вбудований меседж – це фрагмент фрази, який виділяється смисловим акцентом. У цьому разі вплив здійснюється на підсвідомість людини і створює потрібний настрій, стимулює до активних дій.

Ще один маніпулятивний прийом у соціальних мережах пов'язаний із вкиданням частини інформації, яка змушує індивіда додумувати певну подію, ситуацію в потрібному для маніпулятора руслі.

Слід зазначити, що технології маніпуляції, застосовувані в інтернет-комунікаціях, копіюють технології традиційних ЗМІ: це і «спрощення

проблеми», і «наклеювання ярликів», і використання «стверджувальних заяв», тем, які лякають, повідомлень, які відволікають увагу від важливої політичної проблеми, зменшують значущість певної теми, та інші. Велика кількість інформації щодня продукується в Інтернеті у несистематизованому вигляді, це ускладнює адресатові пошук смислового значення переданого повідомлення, що відкриває нові можливості для маніпулювання. Водночас у соціальних мережах маніпулятор подає інформацію дрібними порціями і в «потрібній» тональності і таким чином не дозволяє користувачеві ефективно її проаналізувати і осмислити в повному обсязі.

У даному контексті і з урахуванням того, що технології маніпуляції в соціальних мережах повторюють або переплітаються з технологіями маніпулятивного впливу в традиційних ЗМІ, слід звернути увагу на особливу дієвість маніпуляційних прийомів на внутрішній світ людини.

У соцмережах як у найбільш довірчому каналі спілкування особливу небезпеку становлять сугестивні впливи. Ще зовсім недавно сугестія (навіювання) розглядалася у двох вимірах. По-перше, як психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), унаслідок якого у людини-об'єкта навіювання всупереч її волі та свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки. І по-друге, під цим поняттям розглядається психічний вплив на людину, яка перебуває в стані гіпнозу.

Однак на сьогодні, з розвитком інформаційних технологій, наведене формулювання не можна вважати вичерпним. Третім компонентом цього визначення, очевидно, треба вважати вплив сучасних, насамперед електронних, інформаційних технологій на свідомість людини. При цьому сугестивний вплив полягає саме в зумисній організації з наперед заданою метою і не обов'язково ґрунтується на достовірній інформації. Особливо ефективний сугестивний вплив у соцмережах, виходячи із специфіки цього виду спілкування, що полягає у зовні абсолютно вільному, добровільному сприйнятті певної інформації, яка переконає самим форматом довірливого спілкування і вже не потребує логічних аргументів чи мотивів. І сам об'єкт гіпно-сугестивного впливу приймає ті чи інші рішення немов би добровільно, не усвідомлюючи своєї залежності від зовнішнього впливу.

Сугестивні технології можуть зачіпати нервово-психічні процеси і соціальні уявлення, настанови, суспільні норми, цінності, думки, а також індивідуальну самосвідомість відвідувачів інтернет-ресурсів. Відповідно,

сугестивний вплив на мережеві спітовариства може спонукати їхніх представників до певних реальних дій.

Слід звернути увагу на те, що основною психофізичною небезпекою під час сугестивного впливу є зміна рис характеру, поведінки людини, зниження інтелекту і творчих можливостей, придушення їх і в результаті – зміна особистості. Внаслідок цього можуть з'явитися соціальні групи, керовані на підсвідомому рівні, готові виконувати будь-які команди. Найбільш небезпечний такий вплив на вище державне та військове керівництво, управлінські структури та відповідальних осіб, оскільки своїми діями вони можуть віддати країну до рук злочинного світу, авантюристів тощо.

Така небезпека в сучасному світі досить реальна, тим більше, що, як правило, об'єкти такого впливу за своїми матеріально-технологічними можливостями не повністю готові до багатоформатного інформаційного протистояння, не мають достатнього числа підготовлених спеціалістів для організації контрзаходів і в самій організації протистояння негативним впливам поки що не виробили належної координації, особливо в тому, що стосується координації цієї діяльності з власними науковими центрами.

Слід також зазначити, що розвиток нових медіа в Україні відбувається досить хаотично, спонтанно. Отже, можна говорити про те, що українським блогам та соцмережам певною мірою не вистачає глибинного аналізу та стратегії розвитку, корисної для держави і суспільства в цілому. Досить багато недоліків роботи блогосфери та соціальних мереж можливо виправити ефективною дією з боку держави. Це об'єктивно сприяло би входженню у цю сферу держави з власними інструментами медіа-впливу на формування громадської думки. Сьогодні в умовах інформаційної війни зазначена проблема особливо актуальна.

Крім того, якість інформаційного ресурсу, спрямованого на нейтралізацію інформаційної агресії, має базуватися на переконливому позитиві. Однак на сьогодні у внутрішньоукраїнському інформаційному просторі, особливо в соціальних мережах, вкрай мало і невиразно говориться про перспективи розвитку або просто життєстверджуючі факти, що мають місце в нашому суспільстві. У результаті, у вітчизняному інформаційному обігу відчувається дефіцит позитивних фактів, що нейтралізували б апокаліптичні прогнози російських політтехнологів, політиків, експертів, які активно курсують у групах і на персональних сторінках соціальних мереж.

В умовах російсько-української інформаційної війни вплив інформаційної зброї чиниться на політичну, економічну і, особливо останнім часом, на психологічну сферу. Ідеться про інформаційно-психологічні впливи, орієнтовані на порушення ментальних стереотипів, незворотний вплив на глибинні шари свідомості. Особливу небезпеку при цьому становить вплив прихованої, невидимої інформації, що призводить до запуску програми саморуйнування перепрограмування свідомості, як наприклад використання 25 кадру в телепрограмах або ж сугестивної інформації. Однак небезпеки не обмежуються названими впливами. На свідомість наших співвітчизників діють спеціально організовані історичні, етнографічні та інші матеріали, що коригують наше минуле, історію і культуру з метою перекреслити наше майбутнє.

Проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою, потребують негайного активного реагування на розвиток інформаційних процесів у горизонтальній сфері інформаційних обмінів.

- По-перше, розвиток соціальних мереж потребує формування відповідної правової бази, яка б регламентувала саме ці форми інформаційних обмінів.

- По-друге, зважаючи на зростаючу популярність соціальних мереж у суспільстві, потрібна організація присутності державних органів, наукових установ, громадських організацій у цій сфері спілкування. Присутність державних органів повинна збалансувати фактично неконтрольовані інформаційні процеси в соціальних мережах та наявні там інформаційні масиви якісною, достовірною, суспільно значущою інформацією.

- По-третє, розвиток електронних інформаційних технологій, у тому числі й сфери соціальних мереж, зумовлює зростаючу необхідність створення державних інформаційних структур для виробництва інформації, що сприяла б формуванню достовірних уявлень в усіх користувачів соціальними комунікаціями, у тому числі й мережевими, про актуальні проблеми розвитку суспільства, державного будівництва, культури, науки тощо.

- По-четверте, прискорений розвиток електронних інформаційних технологій конче потребує організації прогнозування нових реалій і ситуацій в інформаційному просторі і розробки відповідно до цього прогнозування методик протидії негативним явищам в інформаційній сфері, вироблення

аргументації, спрямованої на нейтралізацію негативних інформаційних впливів на інформаційний простір України.

▪ І нарешті, по-п'яте. Абсолютно необхідним кроком має стати упорядкування інформаційної діяльності в загальнодержавному вимірі, вдосконалення її координації – аж до формування національного інформаційного комплексу. В умовах інформаційної війни лише така координація дає змогу оперативно реагувати на інформаційні диверсії, передбачати майбутні інформаційні загрози для національного інформаційного простору, знаходити шляхи їх нейтралізації, забезпечувати достовірною інформацією громадян власної країни, у тому числі й тих, що сьогодні перебувають під чужими інформаційними впливами, а також інформувати про ситуацію в країні міжнародну спільноту, громадську думку за кордоном. Така координація має одержати відповідну законотворчу підтримку.

У руслі даної теми видається за доцільне ще раз звернути увагу громадської думки на таке: у процесі інтеграції України у європейський інформаційний простір ресурси і послуги бібліотек набувають статусу стратегічних, оскільки безпосередньо впливають на рівень соціально-економічного розвитку та інформаційної безпеки держави.

Найбільші можливості для протистояння зарубіжній інформаційній агресії бібліотечні установи мають через здійснення інформаційно-комунікаційної, інформаційно-аналітичної діяльності.

Держава і суспільство мають протистояти сучасним випробуванням, відмовитися від того, що нині дістало критичну назву «інформаційного пацифізму». Тому застосування всього комплексу заходів, у тому числі правових, організаційних і технічних для обмеження у соціальних мережах дій, спрямованих на підрив обороноздатності країни і суспільної солідарності, на поширення дезінформації, пропаганду ворожих ідей, особливо сепаратизму і міжнаціональної ворожнечі, в нинішніх умовах є виправданим і необхідним.

З метою захисту національних пріоритетів, прав та інтересів громадян у соціальних мережах і блогосфері необхідними є реалізація цілого комплексу взаємопов'язаних заходів правового, адміністративного, організаційного, наукового, технічного, інформаційного, пропагандистського плану, а також широке залучення до справи інституцій громадянського суспільства,

наукових установ, широкого загалу активних учасників соціальних комунікацій. До кола зазначених заходів належать:

- удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази впливу держави на процеси, що відбуваються у сфері мережевих соціальних комунікацій;

- розширення й поліпшення координації та організаційно-технічного забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності державних центрів і наукових установ, спрямованої на моніторинг поточної ситуації у соціальних мережах та прогнозування напрямів, шляхів, форм і методів можливого подальшого розвитку інформаційної агресії, що здійснюється проти України, як ззовні, так і всередині країни;

- забезпечення практичної реалізації існуючих правових, організаційних, технічних засобів протидії негативним інформаційним проявам, недопущення фактичного невикористання їх владними органами на усіх рівнях;

- напрацювання і впровадження у практику роботи владних структур усіх рівнів, державних та недержавних засобів інформації науково обґрунтованих методик контрпропагандистських заходів, що передбачають використання соціальних мереж та блогосфери;

- активізація інформаційної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в усіх соціальних мережах, популярних у громадян України, піднесення рівня відкритості інформації, здійснення широкої роз'яснювальної роботи у ЗМІ щодо проблем, які активно обговорює суспільний загал;

- запровадження практики дієвої участі в соціальних мережах політичних і державних діячів, урядовців, керівників установ і організацій, розгортання представництв міністерств і відомств та підпорядкованих їм бюджетних установ поряд з офіційними порталами і веб-сайтами сторінок у соціальних мережах та блогах;

- розширення державного сектору інформаційної діяльності, зокрема, безпосередня підтримка владою розгортання інформаційних ресурсів, у тому числі сторінок у соціальних мережах та блогів бюджетних організацій: наукових установ, вищих навчальних закладів, особливо бібліотек;

- пропаганда і підтримка формування україномовних ресурсів соціальних мереж та блогосфери, піднесення престижності їх шляхом реклами, організації різного роду конкурсів та оглядів, залучення до активної участі

у соціальних мережах відомих учених, визнаних діячів культури і мистецтв, професійних журналістів;

– підтримка формування та функціонування патріотично налаштованих спільнот у соціальних мережах та блогосфері;

– систематичне здійснення державними установами спільно зі ЗМІ та інституціями громадянського суспільства інформаційних кампаній з викриття актів інформаційної агресії, фактів поширення недостовірної інформації;

– здійснення моніторингу і, на його основі, передбачених законодавством засобів впливу, а також роз'яснювальних заходів щодо фактів порушення у соціальних мережах та блогосфері прав та інтересів громадян, зокрема щодо неправомірного збирання їхніх персональних даних, порушення конфіденційності;

– напрацювання і застосування державними й громадськими інформаційними органами, інституціями громадянського суспільства, науковими і освітянськими установами, закладами культури, фаховими співтовариствами ефективних методик, засобів та алгоритмів піднесення загальної інформаційної культури суспільства, підтримки поширення через соціальні мережі знань, формування за їх допомогою здорового способу життя, морально-етичних та патріотичних переконань, суспільної толерантності, культури історичної пам'яті, міжетнічного і міжконфесійного спілкування;

– напрацювання і впровадження через освітні заклади всіх рівнів, установи науки, інституції, зокрема бібліотеки, креативних гуманітарних технологій формування у громадян усіх поколінь сучасної інформаційної культури, практичних навичок і потреб участі у соціальних мережах, ведення і використання блогів для навчання й самоосвіти, що сприятиме створенню умов для утвердження в суспільстві нових смислів і мотивацій, зразків соціальної поведінки та світоглядних орієнтирів, стійких морально-етичних та патріотичних переконань, ідей динамічного розвитку, особистого духовного і професійного зростання, суспільної толерантності, міжетнічного та міжконфесійного порозуміння, високої культури історичної пам'яті, здорового способу життя.

При вдосконаленні нормативної бази в інформаційній сфері необхідно особливо враховувати проблеми правозастосування: реальну ефективність, можливу суспільну реакцію, імовірні пропагандистські маневри

супротивників, засоби, за допомогою яких можна «обійти» і проігнорувати чинні обмеження. Досвід України засвідчує, що оператори і провайдери напружували чимало технічних можливостей обходити вимоги силових структур, контролюючих фінансових і правоохоронних органів. Крім того, за підтримки широкого загалу учасників інформаційного процесу вони здатні, користуючись демократичними правовими процедурами, протистояти дії адміністративних органів.

У зв'язку з цим більш ефективним буде вдосконалення системи правових та адміністративних заходів, що якісно унормовують діяльність конкретних організацій, осередків і груп, які планують і реалізують, або координують розміщення проблемної з точки зору суспільної безпеки інформації у соціальних мережах та блогосфері, аніж правові дії, спрямовані на безпосереднє «регулювання» самих соціальних мереж, наприклад попередження операторів мереж про вилучення інформації чи й тимчасове закриття мереж, як це незграбно робиться вже кілька років поспіль у Росії.

В умовах України велике значення має поєднання державного і громадського контролю за інформаційними процесами у соціальних мережах та блогосфері. Особлива роль належить розвиткові нормативних засад, методичного забезпечення і практичній організації співпраці держави з недержавними інформаційними центрами з урахуванням багатющого досвіду Європейського Союзу. На загальне переконання, у відкритому, демократичному суспільстві до мережевих соціальних комунікацій повинні застосовуватись лише окремі форми дуже «м'якого» державного регулювання, як це робиться в ЄС. Ці заходи мають бути адекватними наявним викликам, їх різній значущості, характеру і проявам, обґрунтованими і зрозумілими суспільству та здійснюватися із застосуванням демократичних інструментів впливу, які в цілому не обмежують свобод і інтересів громадянського загалу.

На думку фахівців, правова держава має можливості для того, щоб забезпечувати функціонування соціальних мереж в інтересах суспільства. Проблема полягає лише у необхідності подолання значної інертності її реагування на процеси, що відбуваються в них, а також у застосуванні принципово оновлених правових, методологічних та організаційних підходів до захисту національних пріоритетів і зміцнення національної безпеки у цій важливій сфері. Для нинішньої інформаційної політики Української

держави в цілому характерна її безсистемність, фрагментарність, незначне втручання в інформаційний процес, що, зрозуміло свідчить про певні прагнення реалізувати демократичні засади, повагу до права громадян на свободу інформації, але з іншого боку, ще більшою мірою, про недостатність цілеспрямованого відстоювання національних інтересів. Особливо це стосується відсутності адекватної викликам сучасності регламентуючої бази, що уможливило поширення в українському інформаційному просторі численних негативних проявів, особливо сторонніх, ворожих Україні впливів, що є вкрай небезпечним в умовах масштабної інформаційної війни. Сьогодні ситуацію необхідно виправляти швидкими й ефективними методами.

Поряд із вдосконаленням стратегії інформаційної діяльності в умовах інформаційної війни актуалізуються питання наповнення мереж сучасною, суспільно значущою інформацією державницького спрямування. При цьому в системі інформаційних ресурсів має бути з максимальною ефективністю відображено здобутки Євромайдану, Революції гідності щодо напрацювання сучасної національної ідеології.

Феномен Майдану розкриває процес оновлення, перезавантаження усього державного механізму за допомогою практики безпосереднього народовладдя. Його учасниками рухали певні соціально-політичні уявлення про державу та її взаємодію із суспільством, але зводити ці позиції до якогось одного спільного ідеологічного знаменника аж ніяк не можна.

Якщо поняття ідеології використовувати в його теоретичному сенсі, то Майдан став місцем об'єднання ідейних пошуків різних представників українського суспільства, різних соціальних інтересів, що зрозуміли важливість консолідації. Попри відсутність єдиної для всіх учасників Майдану ідеології, спільними були їхні прагнення та дії, спільним був дух Майдану, який був представлений не частковим, а всенародним прагненням, принципом життя, непорушною цінністю. За допомогою Майдану в країні відбувся не просто протест проти злочинного режиму влади Януковича, а відбувся «перезапуск» політичного життя, повернення до нього тих цінностей, які давно були витіснені з цього процесу. Тому можна з упевненістю говорити, що Майдан як громадянський рух став основою нової української ідеології, символом української нації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Майдан створив це єднання навколо національної ідеї та ідеї свободи і рівноправ'я усіх людей, незалежно від походження, національної, релігійної чи іншої належності. Тобто громадяни відшукали ту загальнонаціональну ідентичність, до якої йшли усі роки незалежності. У національній культурі з'явилася та повсюдно втілюється ідея сакральної єдності, де кожен українець виступає досить близьким іншому українцеві (на відміну від нещодавніх стереотипів про українців з їхніми «крайніми хатами»). Особливо яскравим проявом такої форми єднання громадянського суспільства виступають волонтерські рухи. Євромайдан довів, що українці можуть відстоювати свої переконання не лише за підтримки партій, політичних лідерів, а й громадянською ініціативою. І в цих процесах дуже важливу роль відіграє широке використання в суспільному житті нових технологій інформаційних обмінів, і зокрема – соціальних мереж.

Наукове видання

ПОПИК Володимир Іванович, ГОРОВИЙ Валерій Микитович,
ОНИЩЕНКО Олексій Семенович та ін.

**ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

Редактори: Т. Дубас, Л. Сісіна, О. Федоренко, Ю. Шлапак
Технічний редактор Т. Дубас
Комп'ютерна верстка: Г. Булахова

Підп. до друку 14.12.2015. Формат 70x100/16.
Друк офс. Ум. друк. арк. 16,28. Обл.-вид. арк. 10,51.
Наклад 300 пр. Зам. № 27.

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.